Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 69

bron
Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 69. Kemink en Zoon, Utrecht 1955

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bij005195401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap

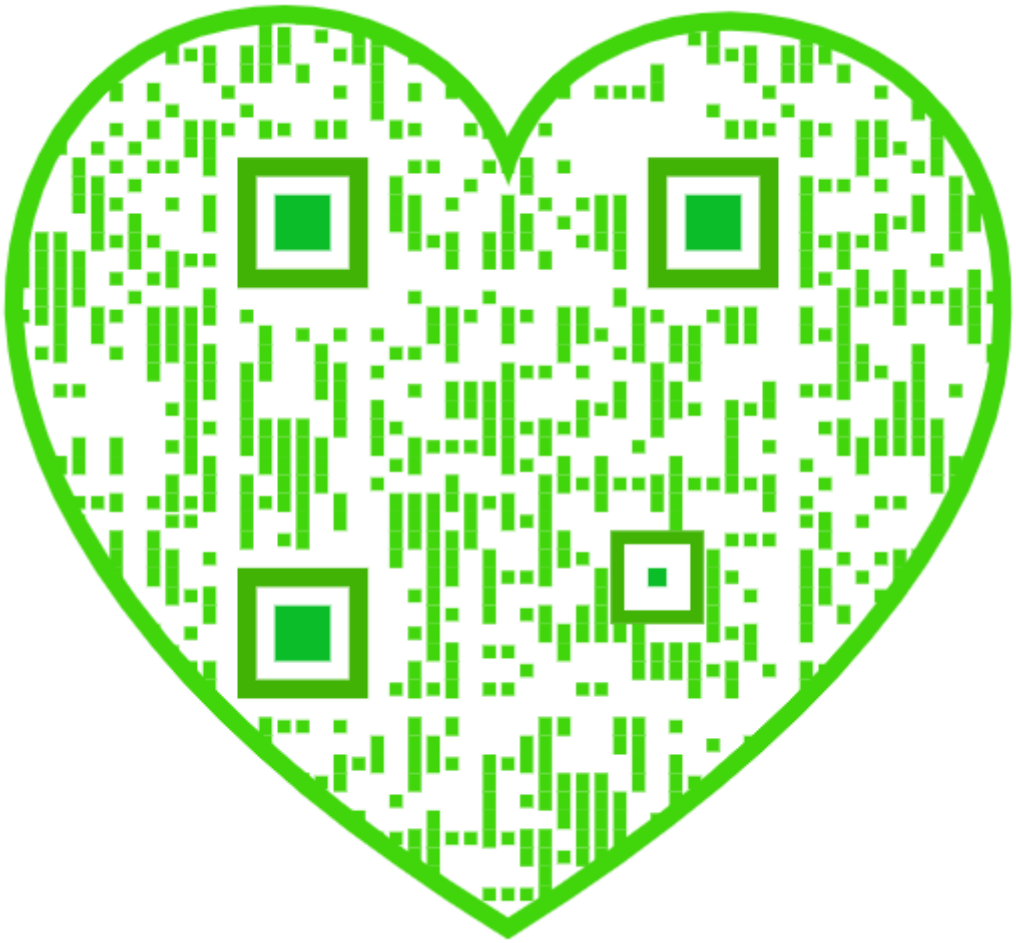

In Memoriam Prof. Dr A.A. van Schelven

Met het overlijden van Prof. Dr. A.A. van Schelven is aan het bestuur van het Historisch Genootschap een van zijn oudste leden ontvallen. Meer dan dertig jaar heeft hij er sinds zijn benoeming in 1923 zitting in gehad. Heeft hij de laatste jaren slechts in zeer beperkte mate aan de werkzaamheden deel kunnen nemen, ook in deze jaren heeft hij bij gelegenheid getoond, dat zijn belangstelling in het Genootschap niet verflauwd was en dat alleen zijn slechte gezondheid hem verhinderde die in zo ruime mate te laten blijken, als hij vroeger had gedaan. Wie de publicaties van het Genootschap nagaat stuit op verscheidene bijdragen van zijn hand, terwijl daarnaast suggesties tot andere projecten van hem afkomstig zijn. Op de jaarvergadering van 1923 trad hij als spreker op.

Het onderwerp, dat Van Schelven bij deze gelegenheid behandelde: ‘Het koningszeer’, lag enigszins afzijdig van het gebied, waarop hij zich met voorliefde bewoog. Zijn belangstelling richtte zich vooral op de 2de helft van de 16de eeuw. Dit bleek reeds uit de dissertatie over de Nederlandse vluchtelingenkerken, waarmee hij zijn theologische studie in 1900 afsloot. Bij dit proefschrift sluit zijn uitgave van de Londense kerkeraadsprotocollen uit de jaren 1560-1563 in de Werken van het Genootschap aan. Toen Van Schelven deze publiceerde was hij reeds opgetreden als hoogleraar in de algemene en vaderlandse geschiedenis (tot 1648) aan de Vrije Universiteit, maar ook in deze functie bleef hij zich met voorliefde met het eens gekozen tijdvak bezig houden. Aan zijn studie ervan hebben we zijn biografieën van Willem van Oranje en Marnix te danken. Een groter periode omvatte zijn studie van de uitbreiding en cultuurhistorische betekenis van het Calvinisme in zijn bloeitijd. Het werk als vrucht van deze studie verschenen, is tengevolge van zijn overlijden helaas onvoltooid gebleven.

De werken van Van Schelven vertonen een eigen karakter. Stilistisch is dit het geval omdat hij een zeer eigen stijl schreef. Daarnaast treft de bijzondere aandacht voor de problematiek der geschiedenis en de wijze, waarop hij in een gesprek als het ware met de bronnen en andere historici eigen these ontwikkelt. Op de geestelijke factoren in de geschiedenis, de idealen, waardoor de mensen bewogen werden, heeft hij altijd veel nadruk gelegd.

Bepaalde thema's als het verzetsrecht en de politieke tolerantie hadden daarbij zijn bijzondere belangstelling.

De opgaande lijn, die het leven van Van Schelven onmiskenbaar vertoonde, is als gevolg van de oorlog afgebroken. Voortijdig heeft hij zijn ambt moeten neerleggen. Het is, alle omstandigheden, ook Van Schelvens karakter, in aanmerking genomen, misschien niet zo moeilijk te begrijpen, hoe het daartoe gekomen is. Veel moeilijker is te begrijpen, dat men na enige tijd de weg tot elkander niet weer gevonden heeft, zoals verscheidene van zijn geestverwanten gaarne hadden gezien.

De begrafenis van Van Schelven heeft in stilte plaats gehad. Het is mij daarom des te meer een voorrecht hem hier te mogen herdenken, dankbaar voor het vele wat ons in hem geschonken is en waarvan ook ons Genootschap in ruime mate profijt heeft mogen trekken.

D. Grosheide.

[Verslag]

Verslag van de Algemene Vergadering der Leden van het Historisch Genootschap gehouden op Dinsdag 2 November 1954 in het Instituut voor geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht

Aanwezig zijn volgens de presentielijst:
de leden:

Ch.H. van Aken
J.A. van Arkel
J.G. Avis
W.J. van Balen
H. Baudet
R.F.P. de Beaufort
P.J.W. Beltjes
H.v.d. Bergh
E.v. Beusekom
K.W.L. Bezemer
Fr. Blockmans
J.C. Boogman
J.W. Bosch
C.D.J. Brandt
J.C. Brandt Corstius
J. Brandt-v.d. Veen
P.M. Briët
A. Brom
M.G. Buist
A.W.v.d. Bunt
J.J. Buurman
A.A. Cense
J.R. Clifford Kocq v. Breugel
A.E. Cohen
W.Ph. Coolhaas
H.A.H. Crol
F.H.J. Dieperink
Z.R. Dittrich
B. Dorsman
F.J. Duparc
P.A. Dykema
E.R.v. Eibergen Santhagens

H.A.v. Foreest
F.C. Gerretson
H.J. de Graaf
J.R. de Groot
D. Grosheide
C.F. Gülcher
E.J. Haslinghuis
F.J. Heeris
W.J.v. Hoboken
D. Houtzager
L. Jansen
W. Jappe Alberts
M.J. Jochems C.M.
D. de Jongh
G.J.W. de Jongh
J.H. Jongkees
M.W. Jurriaanse
J.H. Kernkamp
F. Ketner
A.C.F. Koch
N. Kolff
R.J. Kolman
E.H. Korvezee
J. Lasonder
J.R.v.d. Leeuw
L.v. Leuven
R.v. Luttervelt
C. Mallinckrodt
W.C. Mees
L.S. Meihuizen
P.v.d. Meulen
J.F.A. Modderman
A.M.P. Mollema
A.W.J. Mulder
P. Müller
M. Mijsberg-Hesselink
J.M.H. Oomes
J.K. Oudendijk
J.B.v. Overeem
E. Pelinck
G.A.W. ter Pelkwijk
onleesbaar één handtekening.
A.J. Piekaar
L.J. Plemp van Duiveland
A.v.d. Polst Clement
B. Polak
J.W. Postma

H.J. Prakke
W.F. Prins
G.J.M.v.d. Reve
C. Riekwel
R.J. Roelink
M. Roest
R.v. Royen
M. Rijperman
A.H.J. Sengers
F.S. Sixma v. Heemstra
C. Smits
F.C. Spits
J.H.v. Stuyvenberg
M.J.L. Taets v. Amerongen
J. den Tex
A.J. Veenendaal
A.J.v.d. Ven
G.H. Verbist
J. Verhagen
W. Vinkhuyzen v. Maarssen
A.J. Vis
G.W. Visserman-v. Roon
J.J. Westendorp Boerma
P.A.C. Wieringa
J.M. Willeumier-Schaly
A.W. Willemsen
H. Winkel-Rauws
J.M.v. Winter
C. Wiskerke
Th.P.H. Wortel
J.W. Wijn
J.H. Wijnand
S.H.A.M. Zoetmulder
S.B.J. Zilverberg
W. Zwier Wz.
A. Zijp

De voorzitter Prof. Dr C.D.J. Brandt opent om 10 over half 11 de vergadering met onderstaande redevoering.

Dames en Heren,

Ik meen er goed aan te doen, om dit jaar geen inleiding te houden over de moeilijkheden van Uw voorzitter bij het opstellen van zijn openingsrede, maar liever, om zo te zeggen, met de deur in huis te vallen en U hartelijk welkom te heten. Zo ons bestuur zich de laatste jaren over iets heeft kunnen verheugen, dan is het toch zeker over de geregelde, grote opkomst van onze leden op deze Algemene Vergadering. Zij hebben hiermee getoond, dat zij ons kort na de oorlog genomen besluit om deze vergadering jaarlijks te houden, zijn blijven waarderen. Voor ons bestuur is dit een reden, om op deze ingeslagen weg te blijven voortgaan. Ik kan U verzekeren, dat ook wij dit jaarlijks contact met onze leden in levenden lijve, deze gelegenheid om hun althans iets van het werk, dat wij verzetten in het belang van de historische wetenschap, te vertellen in hoge mate appreciëren.

Nu ik toch bezig ben om onze leden een pluim op de hoed te steken, zou ik daar graag nog even mee doorgaan. Ik zou hen nl. willen bedanken voor hun trouw aan ons Genootschap, een trouw, die de laatste jaren meer dan eenmaal op de proef is gesteld door het onregelmatig verschijnen van onze publicaties. Een trouw, die zich o.a. hierin uit, dat men na aanneming van het lidmaatschap daarvoor slechts belankt, wanneer ernstige redenen van financiële aard de betrokkene daartoe dwingen. Dit is niet altijd zo geweest; de eerste paar jaren na de oorlog was er een sterke doorstroming in ons ledental. Toen kwam het herhaaldelijk voor, dat nieuwbenoemde leden ons na één of twee jaar al weer verlieten. Dit was overigens niet een verschijnsel, dat specifiek was van ons Genootschap. Integendeel, allerlei genootschappen en verenigingen hadden te kampen met ditzelfde euvel - want dat dit een euvel is voor een genootschap als het onze, en meer dan een financieel euvel alleen, zult U, hoop ik, met mij eens zijn. Maar deze periode van opvallend grote horizontale mobiliteit is voor ons Genootschap thans blijkbaar weer voorbij: men wordt weer lid om lid te blijven. En Uw bestuur verheugt zich over deze ingetreden stabiliteit.

Vorig jaar kon ik U vertellen, dat ons ledental 765 bedroeg. Dit jaar is het precies één minder, dus 764, verdeeld als volgt: 680 leden in Nederland, 75 buitenlandse leden en 8 ereleden. Een getal, dat - ik zei het U vorig jaar al - zeker niet ongunstig

mag heten en dat belangrijk hoger is dan het in vroeger jaren placht te zijn. Ik zal hier ditmaal niet een beschouwing aan vastknopen over de tegenstelling, die er bestaat tussen het relatief hoge aantal onzer leden en hun trouw aan het Genootschap aan de ene kant en de moeilijke financiële situatie van het Genootschap aan de andere kant. Wanneer ik dit niet doe, dan moet U daar vooral niet uit afleiden, dat die tegenstelling niet meer zou bestaan, dat er een radicale verandering ten goede in de financiën van ons Genootschap zou zijn ingetreden. Neen, zo is het helaas niet. Maar als ik hierover zwijg vanmorgen, dan is dat alleen, omdat ik ervan overtuigd ben, dat onze leden de financiële situatie van ons Genootschap en de grote moeilijkheden, welke deze voor ons werk meebrengen, volkomen beseffen en dus geen nadere uitleg nodig hebben, terwijl het bovendien Uw voorzitter gaat vervelen, om bij de opening van deze op het spirituele gerichte vergadering altijd weer op dit materiële aambeeld te moeten hameren.

Wanneer er in deze zaal plaats was voor de in vroeger jaren traditionele bestuurstafel, dan zoudt U een tweetal nieuwe gezichten aan deze tafel kunnen zien, aangenomen althans, dat ons bestuur compleet aanwezig was. Na onze vorige Algemene Vergadering heeft ons Utrechtse bestuur een uitbreiding ondergaan met Dr W. Jappe Alberts. De Utrechtse bestuursleden, die nu al bijna een jaar lang Dr Alberts in hun kring aan het werk hebben gezien, kunnen U verzekeren, dat het bestuur van ons Genootschap een goede keuze heeft gedaan. Het heeft ons zeer verheugd, dat Mr H. Hardenberg dadelijk bereid werd gevonden om de plaats van Jhr Dr Graswinkel in ons Algemene bestuur in te nemen. Het is, dunkt mij, een goede traditie, dat de Algemene Rijksarchivaris een plaats in ons bestuur heeft. Het werk van ons bestuur en van ons Genootschap kan bij deze personele unie met het Algemeen Rijksarchief alleen maar baat hebben.

Helaas moet ik ook ditmaal weer melding maken van een verlies, dat ons bestuur heeft geleden. Prof. Dr A.A. van Schelven is door de dood van ons weggenomen. Prof. van Schelven heeft lange jaren deel van ons bestuur uitgemaakt en het werk voor ons Genootschap had in de jaren vóór de oorlog zijn bijzondere belangstelling. Ik zelf ben een van de zeer weinige leden in ons bestuur, in het Utrechts bestuur zelfs de enige geloof ik, die Prof. van Schelven nog als actief bestuurslid heeft meegemaakt. Ik herinner mij nog levendig, hoe er geen vergadering van het Algemeen bestuur voorbijging zonder dat Prof. van Schelven met een

constructieve gedachte voor het werk van het Genootschap kwam aandragen. Zijn belangstelling ging vooral uit naar het stimuleren van de belangstelling en de activiteit van de jongere generatie van historici; zijn grote zorg was, dat zij door de geestelijke en materiële eisen van het leraarschap voor de wetenschap verloren zouden gaan. Daarom was hij er altijd op uit materiaal op te sporen, dat geschikt was voor onze B. en M. en tegelijk jongere historici te vinden om het uit te geven. Prof. van Schelven was in de jaren dertig werkelijk diep bezorgd over de jonge intellectuelen in het algemeen, de jonge historici in het bijzonder en ik ben ervan overtuigd, dat het mede deze grote bezorgdheid is geweest, die Prof. van Schelven tijdens de oorlog de weg heeft doen inslaan, die hij gegaan is. Na de oorlog hebben wij Prof. van Schelven praktisch niet meer in ons midden gezien, zijn steeds slechter wordende gezondheidstoestand maakte hem het deelnemen aan ons werk onmogelijk. Maar hij kon er niet toe komen, om uit te treden uit ons bestuur, vermoedelijk juist omdat dit bestuurslidmaatschap voor hem een herinnering was aan zijn beste tijd. Het is aan die beste tijd van Prof. van Schelven ook, dat bestuur en leden van het Historisch Genootschap hun herinnering zullen houden, het is voor de geest, die hem toen bezielde, het is om de activiteit, die hij toen in het belang van het Historisch Genootschap, van de historische wetenschap en van de jongere historici ontwikkelde, dat ik hem hier eerbiedig wil herdenken.

Ik ga thans over tot het overzicht van onze publicaties. Het vorig jaar kon ik U reeds mededelen, dat het aan de Amerikaanse historicus Dr H.H. R o w e n gelukt was, om het bedrag, dat gemoeid was met een uitgave van de ‘Relation de son ambassade’ van de Franse gezant Pomponne in Den Haag, uit de jaren 1669-1672, door subsidies in de Verenigde Staten te vinden, Dr Rowen heeft dit geld aan ons overgemaakt en zo kon zijn werk in het begin van dit jaar ter perse worden gelegd. Hadden wij aanvankelijk gehoopt, dat wij deze uitgave nog dit jaar aan onze leden konden doen toekomen, deze hoop bleek, als zo vaak, niet in vervulling te kunnen gaan. Reeds het heen en weer sturen van de proeven naar de Verenigde Staten bleek het tempo van de druk zeer te vertragen. Bovendien had het toezichthoudend lid, Prof. Geyl, nog enige tijd nodig voor hij met Dr Rowen tot een volledige overeenstemming was gekomen over deze uitgave. Thans is het manuscript geheel gezet en aan de revisie wordt gewerkt, zodat er nu een redelijke kans is, dat deze interessante uitgave U in het begin van het volgend jaar zal kunnen bereiken.

Eenzelfde teleurstelling als met de uitgave van Rowen hebben wij ook gehad met die van ons hoofdwerk voor het ogenblik: de uitgave van het Thorbecke-archief. Ook het eerste deel hiervan zal U in 1954 niet meer kunnen worden toegezonden. Dit is noch de schuld van de bewerkster, Mevr. Dr J. Brandt-van der Veen, die ook dit jaar haar handen heeft vol gehad met deze uitgave, noch van het nieuwe toezichthoudend lid, Prof. Dr. Smitskamp, die zo bereidwillig deze verantwoordelijke taak van zijn voorganger, Prof. Dr Rüter, heeft overgenomen, noch van ons bestuur, dat bij voortduring zijn best heeft gedaan om deze publicatie te bespoedigen. De oorzaak van de vertraging moet alleen gezocht worden in de specifieke moeilijkheden, die deze uitgave met zich meebrengt. Moeilijkheden, die er zijn om overwonnen te worden, die in voortreflijke samenwerking tussen bewerkster, toezichthoudend lid en het bestuur op het ogenblik dan ook overwonnen zijn, zoals ik met voldoening mag vaststellen, maar die toch het tempo hebben vertraagd. Daarnaast heeft ook onze drukker ons door allerlei omstandigheden de eerste tijd niet zo snel kunnen bedienen als bewerkster en wij wel zouden gewenst hebben. Al met al meen ik wel te durven zeggen, dat, wanneer zich niet opnieuw heel bijzondere omstandigheden voordoen, - U hoort, ik ben uiterst voorzichtig geworden - dit deel over enige maanden voor verzending gereed zal zijn.

Opgewekt nieuws kan ik U ook vertellen over de uitgave van het Archief-Van der Meulen. Niet alleen heeft de bewerkster, Mejuffrouw Dr M. Simon Thomas, de stellige verwachting, dat zij de copij van het eerste deel met Pasen gereed zal hebben, maar ook bestaat bij ons bestuur een gegronde hoop, dat het ons lukken zal om voor deze voor de politieke en economische geschiedenis van ons land van de 16de eeuw zo bijzonder belangrijke uitgave een subsidie van Z.W.O. te krijgen. Het Directorium van het Provinciaal Utrechts Genootschap heeft ons kortgeleden reeds een subsidie van *f* 1000.- verleend. Het spreekt vanzelf, dat door een en ander niet slechts de verwezenlijking van deze uitgave een grote stap dichterbij is gekomen, maar ook, dat de gehele financiële basis, waarop het werk van ons Genootschap berust, iets steviger is geworden.

In verband met dit laatste hebben wij het ook aangedurfd, om Dr J. Westendorp Boerma, die een uitgave van brieven van Van den Bosch al geruime tijd geleden voor ons gereed gemaakt heeft en de heren Dr H.J. Smit en Dr W.J. Wieringa, wier publicatie van de Fruin-correspondentie haar voltooiing nadert, wat meer

zekerheid te geven over het verschijnen van deze beide publicaties binnen afzienbare tijd.

Tevens hebben wij gemeend, ook voor het jaar 1955 weer een deeltje van onze B. en M. op stapel te kunnen zetten. Wij hebben de indruk gehad, dat zowel onze leden als de genootschappen, waarmede ons Genootschap in ruilverkeer staat, het zeer hebben gewaardeerd om in 1954 een bewijs van herleving van onze reeks der B. en M. te ontvangen. Zelf waren wij ook zeer verheugd, dat wij in staat waren, om het plan, dat ik U op onze vorige Algemene Vergadering in beginsel aankondigde, namelijk een combinatie van het Verslag van deze vergadering met een tweetal artikelen voor de B. en M. bestemd, uit te voeren. Het tijdelijk moeten staken van onze reeks der B. en M. is ons altijd erg aan het hart gegaan. Het spreekt intussen vanzelf, dat ik U geen garantie kan geven, dat deze onderbreking van de B. en M. nu voorgoed achter de rug is. Daarvoor blijft de financiële positie van ons Genootschap voorlopig nog te moeilijk, de verplichtingen, die wij t.a.v. de Werken op ons genomen hebben, te zwaar.

Ziet hier, Dames en Heren, wat ik U zeer in het kort over het werk en de toekomstplannen van Uw bestuur heb willen mededelen. Ik eindig met de wens, dat deze vergadering in geslaagd zijn haar voorgangers moge evenaren of, wie weet, zelfs overtreffen.

Ik verklaar deze Algemene Vergadering van het Historisch Genootschap voor geopend.

Hierna gaf hij het woord aan Dr F. Blockmans, stadsarchivaris van Antwerpen, die een hier verkort weergegeven redevoering uitsprak over

De erfstrijd tussen Vlaanderen en Brabant in 1356

De erfstrijd tussen het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant - omvattende de tegenwoordige Belgische provincies Brabant en Antwerpen en het Nederlandse Noord-Brabant - is belangrijker geweest dan men tot nog toe heeft aangenomen, zoals gebleken is uit recente onderzoekingen.

Jan III, hertog van Brabant overleed in 1355. Zijn drie zonen Jan, Hendrik en Godfried waren vóór hem gestorven; hij liet alleen dochters na, waarvan de oudste, Johanna (1322-1406), ge-

trouwd was geweest met graaf Willem IV van Holland en na diens dood in 1345, was hertrouwd met Wenzel van Luxemburg (1335-1383), de broer van de Duitse Keizer Karel IV. Johanna had 2 zusters: Margaretha (1323-1380), gehuwd met de graaf van Vlaanderen Lodewijk van Male (1330-1384) en Maria, gehuwd met Reinoud III van Gelre (1343-1361 (71)).

Johanna maakte aanspraak op de erfenis, maar kreeg hierover al weldra onenigheid met Lodewijk van Male, die in rechten optredende voor zijn vrouw Margaretha een deel van de erfenis opeiste. Hij grondde zijn aanspraken vooral op het feit, dat de hem toegezegde bruidschat van Margaretha niet was uitbetaald en op een voor hem teleurstellende beslissing ten aanzien van Mechelen. Deze stad was een enclave van het prinsbisdom Luik, en was dus geheel door Brabants gebied omsloten. De Graaf van Vlaanderen kon dit gebied in 1346 in pand verkrijgen, maar deze regeling was door de hertog van Brabant niet erkend. Lodewijk van Male was nu bij de dood van zijn schoonvader vastbesloten herstel van grieven te eisen en toonde zich volkomen onhandelbaar.

De jongste zuster Maria was inschikkelijker en was tevreden met de toezegging van een jaarlijkse rente.

Om aan zijn eisen kracht bij te zetten, deed Lodewijk van Male op 18 Juli 1356 een inval in Brabant, maar liet zich door arbitrage sussen, zodat een vreedzame schikking mogelijk scheen. Zijn geduld was echter spoedig ten einde, want op 9 Augustus volgde een tweede invasie, die tot een heftige korte veldtocht leidde: Brussel gaf zich 18 Augustus over, Leuven volgde 22 Augustus en op de daaropvolgende dagen werd ook Antwerpen aangevallen. De stad had het zwaar te verduren, want zij werd met kanonnen beschoten en werd slechts gered, doordat de Brusselse patriciër Everard 't Serclaes met succes bemiddelde en Vlaanderen tot een wapenstilstand wist te bewegen, waarop de Vlaamse troepen werden teruggetrokken. Ook ditmaal was de vrede van korte duur: een winterveldtocht bracht de Vlamingen opnieuw voor Antwerpen. De haven werd geblokkeerd en veel land in de omgeving werd onder water gezet, omdat de Vlaamse troepen de Scheldedijken doorstaken.

Als bemiddelaar trad nu op graaf Willem V van Holland, die, van beide kanten rijkelijk beloond, de vrede van Ath tot stand wist te brengen op 4 Juni 1357. Daarbij werd bepaald, dat Lodewijk van Male erkend zou worden als heer van Mechelen; Margaretha zou als erfdeel en als bruidsschat ontvangen een jaarlijkse rente van 10.000 gulden alsmede de stad Antwerpen en 13 dor-

pen in de omgeving, waarvoor Lodewijk van Male in naam van zijn vrouw leenhulde aan Johanna zou bewijzen. Brabants grondgebied zou niet vervreemd mogen worden; Lodewijk van Male zou daarop dus altijd rechten kunnen laten gelden.

De uitvoering van deze vredesbepalingen ondervond enige vertraging: de bruidsschat werd eerst in 1358 uitbetaald en een toegevoegde clausule bepaalde, dat de handel van Antwerpen met de andere Brabantse steden vrij zou zijn.

De bescheiden aangaande deze erfstrijd zijn in de vorige eeuw uitgegeven door Jan Frans Willems, maar er is nooit veel aandacht aan geschonken. Spreker heeft te Brussel in de archieven van de rekenkamers van Brabant en Vlaanderen een klein register gevonden, dat in een gedrukte inventaris was vermeld en dat allerlei gegevens bleek te bevatten, die nog niet gebruikt waren en ook in recente publicaties niet vermeld worden.

Een zestigtal folio's van dit register geeft een opgave van de verdeling der Taxaties over alle steden en dorpen van Brabant en Vlaanderen, onder vermelding van wat betaald moest worden en wat werkelijk betaald is. Een soortgelijke opgave wordt ook verstrekt t.a.v. de kloostergoederen. Het totale bedrag heeft 450.000 Vlaamse schilden belopen in 1356.

Nauwkeurig wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen het gebied van de hertog zelf en de onderlenen, zodat vele territoriale bijzonderheden hieruit kunnen worden afgeleid. Verder blijkt hieruit, dat de 13 dorpen van Antwerpen in dat jaar nog bij Brabant behoorden.

Veertig andere folio's geven rekeningen van het huurleger van de hertog en vormen daardoor een interessante bron voor de economische geschiedenis. De huurlingen blijken vooral afkomstig te zijn uit de arme streken van Gulik, Gelre, Holland en Henegouwen uit de Ardennen en Luxemburg en voor een klein deel ook uit Brabant zelf en er waren enige contigenten van de steden.

Uit de territoriale indeling blijkt, dat het hertogdom Brabant uit 4 grote onderdelen bestond, Brussel, Leuven, Antwerpen en 's Hertogenbosch. Deze delen waren nog weer verder onderverdeeld. Het register geeft deze verdeling voor de eerste maal in de geschiedenis en vermeldt daarbij ook welke de financiële draagkracht die onderdelen stuk voor stuk bezaten. De taxatie was permanent; steeg de welvaart van een stad, dan was deze erop uit aan dat permanente karakter vast te houden; ging de stad achteruit dan protesteert men onmiddellijk, zodat vastgesteld kan worden hoe de welvaart in de verschillende delen zich heeft ontwikkeld. Antwer-

pen was aangeslagen voor 25.000 oude schilden terwijl Brussel en Leuven zeker al over haar hoogtepunt heen waren. De geestelijkheid moest 1/3 van de totale taxatie opbrengen maar tekende protest aan en werd toen voor 1/6 aangeslagen, een bedrag dat evenmin is voldaan. Ook van Nijvel en Zoutleeuw kwamen bezwaarschriften binnen. Het duurde 1½ jaar voor men tot een accoord kwam!

Juridisch behoorde Antwerpen niet bij Vlaanderen, maar niettemin betoonde Lodewijk van Male zich in bestuursaangelegenheden een moeilijk man. Antwerpen had steeds het recht gehad twee afgevaardigden te zenden naar de Raad van Brabant te Kortenberg; Lodewijk van Male maakte hieraan op slag een einde. Moeilijkheden met zijn vrouw Margaretha loste hij op een uiterst krasse wijze op, door haar in 1371 op te sluiten in Château Regnault, waar haar evenwel contact met haar kinderen was toegestaan. In 1380 overleed zij en rechtens was haar dochter Margaretha van Male (1350-1405) gehuwd met de Bourgondische hertog Philippe le Hardi erfgename. Maar noch zij, noch haar echtgenoot durfden als zodanig op te treden voor Lodewijk's dood in 1384. Slechts werd bij wijze van overgangsmaatregel vastgesteld, dat de inkomsten der Brabantse bezittingen gelijkelijk verdeeld zouden worden. Antwerpen stond in de jaren 1380-1384 onder een gouverneur, de Heer van Gruuthuse uit Brugge. Met hem begon de verfransing van de stadsadministratie.

Uit allerlei gegevens blijkt de toeneming van de betekenis van Antwerpen tegenover andere steden. Sedert 1300 is de stad constant vooruitgegaan, zodat moet worden betwijfeld of Bonenfant gelijk heeft, wanneer hij aanneemt, dat Antwerpen de 6de of 7de plaats onder de Brabantse steden inneemt. De opbrengst van de tol is blijkens de tollijsten geleidelijk gestegen. Dit zal Lodewijk van Male zeker hebben verontrust en daaraan zal wellicht zijn onprettig, hardhandig optreden tegen de stad moeten worden toegeschreven. Zo is hij tweemaal met een vloot tegen de stad opgetrokken; eenmaal zelfs bestond zijn eskader uit 8 grote en 4 kleine schepen, bemand met 985 koppen. Zij kruiste maandenlang voor de stad en bracht de handel aanzienlijke schade toe. De stad werd gestraft met verlies van de stapel voor vis, zout en haver; het stapelrecht werd aan Mechelen geschonken. Reeds in 1356 was verschil in behandeling van Brussel en Antwerpen opgevallen: toen de eerste zich overgaf werden 100 gijzelaars gevorderd, voor het veel kleinere Antwerpen werd dit aantal op 223 gesteld! Van deze werden er 2 onthoofd.

Zelfs nadat het conflict met Antwerpen zijn hoogtepunt voorbij

was en 976 Antwerpse burgers onder ede hadden verklaard in de stad te zullen blijven wonen en de gehoorzaamheid aan Lodewijk van Male in acht te zullen nemen, zijn de economische sancties tegen Antwerpen van kracht gebleven. De in het oog lopende bevoordeling van Mechelen, het knooppunt van het gehele waterbestel van Brabant (Dijle, Demer, Rupel) bleef voortduren, zodat het er de schijn van had, dat Lodewijk de Antwerpse concurrentie definitief heeft willen uitschakelen. Spreker eindigt met te constateren, dat de strijd tussen Brabant en Vlaanderen, zoals hij die geschetst heeft, verscheidene facetten vertoont, die nadere bestudering alleszins waard zijn. Niet alleen heeft deze strijd geleid tot een tijdelijke economische terugslag voor Antwerpen ten bate van de stad Mechelen, die tot een allodiale bezitting van Lodewijk van Male werd, maar ook levert de politiek van deze Vlaamse Graaf verscheidene punten op, waaruit blijkt, dat hij reeds veel verricht heeft van hetgeen later als resultaat van de politiek der Bourgondische hertogen is beschouwd.

Prof. Kernkamp vraagt of er merkbare pressie van de Bruggenaren op Lodewijk van Male is uitgeoefend om Antwerpen te benadelen; en voorts of het feit, dat er nog in de 16e eeuw veel vishandelaren in Mechelen woonden beschouwd kan worden als een gevolg van de verplaatsing van de stapel.

Dr Blockmans meent, dat de pressie niet alleen van Brugge uitging, maar dat er sprake is van gecombineerd optreden van Brugge, Gent en Yperen, met het welbewuste doel om Antwerpen moeilijkheden te bezorgen. De stapelkwestie duurde tot 1794; tussen Mechelen en Antwerpen is het nooit tot een regeling ervan gekomen, maar de stapel is nooit meer van grote betekenis geworden en Antwerpen is slechts tijdelijk belemmerd in haar ontwikkeling.

Den heer Den Tex vraagt of Antwerpen in 1406 weer door toedoen van Jan zonder Vrees in de macht van Brabant kwam.

Dr Blockmans antwoordt, dat in het jaar Antoine van Brabant gouverneur van het hertogdom werd. Antwerpen kreeg toen weer aansluiting bij zijn oude gebied.

De heer Zoetmulder vraagt of de opbrengst der belastingen ook correspondeert met het aantal huurlingen: arme streken zullen wellicht meer huurlingen fourneren.

Dr Blockmans ziet dit verband ook wel, maar wijst erop, dat de taxatie-registers hier slechts voor een gering deel op antwoorden, immers 9/10 der huurlingen kwam van buiten Brabant.

De heer Wijn vraagt naar de sociale status der huurlingen. Was

het uitschot of waren het ridders met huurknechten? Hiervan zal het afhangen of het infanterie dan wel ruiterij was.

Dr Blockmans antwoordt, dat de huurlingen zeker niet tot de fine fleur behoorden, maar uit Gelre kwamen toch wel ridders met hun onderhorigen. Niet zelden is zelfs het aantal lansen opgegeven.

De heer Veenendaal wil gaarne weten of er in verband met de moeilijkheden tussen Vlaanderen en Brabant ook nog een Blijde Incomste voor Lodewijk van Male geweest is.

Dr Blockmans weet, dat er wel een Blijde Incomste van Johanna en Wenzel geweest is. Van die voor Lodewijk van Male is geen acte bewaard en ze is ook niet waarschijnlijk.

De heer Taets van Amerongen vraagt naar de verkoop van heerlijke rechten over dorpen nabij Antwerpen door het Utrechtse Domkapittel.

De heer Blockmans zegt een onderzoek toe.

Prof. Brandt wijst erop, dat de vragen zich bewogen aan de periferie van het onderwerp. Ongetwijfeld wijst dit erop, dat het gezag van Dr Blockmans in deze materie gaarne erkend wordt. Prof. Brandt dankt de spreker voor zijn levendig betoog, dat op nieuwe bewijsstukken berust.

Om half drie wordt de vergadering heropend. De voorzitter geeft het woord aan Prof. Dr W.Ph. Coolhaas, die een redevoering houdt over: Een lastig heerschap tegenover een lastig volk.

Een lastig heerschap tegenover een lastig volk

Het is mijn plan U iets te vertellen over een merkwaardige episode uit de betrekkingen tussen de Oostindische Compagnie en Japan. Ik meen er goed aan te doen even een paar hoofdpunten uit de Japanse geschiedenis in Uw geheugen terug te roepen. Niet dat mijn kennis van die geschiedenis meer dan oppervlakkig zou zijn. Wie zich bezig houdt met de geschiedenis van de Europeanen buiten Europa, in casu in Azië, kan tot niet veel meer komen dan een oppervlakkige kennis van de vele Aziatische volken waarmee men in contact kwam. Maar toch, ik heb mij onlangs in Japan wat ingewerkt en ik vermoed dat de meesten Uwer er in geen jaren iets aan gedaan zullen hebben. Bij de anderen roep ik clementie in, ik geef grif toe, dat ik mij te hunnen aanzien schuldig maak aan wat Boxer noemt 'teaching grandmothers to suck eggs.'

In het centrum van het Japanse rijk, liever van de Japanse samenleving, staat de figuur van den keizer, den afstammeling en representant van de Goden, die de schakel vormt met de hogere, de hoogste Machten, die over het wel en wee van het Japanse volk beschikken. Men vindt een dergelijke figuur bij allerlei culturen in de wereld, maar bij de Japanners met hun sterke realiteitszin heeft ze een zeer speciale ontwikkeling gehad. Hoe hoog de verering ook is, die de Japanners hun keizer schuldig zijn, de opvattingen over het keizerschap brengen niet mee dat hij tevens de bestuurder van den staat, de hoogste machthebber, zou moeten zijn. Zeker vanaf de 9de eeuw kwam het voor dat andere mannen over Japan heersten, vaak onder de titel sjogoen, kroonveldheer. Uit welk milieu die mannen kwamen, hing samen met de tijdsomstandigheden. Soms waren het clanhoofden - de clanorganisatie is in de Japanse maatschappij altijd een belangrijk element geweest - soms keizerlijke prinsen, soms hofedelen, - laat ons zeggen hofmeiers, hoe gevaarlijk het ook is de westerse terminologie op Aziatische verhoudingen toe te passen - soms feodale heren, daimyo's, soms gelukkige soldaten. Soms wist een man de heerser van het héle rijk te worden, soms waren er hem bestrijdende tegencandidaten; soms duurde zijn macht maar enige jaren, soms zijn hele leven; soms maakte de dood aan die macht

een einde, soms werd het sjogoenaat erfelijk in eenzelfde familie, eeuwen lang zelfs; soms ook kwam de macht weer bij den keizer zelf terug.

Een buitengewoon moeilijke periode brak voor Japan aan tegen het einde van de 15de eeuw, een tijd van strijd van allen tegen allen. Verschillende daimyo's stonden gewapend tegenover elkaar, zonder dat één van hen een beslissende overwinning kon behalen. Onrust, onmacht, roverwezen namen hand over hand toe en tegen 1540 zag het er naar uit, alsof Japan uiteen zou vallen in een groot aantal zwakke heerlijkheden, allen geteisterd door anarchische toestanden. Er bleken echter voldoende tegenkrachten te zijn om over die zwarte tijd heen te komen. Van die tegenkrachten maakten drie zeer grote mannen gebruik om het herstel van Japan te bewerken, de eerste was Oda Noboenaga, een daimyo, die omkwam voor hij de macht overal in handen had, de tweede Hidejosji, een boerenzoon, die opkwam als krijgsman van Oda en die als regent van het rijk stierf en de derde Iëjasoe, een lid van het adellijke geslacht Tokoegawa, medewerker van Hidejosji. Na de dood van zijn voorganger schoof hij diens zoon op de achtergrond en in 1615 - let U even op het jaartal - roeide hij het geslacht van Hidejosji na een hevige strijd om Osaka uit. Voor de Europese vreemdelingen waren Iëjasoe en zijn nakomelingen de keizers van Japan; gebruik ik verder het woord keizer, dan bedoel ik het meestal in deze zin. Toch was het in het eerste kwart van de 17de eeuw nog niet zo ver, dat de Tokoegawa's zich vast in het zadel voelden. Ze hadden rekening te houden met talrijke feodale heren en clanhoofden en met de invloedrijke Boeddhistische en Sjintoïstische priesters. Ze hielden zich staande door Japan, knap, als politiestaat te organiseren. Ze hielden zich voortreffelijk op de hoogte van alles wat gebeurde door een uitgebreide organisatie van inspecteurs, bijgestaan door talrijke, deels geheime, medewerkers, lieden die in de genoeglijke Compagniestaal dwarskijkers heetten. Voorts dwongen zij de daimyo's en allerlei andere grootheden bij vele gelegenheden naar Jedo, hun hofstad, te komen, waar ze zolang het den sjogoen beliefde, hadden te blijven. De sjogoens gaven alleen die bevelen, waarvan ze met vrij grote zekerheid konden vermoeden, dat ze zouden worden opgevolgd. Maar gaven ze een bevel, dan moest het direct en stipt worden uitgevoerd. Die ‘preciesheyt’ heeft de Nederlanders, die zoiets nergens anders in Azië tegen kwamen, zeer verbaasd. Ze kwam ook in lagere regionen voor en maakte dat de Japanners de naam hadden een lastig en kortaangebonden volk te zijn.

De sjogoenale regering toonde in haar optreden in sommige opzichten grote redelijkheid, ook tegenover vreemdelingen. Eén voorbeeld: toen in 1639 aan de Portugezen het verblijf in het land werd ontzegd, werd hun toegestaan de vorderingen die zij in Nagasaki, hun vestigingsplaats, hadden, te innen, daarentegen werd het aan de Japanners verboden van de hunne op de Portugezen werk te maken. De sjogoen dwong hen ook niet hun schulden aan hem te voldoen. Het was iets wat onzen van Diemen hogelijk verbaasde. In zijn nuchtere zakenbrieven aan de Heren XVII kon hij zich niet weerhouden de 'preciesheyt', ook in deze zin, omstandig te vermelden.

Thans iets over de Europese vreemdelingen. De Portugezen kwamen in 1542 of '43 in Japan, dus juist midden in de allerzwartste tijd. Toch werd hun al heel gauw duidelijk, dat desondanks het peil van de cultuur niet beneden dat van Europa lag, dat van de Japanners als onverschrokken krijgslieden waarschijnlijk hoger. In één opzicht maar waren de Portugezen vóór, nl. door het bezit van vuurwapens. Die vuurwapens waren het, wat de Japanners aanvankelijk verreweg het meest interesseerde in die jaren van strijd van allen tegen allen. Maar ze bleken ook in andere opzichten zeer open te staan voor wat nieuw voor hen was. Op een heel ander terrein bleek dat, toen in 1549 de missie haar intrede deed met de grote figuur van den heiligen Franciscus Xaverius. Het Christendom werd in Japan, vermoedelijk ook door de ellende van de tijd, door zeer velen, tot in de hoogste kringen, gretig ontvangen. Noch Hidejosji, noch later Iëjasoe stonden aanvankelijk vijandig tegenover de Portugezen en het Christendom. Ze waren bereid alles wat hun nuttig voorkwam uit het Westen over te nemen. Ze verwachtten in de aanhangers van het nieuwe geloof bondgenoten te vinden o.a. tegen de hun aanvankelijk slecht gezinde Boeddhistische monniken. Maar geleidelijk veranderde dat. Een vrij aanzienlijk deel van de Japanse Christenen behoorde tot de aanhang van vijandige daimyo's; de verhouding van de sjogoens tot de Boeddhistische leiders werd beter, men wilde ze niet terwille van het Christendom tot onverbiddelijke tegenstanders krijgen. Dan strookte het gezag, dat de paus over de Christenen had, helemaal niet met de Japanse opvattingen, het was in strijd met de eerbied, die men voor den 'echten' keizer diende te hebben en de sjogoens konden zich niet veroorloven den keizer, hoe machteloos ook in wereldlijke zaken, en de sjintoïsten tot vijanden te maken. Ze zagen trouwens ook zelf in het buiten- of boven-Japanse van het Christendom een groot gevaar. Dan sneden

de Portugezen en nog meer de Spanjaarden, die ook in het land waren gekomen, wel heel erg op over hun koning Filips II, onder wien het zo heerlijk leven was en dat verontrustte de argwanende sjogoens. Vandaar dat de houding tegenover de vreemdelingen, vooral de missionarissen, minder welwillend werd. In 1587 gelastte Hidejosji op de in Japan gebruikelijke plotselinge wijze hen, het land binnen 20 dagen te verlaten. Blijkbaar was het edict alleen als dreigement beschouwd, op de uitvoering werd niet gelet. Het gevaar dreef voorbij, hoewel voortaan Nagasaki de enige voor de Portugezen toegankelijke haven werd.

Na Hidejosji's dood in 1598 was Iëjasoe, ik zei het al, aanvankelijk zeer vriendelijk. Toen de Tokoegawa echter wat vaster in het zadel zat, wijzigde zich zijn houting. Een factor daarbij was ongetwijfeld dat hij door de komst van de Nederlanders en de Engelsen een andere vorm van het Christendom leerde kennen, die veel minder gevaarlijk voor Japan leek. Trouwens deze vreemdelingen deden niet aan zendingswerk, waren alleen kooplieden. In 1614 gelastte Iëjasoe alle missionarissen, paters-Jezuieten, het land te verlaten, terwijl het aan de adel verboden werd het Christendom aan te hangen. Vanaf dat ogenblik werden de anti-Christelijke maatregelen geleidelijk strenger, tot ze uitliepen op zware vervolgingen.

Hoe kwam de O.I.C. er nu toe een kantoor in Japan te openen?

In 1606 kreeg admiraad Matelieff, voor Malakka liggend, gunstige berichten over Japan van een paar landgenoten, die er met enkele anderen sinds 1600 als enige overlevenden van het in Japan terecht gekomen schip de Liefde hadden vertoefd. Die landgenoten waren naar de Nederlandse factorij in Patani gebracht op een jonk van den daimyo van Hirado, een plaats die ik verder op zijn Compagnies Firando zal noemen. Firando was vroeger een vrij belangrijke haven geweest, maar het was sterk achteruitgegaan door de opkomst van het nabij gelegen Nagasaki, dat door de Portugezen tot het centrum van de scheepvaart op het buitenland was geworden. De heer van Firando was nú een een van de allerarmste daimyo's en er was hem heel veel aan gelegen de Hollanders in zijn stad te krijgen. Hij wist van den sjogoen voor hen een handelsvergunning te verwerven en liet hun weten dat ze in Firando zeer welkom zouden zijn. Tolrechten zouden ze in Japan niet behoeven te betalen. In 1609 ging men op het aanbod in. Waarom?

Vrijwel vanaf het begin van de scheepvaartbetrekkingen van de Nederlanders met Azië stelden zij zich grote voordelen voor van

de handel met China, het zijdeland, maar in dat rijk wilde men hen niet toelaten. Zou het nu niet lukken vanuit Firando contact met China te krijgen? Dan was Firando een prachtig punt om de zeer rijk geladen en machteloze Portugese kraken in de gaten te houden, die jaarlijks van Nagasaki naar Macao voeren. De kaapvaart leverde aan de Compagnie in haar eerste jaren een belangrijk deel van haar inkomsten en de Portugese schepen uit Japan leken een buitengewoon aantrekkelijke buit. De Portugezen hebben niets verzuimd om de Nederlanders bij de Japanse autoriteiten als zeerovers zwart te maken. Ze vestigden er bijv. telkens weer de aandacht op dat de Nederlandse schepen zo vaak vrijwel leeg naar Firando kwamen. Ze moesten dan toch wel van de roof leven. Ze bereikten er mee, dat de Japanners hiernaar een nauwgezet onderzoek instelden en dat ze er voor zorgden dat in hun wateren geen aanval op de Portugezen plaats had. Vertrok een Portugees schip uit Nagasaki, dan mocht dagen lang geen Nederlands de haven van Firando uit. Wat ver van Japan gebeurde, interesseerde de Japanners niet, integendeel de vijandschap van de barbaren onderling heeft hen ten zeerste vermaakt. Voorts konden de Nederlanders hun schepen in Japan beter hersteld en geravitailleerd krijgen dan elders in Azië. De Compagnie nam ook Japanse soldaten in dienst onder hun eigen hoofden, wat haar in allerlei delen van Azië goedkoop voortreffelijke troepen bezorgde. Ze heeft ook Japanse mijnwerkers in dienst gehad om in de Indische archipel zilvererts te zoeken; zonder succes overigens. Maar de hoofdzaak was of werd weldra de handel. In de 16e eeuw was van een Japanse scheepvaartbeweging niet veel meer over; sommige daimyo's lieten aan de Chinese kusten roven maar dat was dan ook ongeveer alles. Iëjasoe trachtte met grote energie een koopvaardijvloot - ook voor de oorlog geschikt - op te bouwen; maar hij slaagde daarin maar ten dele. Omstreeks 1617 telde Japan een 200 koopvaardijschepen, niet voldoende voor een eilandenrijk. Men voer er mee, omdat China ook voor de Japanners gesloten was, naar Achter-Indië, vooral Siam, naar de Philippijnen en naar Formosa en haalde uit die landen de zijde, die Chinese kooplui er heen brachten en verder die in onze ogen zo wonderlijke artikelen, waarover men bij Valentijn en in de Compagniespapieren leest: herte- en roggevellen. Maar het was onvoldoende voor de Japanse behoeften, vooral toen Iëjasoe's opvolgers het actieve contact van hun onderdanen met het buitenland gingen beperken. En hier sprongen de Nederlanders in, vooral de ‘rauwe syde’ was een zeer winstgevend product. Maar ook zwarte lakenstoffen uit Europa waren in Japan gewild, voorts spe-

cerijen en weefsels uit andere delen van Azië. Op al die waren werd flink verdiend, waarbij het uitermate gunstig was, dat Japan met zo welkome zaken betaalde: koper, kamfer en vooral zilver. De Compagnie had voor haar bedrijf voortdurend zilver en zilvergeld nodig en het gelukte haar niet om dat in voldoende hoeveelheden uit Europa aangevoerd te krijgen. Maar in haar octrooi-gebied kreeg ze nu aan Japan een land dat het tekort dekte. Het was allereerst nodig voor de opkoop van Chinese zijde, maar de rest kon besteed worden in Soeratte, waar men weefsels kocht voor de Aziatische handel en indigo voor patria. In India viel namelijk maar een matige hoeveelheid specerijen te slijten; bracht men er geen zilver heen, dan moest de Compagnie ter plaatse geld voor de inkoop lenen en dat kostte haar 2% per maand, zodat een groot deel van de winst in de zakken van de Goezeratse bankiers verdween. Hoe prachtig kwam hier nu het Japanse zilver te pas! Enkele cijfers wil ik U geven. Het schip Heusden kwam in Maart 1628 met een waarde aan zilver van 100.000 realen van 48 st. uit Japan te Batavia, Coen verwachtte dat de winst te Firando over 1628 5 ton zou bedragen, in 1629 zond hij voor een millioen aan contanten naar Soeratte, de helft daarvan was voor Perzië bestemd, 562.000 gulden + nog 64.000 gulden aan waren dienden voor de Soerattehandel. Japan werd dus snel een belangrijke, bijna onmisbare schakel in de lange handelsketen van de Compagnie.

De successen in Japan waren in de eerste plaats mogelijk door de welwillende ontvangst van de kant van den sjogoen en van den heer van Firando. Ze waren zo welwillend, omdat ze de niet-katholieke, anti-Spaanse en anti-Portugese, in Japan alleen handeldrijvende Nederlanders van nut voor hun land of stad vonden. Kijkt men uit naar een Nederlander, aan wien men deze resultaten te danken heeft, dan vindt men Jaques Specx. Specx heeft tot in onze tijd een slechte pers, wat komt omdat hij als G.G. onder de maat is gebleven. Maar in Japan was hij uitstekend op zijn plaats. Het mag wel eens gezegd worden, dat de Compagnie het moeilijk beter had kunnen treffen. Specx kwam als jonge man van 24 jaar uit Nederland en werd, kersvers in Azië, in September 1609 als hoofd van het nieuwe Nederlandse kantoor in Japan geinstalleerd. Hij bleef dat met een korte onderbreking in 1613/14 tot Januari 1621. Men bedenke dat wind en stroom de vaart van Java op Japan en terug maar enkele maanden toelieten, dat er jaarlijks in Firando maar een 3 à 4 Nederlandse schepen kwamen en dat kort na elkaar. Het hoofd van de factorij was dus vrijwel zijn eigen meester, de bevelen uit Java kwamen van een niet-deskundige en waren bij

aankomst vaak al achterhaald door de feiten. Specx diende dus initiatief te nemen, anders gebeurde er niets. Hij was een schrander koopman en bovendien, wat vooral bleek op de jaarlijkse hofreizen naar den sjogoen, een voortreffelijk diplomaat. Ik durf niet te beweren dat hij een diepgaande kennis verwierf van de Japanse samenleving, maar wel dat hij de Japanse mentaliteit uitstekend aanvoelde en dat hij uit dat aanvoelen klinkende munt wist te slaan. Ongetwijfeld heeft hij daarbij veel steun gehad van het inzicht van de vrouw achter de schermen, van zijn Japanse huishoudster, de moeder van dat ondeugende Saartje, dat als 12-jarig kind al zoveel rumoer om zich verwekte en dat in onze tijd nog bij Slauerhoff kwam spoken en het burgemeester d'Ailly lastig maken. Specx wist de openlijke verdachtmakingen van Portugezen en Spanjaarden te ontzenuwen en de geheime van onze ‘geveynsde vrunden’ de Engelsen. Moeilijker maakte het eigen scheepsvolk het hem misschien door zijn ‘heylig leven’. Met voorschriften alleen kon men niet op tegen de bandeloosheid van de maats aan de wal. Soms maakte Janmaat het zo bar dat de verbolgen Japanners te wapen liepen en hem tot ‘hutspot kapten’. Maar dergelijke straatschenderijen bleken toch geen aanleiding te geven tot vermindering van de Japanse welgezindheid. Daartoe was heel wat meer nodig. Laat mij van Specx nog zeggen dat hij - en het is iets wat ik verder nergens in de Compagniespapieren zo aantrof - geregeld opkwam voor de belangen van zijn ondergeschikten en dat hij mild was in zijn oordeel. Het zij hem dus vergeven dat hij een buitengewoon slecht boekhouder was.

Laat ons nu zien wat wèl voerde tot een vermindering van de goede verstandhouding.

Toen Coen er in 1621 boven verwachting snel en goed in geslaagd was de Bandanezen, de geduchte ‘haantjes van het Oosten’, ten onder te brengen, meende hij dat het heel weinig moeite zou kosten de toegang tot China te forceren. De Chinezen, die laffe hangbroeken, leken voor de oorlog totaal ongeschikt en van de uitgestrektheid en de macht van China had men geen notie. Een vlootje van 12 vaartuigen, voor de helft nog jachten, met een bemanning van 1200 man werd voldoende geacht, niet alleen voor het forceren van de toegang maar ook voor het monopoliseren van de scheepvaart op China. Coen's politiek in *Oost*-Azië was er naast, maar toch niet zo dwaas als ze ons op het eerste gezicht lijkt. Ik kan daar niet op ingaan. Wel dient vermeld dat de Mingkeizers omstreeks 1500 hun onderdanen op straffe des doods de vaart over zee en de emigratie verboden hadden. Nu viel voor Chinese koop-

lui met locale autoriteiten wel te praten, als men met klinkende munt aankwam en men maar niet naar Japan wilde. Een algehele stopzetting van de zeevaart werd niet bereikt. Maar dat nam niet weg, dat officieel scheepvaart voor de Chinezen een misdrijf was, zodat een zeevaarder met een piraat gelijk stond, wat hij in werkelijkheid ook vaak was. Mocht geen Chinees het land uit, geen vreemdeling mocht er in. Het ter zee zwakke China had in de 16e eeuw veel te lijden van strooptochten van Japanners, waarom kort en goed bij keizerlijk decreet aan de Jappen en aan alle andere vreemdelingen het naderen van de kusten werd verboden. Maar de natuur was sterker dan de leer: China kon niet buiten import van o.a. specerijen. Vandaar dat aan de Portugezen vestiging te Macao werd toegestaan, naar het heette als beloning voor hulp tegen piraten verleend. Het Nederlandse expeditietje trachtte nu Macao te nemen, maar kreeg klop. Men stichtte toen een fortje op het eiland Pehoe, een van de Pescadores nabij Formosa en trachtte vandaar uit de Chinezen tot toegeven te dwingen. Een paar kustdorpen bij Amoy werden afgebrand en de ongelukkige bewoners naar Batavia gestuurd, waar het hun na een verschrikkelijke reis met honderden doden niet slecht ging. De Chinese autoriteiten wilden van geen toenadering weten, zolang de 'roodharige barbaren' Pehoe, deel van het Chinese rijk, bezet hielden. Wel werd aan Sonck, den bevelhebber, toezegging gedaan, dat men 'de handel van coopmanschap voor hem sou openen', zo hij onmiddellijk van Pehoe vertrok en zich op Thaiwan vestigde, een plek aan de Westkust van Formosa, dat niemandsland was en dun bevolkt door zeer primitieve stammen. Sonck was onder pressie van Chinese troepen zo verstandig op die voorslag in te gaan in Augustus 1624 en werkelijk werd te Amoy een Chinees koopman aangesteld, die er voor had te zorgen, dat aan de Compagnie en aan andere vreemdelingen op Thaiwan de door hen bestelde en vooraf betaalde zijde met jonken werd gebracht.

Dit was nu de oorzaak van moeilijkheden met Japanners. Wat toch was het geval? Sjogoen Iëjasoe had, zoals wij zagen, de buitenlandse handel van zijn onderdanen aangemoedigd. In verband daarmee had een van de daimyo's, een man uit de omgeving van Nagasaki, die bij den sjogoen in de pas wilde komen, in 1615 of '16 een poging tot verwerving van Formosa gedaan. Succes had die poging niet, o.a. omdat Iëjasoe in 1616 stierf en zijn opvolger Hidetada zijn belangstelling voor buitenlandse expansie niet deelde. In tegendeel, hij begon Japan van de buitenwereld af te sluiten: de Spanjaarden werden in 1624/25 uit het land gewezen, de Engel-

sen waren al eerder, vrijwillig, vertrokken. Ook werd het de Japanners moeilijker gemaakt het land uit te gaan, verboden werd o.a. het over zee in dienst gaan als huursoldaat. Scheepspassen werden niet meer uitgegeven aan wie er om vroeg, maar alleen als gunstbetoon aan enkele grote heren, die zich verdienstelijk hadden gemaakt. Sommige van die heren nu zonden sinds 1619 hun jonken naar Thaiwan, waar men Chinese kooplui ontmoette, die er zijde heen brachten. Toen nu Sonck een kleine versterking op Thaiwan had aangelegd, het latere kasteel Zelandia en het omliggende gebied onder de souvereiniteit van de Staten-Generaal had gebracht, kwamen daar evenals in vorige jaren in 1625 een paar Japanse jonken met een kapitaal van 70.000 tael zilver, dat is ruim twee ton, ten handel. Dit rechtstreekse contact van Japanse met Chinese kooplui betekende voor de Nederlanders, die juist smaak in de voordelige zijdehandel begonnen te krijgen, kortsluiting. De Japanners met hun vele geld betaalden meer dan de Nederlanders; er bleef zelfs weinig zijde over voor de handel van de Compagnie op andere streken. Sonck trad hiertegen op door van de Japanners een uitvoerrecht van 10% te eisen en dat met het argument, dat de Nederlanders grote kosten maakten voor een fort, dat de veiligheid van de handel waarborgde, zodat het billijk was dat ook andere dan Nederlandse kooplieden in die kosten mee betaalden. De Japanners protesteerden heftig; zij waren het die zes jaar geleden van Thaiwan een handelsplaats hadden gemaakt en van onveiligheid hadden ze nooit iets gemerkt, het fort was dus overbodige luxe. Sonck vond het, schreef G.G. de Carpentier aan Heren XVII, om geen moeilijkheden in Firando uit te lokken, verstandig zijn eis te laten vallen en dat te meer, omdat de jonken grotendeels toebehoorden aan Fesodonne, den grootsten koopman van Japan, tevens daikwan (magistraat) van Nagasaki en alleen al daarom geen vriend van de Hollanders in Firando, de stad van een rivaal. Deze Fesodonne had ten hove zeer machtige relaties. De Carpentier zal geschreven hebben, wat Sonck hem had laten weten, maar daarbij was niet, dat Sonck de Japanners voortdurend had tegengewerkt en dat hij hun 15 picol zijde had afgepakt. Neyenrode, de factor in Japan, schreef al heel spoedig aan de Carpentier dat men de zaak ten hove ernstig opnam. Het had moeite gekost voor 1626 toestemming te krijgen voor de hofreis en, zeer nadrukkelijk, alleen op voorwaarde, dat men van de Japanners, die met een keizerlijke pas naar Thaiwan kwamen, geen rechten hief en dat men ze geen stroobreed in de weg legde. Neyenrode wees er op dat Japan zelf geen tolrechten hief; wel

had men daar de kosten te betalen van de jaarlijkse hofreis met de daaraan verbonden geschenken. Specx, nu Raad van Indië, becijferde, dat dat maar op 1 à 2% van de uitvoerwaarde neerkwam. In '26 kwamen de jonken weer naar Thaiwan, ditmaal met een kapitaal van 180.000 tael, ruim 6 ton. Dat betekende, dat er voor de Compagnie helemaal niets meer in te kopen zou zijn. De ontvangst, die Jaffioyedonne, de scheepskapitein van Fesodonne, kreeg, was ondanks de officiële waarschuwingen aan Neyenrode maar matig vriendelijk. De Japanners kochten de zijde op die voorradig was en gaven de rest van hun geld op voorschot aan Chinezen mee naar Amoy. Ze bleven wachten tot de Chinezen zouden terugkomen. Evenwel was de koopman, die in Amoy met de buitenlandse handel was belast, op slechte voet met een van die schilderachtige figuren, waaraan de Oost-Aziatische geschiedenis zo rijk is, met I Kwan. I Kwan, een Chinees, was van huis uit kleermaker, hij had op Thaiwan de Compagnie als tolk gediend, daarna was hij zich met het lucratieve piratenbedrijf gaan bezighouden. Hij had daarvoor grote geschiktheid en kwam in minimum van tijd aan het hoofd van een grote organisatie van zeerovers, waardoor hij een macht was geworden waarmee men rekening had te houden. Het was trouwens nog maar het begin van 's mans carrière; later was hij een van de voornaamste steunpilaren van de achteruitgaande Mingdynastie; hij was de vader van de nog veel befaamder Kok Sing A. I Kwan was niet bereid de jonken met zijde uit Amoy voor de Japanners door te laten. Jaffioye kwam toen op de lumineuze idee de hulp van de Nederlanders in te roepen, van wie hij meende dat ze met I Kwan op goede voet stonden. Hij vroeg twee Compagniesjonken in huur om de zijde onder Compagnie's convooi van Amoy te gaan afhalen. Sonck was omgekomen en de waarnemende commandeur de Witt dacht er niet over; hij weigerde omdat, zoals hij opgaf, de Chinese groten het hem uiterst kwalijk zouden nemen en verbood tegelijk, April 1627, aan Jaffioye zelf een vaartuig naar de Chinese kust te sturen.

Inmiddels had de Carpentier de zaak in rade behandeld. De heren waren tot de conclusie gekomen, dat een ‘extraordinary beseindinge aan den keyser van Japan’ diende te worden gezonden (dat had men trouwens al enige jaren achtereen beloofd), ‘reverentelyck versoeckende de Japanse capitalen tot den handel van syde van Tayouhan mochten blijven.’ Lukte dat niet, dan moest getracht worden althans te verkrijgen dat enige jaren lang geen passen voor de handel op Thaiwan werden uitgegeven. Lukte

ook dat niet, dan moest men om des sjogoens ongenade niet te verkrijgen, de zaak op haar beloop laten. Maar de Carpentier meende dat de zending wel succes zou hebben, want de Spanjaarden van Manilla en de Portugezen van Macao 'hebben wel connen obtineeren geene capitaelen van Japan dáer comen mochten.' Om te bewijzen dat men in alle onderdanigheid bereid was te helpen, waar men helpen kon, moest de gezant, die tevens bestemd was voor de vacante post van gouverneur van Thaiwan, de Japanners daar alle hulp verlenen. Met name moest hij de Witt opdragen de zijde voor hen uit China mee te brengen, als hij van een tocht tegen de zeerovers daar terug kwam. Natuurlijk moest de gezant zich uiterst hoffelijk en bescheiden gedragen.

Maar wie moest die moeilijke ambassade op zich nemen? Het moest een man van hoge rang zijn, met begrip voor het 'Japanse naturel' en daarbij een goed diplomaat. Specx was niet beschikbaar, hij was juist naar Nederland opgeroepen, omdat men daar een beter inzicht in de mogelijkheden van Oost-Azië wilde hebben dan zelfs een Coen kon geven. Nu is het in de eerste halve eeuw van de Compagnie in de brieven van alle Gouverneurs-Generaal een vaste klacht dat de Heren in patria zulk slecht personeel uitzonden. Die klacht was volkomen gerechtvaardigd, men staat er versteld van als men ziet wat voor - vergeef mij de uitdrukking, het is goed Compagnies-Nederlands - wat voor 'plompe onbesneden idioten' op gewichtige posten moesten worden gesteld. Men meende echter, dat men in dit geval wel over den geëigenden man beschikte, nl. over Pieter Nuyts, het lastige heerschap, over wien ik het hebben wil.

Nuyts was een Zeeuw, die door de Kamer van zijn provincie, niet dus door Heren XVII, als extra-ordinaris Raad van Indië was uitgezonden. Hij was 10 April 1627 in Batavia aangekomen na een van die lange reizen, waarop een Compagniesschip in allerlei contreien terecht kwam. Zijn Gulden Zeepaert had van de Kaap af een te Zuidelijke route gevolgd en was daardoor aan de Zuidkust van Australië beland; men was ver naar het oosten doorgevaren en had de steven pas gewend, toen de kust in plaats van naar het Noorden naar het Zuidoosten was gaan lopen. Zoals gepast was, had men het nieuwe land naar den gewichtigen man aan boord Pieter Nuytsland genoemd. Te Batavia zal men onder de indruk zijn gekomen van de geleerdheid van een man die zo kwistig uit de classieken en uit de bijbel wist te citeren en die ook in rechtskennis slechts overtroffen werd door den enigen completen jurist waarover men beschikte, dr. Pieter Vlack. Nog

in 1632 roemde Specx 's mans goede verstand. Wel kreeg men de indruk dat hij in zijn zelfgenoegzaamheid, zijn eigendunk, niet van ‘pliant flexibel naturel’ was. Indruk heeft zeker gemaakt, dat hij zo belangrijke Zeeuwse relaties had, zo de bekende bewind-hebber Geleyn ten Haeff en de heer en ridder (Nuyts verzuimde nooit deze en dgl. grote heren met al hun titels in zijn brieven te noemen) Scotte. Nuyts zal wel niet verteld hebben, dat hij, toen hij in 1623 als koopman - op de Levant vermoed ik - in moeilijkheden was geraakt met de admiraliteit van Noordholland, dank zij zijn connecties ‘brieven van voorschrift’ van de Zeeuwse Gecommitteerde Raden had verworven bij de Staten-Generaal ‘om te mogen komen tot purge tegens de defaulten tot synen laste gegeven.’ Succes had dat niet gehad. Er was een steekje los aan Pieter Nuyts.

Als tweede gezant zou de fiscaal meegaan, Pieter Muyser, die al eerder een hofreis had gemaakt. Hij is voor ons een wat schimmige figuur, hij was, dunkt mij, anders dan Nuyts wat te ‘pliant’, waardoor hij te veel de ondergeschikte werd van den bazigen Pieter.

Nuyts werd voor zijn vertrek tot Ordinaris Raad bevorderd; reeds 12 Mei, een maand na zijn aankomst, ging hij aan boord van de Heusden, vergezeld van vier jachten, naar zijn standplaats. 28 Juni aanvaardde hij het gouverneurschap van Thaiwan. Aan de Witt gaf hij de nodige opdrachten met het oog op de zijde voor de Japanners, die nog altijd bij Thaiwan te wachten lagen. 24 Juli voer hij met de Woerden naar Firando, waar hij acht dagen later aankwam. Onmiddellijk had hij klachten over den plaatsvervanger van den afwezigen daimyo, die ‘seer inseviel’ tegen hem optrad. De dwarskijkers traineerden wat met het inspecteren van het schip, waarom het deftige heerschap, volkomen tegen de voorschriften in, maar zonder consent aan wal ging. Hij vroeg de grootste vaartuigen van den daimyo te leen voor de verdere reis over de Japanse wateren en huurde een paar lastschepen in, toen hem alleen kleinere werden verstrekt, die hij weigerde. In zijn brieven klaagde hij daarbij over de grote kosten van de reis, maar vooral dat hem meer ‘clenigheyt als achtbaerheyt’ werd aangedaan. Voor hij van Firando verder ging, vernam hij dat de jonken van Fesodonne vier dagen na hem uit Thaiwan waren vertrokken, zeer gegriefd over de behandeling daar; ze hadden een 16tal Formosanen uit het dorp Sinkan, dat tot het Compagniesgebied behoorde, mee naar Nagasaki gebracht.

Onze ambassadeurs kwamen vooreerst niet verder dan Miako

(Kioto), waar ze de toestemming van het hof voor de verdere reis moesten afwachten. Nuyts schreef van Miako 4 September een verontruste brief aan de Carpentier. Neyenrode had hem zo juist geschreven, dat de mannen van Fesodonne zeer klaagden over de onbetrouwbaarheid van de Nederlanders, die veel beloofden maar niets deden en vooral over Nuyts' hooghartigheid. Onder de 16 'Sinkanders' was er een, die bepaald anti-Nederlands was; hij had de 15 andere wijs gemaakt, dat ze de Japanners op een prettige rooftocht zouden vergezellen. Nu ze eenmaal weg waren, waren hun verwanten al jammerende bij de Witt over hun verdwijnen komen klagen. Fesodonne wilde hen voor grote heren doen doorgaan, die hun land aan den Keizer kwamen opdragen. 'Sij werden', schreef Neyenrode, 'in Chineese cleederen gesteken van diversche lichte stoffen ende haer hayr met roode bandekens opgebonden, soodat men niet en soude seggen, dat het volck is, die al haer leven naect hebben geloopen.' Ze moesten ten hove ook tegen de Nederlanders getuigen. Fesodonne wilde daar nl. volhouden dat de Nederlanders de Chinese roofjonken voor I Kwan hadden uitgerust en dat ze met hem de buit deelden, verder dat ze de Chinezen in Thaiwan verboden hadden met de Japanners te handelen en dat ze de mond van de rivier van Amoy afsloten om de zijde, die voor de Japanners op Thaiwan bestemd was, te kunnen aanhouden.

Maar in de volgende brief, van 7 October, schreven de heren Nuyts en Muyser in high spirits. Ze waren nu in de hoofdstad Jedo = Tokio. Op reis waren ze naar behoren behandeld. In elke plaats, die gepasseerd werd, waren ze door 'edelluyden' ingehaald en op kosten van den sjogoen in een 'papenkerk' onthaald. Alles leek dus goed te gaan.

Maar op het ogenblik dat de voor den sjogoen bestemde brieven door de Japanse ambtenaren werden gekeurd, ging alles mis. Muyser werd door hen opgeroepen, maar men sprak met hem niet over veranderingen in die brief aan te brengen; men vroeg hem af, vanwaar de ambassade eigenlijk kwam. Zijne Majesteit verwachtte namelijk al vier jaar lang gezanten van den koning van Holland; van mensen uit Batavia, gestuurd door een gouverneurgeneraal, een soort koopman, wilde men niets weten. Ook de omstandigheid dat de Hollanders beweerden dat de 16 Formosanen geen gezanten waren maar armzalige dorpelingen, die onder Nederlandse jurisdictie vielen, werd hun kwalijk genomen. Er was geen sprake van dat de sjogoen de heren zou ontvangen. Nuyts trachtte de toorn van de keizerlijke raadsheren te bezweren met

de belofte, dat hij zou zorgen dat binnen twee of drie jaar werkelijk een ambassadeur van den koning van Holland zou komen. Als onderpand voor zijn woord bood hij aan de vier halve metalen kartouwen in Osaka achter te laten, die als geschenk voor den sjogoen bestemd waren. De Raadsheren lieten ze overbrengen naar het huis van den Heer van Firando; kwam een ambassadeur, dan kon hij ze alsnog aan den keizer aanbieden, kwam hij niet, dan zouden ze worden verbeurd verklaard als straf voor Nuyts' gelieg en ter goedmaking van de kosten, die de Japanners voor zijn reis hadden gemaakt.

Deels lag de oorzaak van de ontstemming ten hove zeker in het vermelde, maar de heren in Batavia hebben later sterk de indruk gekregen, dat het arrogante optreden van Nuyts niet minder kwaad bloed zette. Uit een interlocutoire sententie, 17 September 1633 door de Raad van Justitie tegen hem uitgesproken, blijkt dat hij zich door ‘synen opgeblasen hoochmoet’ in Japan onmogelijk maakte. Dat hij een gevolg van 240 personen meenam van Firando, terwijl de G.G. hem er maar 24 toegestaan had, zal de Japanners niet sterker geërgerd hebben dan de heren te Batavia, die verzuchtten ‘door syne pracht seer excessive ende extra-ordinaires oncosten tot last van de Compagnie gevallen syn’, dan zette kwaad bloed, dat hij zich ‘impertinentelyck’ zonder vergunning aan de wal begeven had, dat hij met Pieter van Santen aan 't verkeerbord bleef spelen en weigerde een ‘seeckere jonckheer’ te ontvangen, die hem door onzen vriend, den Heer van Firando, was toegestuurd om hem uit te leggen hoe hij zich ten hove moest gedragen, dat hij op ‘een alcatieff en kussens’ bleef zitten, in strijd met de landsgebruiken en met alle courtoisie, toen een paar zeer hoge Japanse heren hem kwamen bezoeken. Nuyts vertrok 8 November plotseling, terug naar Firando, met achterlating van Muyser en de bagage. Waarom? De genoemde sententie zegt hierover, dat hij audiëntie had gevraagd bij een van de keizerlijke raadsheren. Toen hij die niet verwierf, vertrok hij ‘plotseling 's nachts seer onordentelyck met weinig volck’ holderdebolder naar Firando, waar hij op 29 November aankwam, 5 dagen later bracht de Woerden hem naar Thaiwan terug. Kennelijk was hij door angst bevangen, ik vermoed dat hij iets had uitgehaald, wat niet door de beugel kon. Zeer nam men hem in Batavia kwalijk, dat hij in Firando de Raad zelfs niet had bijeengeroepen en dat hij Neyenrode zonder enig advies had achtergelaten ‘even off met een sweep van daer wierde gejaecht.’

Evenwel bleek Neyenrode het zonder dat advies best af te kun-

nen. Nuyts kwam met de rest van de ambassade rustig in Firando terug en kon ongehinderd vertrekken; het bedrijf ging gewoon door. Fesodonne's klachten werden ten hove niet au sérieux genomen, de Sinkanders werden niet door den sjogoen ontvangen; wel kregen ze geschenken van hem mee, voor ze naar hun land werden terug gezonden.

Onze Pieter liet eerst 26 Februari 1628 weer iets van zich horen, toen hij veilig in Thaiwan terug was. Toen was voor hem de Heer van Firando de verrader, die de ambassade had doen mislukken; zeker ten onrechte; waarom zou de man de Nederlanders dwars zitten, de enigen, die zijn haven weer tot leven brachten? Inmiddels was de kwestie van de Japanse tochten naar Thaiwan geen stap verder gekomen. Fesodonne liet het er niet bij zitten. Neyenrode zond in Maart expres een jacht naar Thaiwan om Nuyts te waarschuwen dat de regent-koopman, ditmaal alleen, weer twee jonken zou zenden, nu echter wèl van wapenen voorzien en met soldaten bemand. Die jonken kwamen inderdaad met 470 koppen bemand 29 April 1628 voor Thaiwan aan. Kapitein Jaffioyedonne kwam enkele dagen later met de voornaamste kooplui bij Nuyts beleefd zijn opwachting maken. Hij werd, beweert Nuyts, 'vrundelyck gewillecomt', maar dat wilde zeggen, bleek later, dat hij, Nuyts, op een leunstoel bleef zitten, lui met de benen over de leuningen, terwijl de Japanners, uiterst gevoelig voor zulke grofheden, op de grond konden plaats nemen. Weldra werd hun duidelijk gemaakt, dat ze zouden worden vastgehouden, totdat ze toestemden in het visiteren van de jonken op wapenen. Na een week van weigeren gaf Jaffioye toe; alle wapenen werden uit de jonken gehaald, ze zouden worden gerestitueerd, als de jonken naar Japan terug gingen. De 16 Sinkanders, die mee waren gekomen, werden van alle geschenken beroofd en, naakt als ze vroeger waren, in de boeien gesloten.

De Japanners hadden 40.000 tael zilver meegebracht, ze hadden bovendien nog grote vorderingen van de vorige reis uitstaan. Ongewapend konden ze wegens de zeerovers niet naar de Chinese kust gaan, ze wilden daarom naar Japan terug. Maar Nuyts liet ze niet gaan. Hij was van plan tegen de zeerovers op te treden en beloofde de Japanners dat hij van de kust van China met de voor hen bestemde zijde zou terugkomen. Hij wilde niet, dat ze naar Japan terug gingen en weer leugens verspreidden, vóór Nederlandse schepen naar Firando gingen die die leugens konden weerspreken, schreef hij naar Batavia. Intussen legde hij hun allerlei moeilijkheden in de weg, wanneer ze zich van levensmid-

delen wilden voorzien. De Japanners schijnen gemeend te hebben, dat men voornemens was hen te laten omkomen. De ontwapende jonken konden niets beginnen tegen de vrij talrijke Nederlandse schepen. Volgens de al genoemde sententie veroordeelde Nuyts Jaffioye wegens crimen laesae majestatis als perturbateur van de gemene ruste; wel werd den man het leven geschonken, maar ‘op poene van den hals’ werd hij uit Thaiwan gebannen.

Niet onlogisch kwam de scheepskapitein op 29 Juni met 13 andere Japanners nogmaals vergunning vragen te mogen vertrekken. Nuyts ontving de gevaarlijke vreemdelingen in zijn woonhuis buiten het fort zonder enige voorzorgsmaatregelen te nemen. Hij was in zijn kamer met zijn zoontje Laurens en den tolk, den later zo bekend geworden François Caron. Toen Nuyts de vergunning weigerde, werd het gesprek weldra heftig en op een gegeven ogenblik maakten de Japanners zich van de drie Nederlanders meester en boeiden hen. Buiten ontstond een gevecht met Japanners, die zich in omliggende huizen verstopt hadden. Van weerszijden vielen een paar doden. Muyser bracht het fort in staat van verweer en liet op de zwak bewapende Japanners schieten. Het gevecht hield op, toen Caron op last van Nuyts, naar buiten riep: ‘Schiet niet, of we worden vermoord.’ Deze gebeurtenis vindt men o.a. uitvoerig bij Valentijn beschreven. Ik ga er niet verder op in, ook niet op de onderhandelingen, die tot Nuyts' vrijlating voerden. Mijn indruk is dat Nuyts in doodsangst aan alle eisen (op één na) heeft toegegeven en dat de zwakke in het fort vertoevende raad wegens zijn gejammer is meegegaan. In de verdedigingsbrief, die hij 14 Augustus 1629 aan Coen schreef, een brief die in de uitgave van de brieven aan Coen 70 bladzijden druks in beslag neemt, deed Nuyts het voorkomen, alsof hij de heldenrol vervulde en zijn raad uit liefde voor den gevangen gouverneur hem tot toegeven aanspoorde. Hoe het zij, op 4 Juli werd aan Nuyts de vrijheid toegezegd; maar op wat voor voorwaarden!

Ten eerste mochten de jonken naar Japan vertrekken met aan boord 5 Nederlandse gijzelaars, onder wie de kleine Laurens en Muyser, zulks om te voorkomen, dat de schepen de jonken na Nuyts' vrijlating zouden aanvallen. Het punt waarop Nuyts niet had toegegeven, was dat hij zelf mee moest. 5 Japanners van kwaliteit zouden als gijzelaars op het Nederlandse jacht Erasmus mee naar Japan gaan.

Ten tweede moesten de Sinkanders worden vrijgelaten.

Ten derde kregen ze de hun door den keizer meegegeven geschenken terug.

Ten vierde moest alle wapentuig aan de Japanners worden gerestitueerd.

Ten slotte werd aan hen 200 picol zijde uitgeleverd, zijnde het aequivalent van het bedrag, dat de Japanners in 1627 voor de zijdeopkoop naar China hadden gezonden en van de zijde die Sonck hun had afgenomen. Wat aan zijde tekort kwam, moest in geld worden vergoed. De waarde van wat de Japanners zo meekregen, was 107000 gulden.

Nuyts kwam 6 Juli vrij en de Erasmus vertrok de dag daarop met de beide jonken. De onvervaarde Japanse gijzelaars kwamen aan boord weldra in verzet. Met Nuyts was namelijk afgesproken, dat ze naar Nagasaki zouden worden gebracht, maar hij had de Erasmus opgedragen naar Firando te varen. De gijzelaars dreigden, dat de Nederlanders aan boord van de jonken zouden worden gedood, als niet alle drie de vaartuigen naar Nagasaki gingen. De schipper van de Erasmus gaf toe.

Wie nu zou menen dat het gebeurde Nuyts zou hebben ter neer geslagen, heeft het mis. Nauwelijks waren de Japanners weg en het gevaar voorbij, of hij nam het gezag weer op zich als ware er niets gebeurd. Naar Japan zond hij, tegen Coen's opdracht in, de Heusden en de Woerden met een lading ter waarde van drie ton. Later bleek dat de Woerden ook handelsgoederen van hem zelf aan boord had. Zelf trok hij tweemaal naar de kust van China met zijn vlootje; beide malen had hij een ontmoeting met de jonkenvloot van I Kwan, die de tweede maal, juist gemetamorphoseerd van zeerover tot oppermandarijn van Amoy en admiraal van de zee, aan boord van de Texel aan Nuyts een beleefdheidsbezoek kwam brengen. Het trucje lukte hier nog eens: I Kwan werd vastgehouden tot hij het contract tot levering van zijde tekende, dat Nuyts hem voorlegde. Alsof een I Kwan zich aan een dergelijk contract zou houden, zelfs als hij verwanten als gijzelaars meegaf! Maar het curieuze was, dat het contract helemaal niet voordelig voor de Compagnie was; de voor de zijde te betalen prijzen waren uitermate hoog. In werkelijkheid was het contract de façade, waarachter iets heel anders verborgen zat. Nuyts had onder vier ogen I Kwan een groot aantal schuitjes goud afgedreigd, gewoonlijk wordt opgegeven 90 stuks, en die in stilte in zijn particuliere kist gestopt.

Toen Nuyts 26 October in Thaiwan terugkwam en schriftelijk verslag uitbracht over de gebeurtenissen van de laatste maanden, ging hij zeer uitgebreid in op die tochten naar China, maar voor de smadelijke episode met Jaffioye verwees hij ‘om infadement en

repetitie te eviteeren' maar naar een meegestuurde copie van een brief aan Neyenrode.

In Japan werden ditmaal de nog aangedikte klachten van Fesodonne door de Regering zeer ernstig opgenomen; Nuyts' optreden op Thaiwan had de maat doen overlopen. De gijzelaars werden gevangen gehouden, ofschoon Muyser persoonlijk gezien was; ook de bemanning van de Erasmus. Voorts werd beslag gelegd op de factorij in Firando, dat wil zeggen er mochten geen goederen in of uit. Aan de vier schepen, die er lagen, werd het nodige voor de uitreis onthouden, zeilen, ra's en geschut werden er af gehaald en de helft van de bemanning moest aan de wal komen. Nuyts toonde zich in een brief van Februari 1629 zeer verbaasd over het uitblijven van de schepen uit Japan; hij legde geen verband tussen dat wegblijven en de kwestie met Jaffioyedonne.

Van zijn verdere bestuur over Formosa verdient enkel vermelding dat daar op 13 Juli 1629 een geheel onverwachte gebeurtenis plaats had. Nuyts zond die dag een troep van 66 soldaten naar het dorp Mattau om er nasporing te doen naar Chinese rovers, die er geland zouden zijn. De mannen lieten zich, zoals de gewoonte was, door de goedige Formosanen over een rivier dragen. Maar deze keer waren ze niet goedig; ze maakten van de gelegenheid gebruik de hele troep af te maken, een jongen en een slaaf waren de enige overlevenden, die de ramp konden melden. De oorzaak of liever één van de oorzaken? Nuyts had, hoewel hij gehuwd was, omgang met Moorse, d.w.z. Moslimse vrouwen, hij liet zich ook op Sinkanse wijze trouwen met de heidense vrouw Polcke, tegen de wens van haar en van haar ouders. Deels zette hij dit zgn. huwelijk met dwang door, deels met geschenken. Zo had hij Polcke een kroontje vereerd, aan onze vrienden, de 16 Sinkanders, afgepakt, ook liet hij Chinezen, die geen verblijfpas hadden, in de ketting geklonken voor Polcke akkers aanleggen. De zaak liep uit op een Gretchendrama, de arme Polcke werd kindermoordenares. Verder had Nuyts de aardige gewoonte Formosanen met hun vrouwen naar Thaiwan op te roepen, waar dan de mannen in één kamer overnachtten, de vrouwen in een andere, die van Nuyts. Dergelijk fraai bedrijf van den gouverneur werd - natuurlijk - door de soldaten nagevolgd en het drama van Mattau was hiervan rechtstreeks het gevolg.

Verder kon Nuyts als gouverneur van Thaiwan niets meer bederven. Acht dagen na de moord op de soldaten kwamen vier jachten uit Batavia, die hem de last overbrachten zijn ambt over te dragen aan den meegekomen opvolger, Hans Putmans. Het was

niet de eerste maal dat Nuyts iets van Coen hoorde. Een jaar vroeger had de geduchte G.G. hem vier maal geschreven, in Mei en in Juni. Coen had hem laten weten dat hij met wat beter beleid bij zijn ambassade naar Japan best had kunnen slagen; waarom was hij zo dom geweest met de Raadsheren te praten over de souvereiniteit in Thaiwan en waarom had hij zo geklaagd over de 16 Sinkanders? Hij had moeten volstaan met een aanbieding van geschenken en met het nederige verzoek in 's keizers faveur te mogen blijven. In Thaiwan moest hij echter de souvereiniteit handhaven. Kwamen er Japanners, dan had men ze vriendelijk te bejegenen en ten handel toe te laten, tenzij dat tot nadeel van de Compagnie was; in zijn laatste brief van 26 Juni 1628 verduidelijkte Coen dit nog: wilden de Japanners in Thaiwan zijde inkopen zonder een aandeel in de kosten van het fort te betalen, dan was het beter de hele vestiging in Japan op te heffen. Zonder luid te roepen moest de ommeslag van Firando naar Thaiwan en Batavia worden overgebracht. Hieruit valt te leren, hoe grote waarde Coen hechtte aan het bezit van Thaiwan met het oog op China, dat hij nog steeds voor de handel hoopte open te leggen.

Het laat zich begrijpen dat een man als Coen, toen hem bekend werd, wat Nuyts in Thaiwan en ter kust van China had uitgericht, hem zonder meer terug riep en hem en zijn raad belastte met het bedrag van 107.000 gulden, waarde van het aan Jaffioye meegegevene. Tekst en uitleg gaf Coen aan Nuyts niet in het korte terugroepingsbriefje, gedateerd 24 April 1629; voor de redenen die tot zijn terugroeping hadden geleid, mocht Nuyts inzage vragen van Putman's instructie. Nuyts reageerde daarop met de al genoemde brief van 70 bladzij. Die brief, waarin hij zijn gehele beleid toelichtte, typeert den man. Deels was het knap advocatenwerk, deels, omdat nu eenmaal niemand uit zijn eigen huid kan kruipen, toonde Nuyts er zich in in al zijn arrogantie, met allerlei domme rancunes en een volslagen gebrek aan mensenkennis. Hij eindigde bijv. met een tegenover Coen nu niet bepaald handig: Proximus diis ille est quem ratio non ira movet. Even daarvoor toonde hij zich in het bijzonder daarom zo gekrenkt, omdat Putmans zijn opvolger werd, Putmans die op hun gezamenlijke reis uit patria ‘nauwelijks de vierde stemme conde belangen’ en die nu zou mogen uitmaken of hij, de Raad van Indië Nuyts, wel of niet in de raad van Thaiwan zou mogen verschijnen. ‘O Haet!’ Als de brief handelt over foutieve beslissingen op Thaiwan genomen, dan doet Nuyts het steevast voorkomen of hij door zijn raad, in werke-

lijkheid de meegaandheid zelf, was overstemd, waarbij hij zich niet ontziet aperte leugens te debiteren.

Reisde Nuyts, een held zolang hij buiten gevaar was, misschien met enige angst in het hart naar Batavia terug? Zo ja, dan viel de ontvangst mee. Hij zou zich niet te verantwoorden hebben bij Coen, maar bij zijn opvolger, den vader van Saartje Specx, een heel wat gemakkelijker man, onzeker in het ambt dat hem te zwaar was. Specx had vanwege de kwestie-Saartje neiging anders te doen dan zijn voorganger. Al voor Nuyts' aankomst had hij aan Heren XVII geschreven, dat hij al jaren gevreesd had voor moeilijkheden met Japan over de tolheffing op Thaiwan. Anders dan Coen vond hij de handel op Japan veel belangrijker dan die met China. Nuyts was wel een onervaren en lastig man, ‘evenwel is Zijn E. onses oordeels in veele saecken wat vroech ende scherp getaxeert.’ Hij zou bij aankomst nader gehoord worden.

Die betrekkelijk gunstige stemming wist Nuyts heel gauw te bederven. Heel dom ging hij met den slecht bekend staanden fiscaal van den Heuvel en met den Raad van Indië Vlack intrigeren tegen den invloedrijken Directeur-Generaal van Diemen, die hij zich door zijn lasterpraatjes voor het leven tot vijand maakte. Ook Vlack, die zijn praatjes eerst geloofd had, kreeg hij tegen zich. Allerlei lelijks van Pieter kwam aan het licht; zo zijn geknoei met het goud van I Kwan en een hele serie van particuliere handelingen, die bewezen dat hij eigen zaken had gedreven en daarbij zijn positie had misbruikt door maatregelen te nemen die hem vóór-, maar de Compagnie groot nadeel gaven. Toen Specx hem hierover onderhield, had hij de onbeschaamdheid te zeggen, dat hij niet in Indië was gekomen om hooi te eten. Van Diemen verzuchtte naar aanleiding hiervan in een brief aan Heren XVII: ‘Godtt gave hem tott Middelburch vette taruwe hadde geschaft ende datt noijtt in India ware gecoomen, een overtreffelycke dienst ware de Compagnie geschiett, veele menschen buyten meserie ende gevanckenisse gebleeven ende de natie ware in soo cleenachtingh bij den Japander niet gecoomen als nu sijn.’

9 April 1630 werd Nuyts in een zeer rumoerige zitting in Rade van Indië verhoord, een maand later werd hij van zijn ambt van Raad van Indië gesuspendeerd en in arrest gesteld, eerst op de punt Diamant en later, toen hij betrapt was op correspondentie met den ook gearresteerden van den Heuvel, waarin zij de Heren van de Regering schandelijk belasterden - in het Latijn nog wel - in een kamer op het kasteel Batavia. Het onderzoek van de strafzaak Nuyts duurde heel lang; telkens kwamen weer nieuwe

feiten aan het licht en de bewijzen moesten van het verre Thaiwan of het nog verdere, afgesloten, Firando komen. Nuyts wilde naar patria terug, schreef daarover voortdurend aan Heren XVII en allerlei connecties in Zeeland, woedend en zonder succes. Een goede samenvatting van het vele wat men tegen hem had, geeft het reeds enige malen aangehaalde interlocutoire vonnis, dat de Raad van Justitie, voorgezeten door Vlack, 17 September 1633 tegen hem sloeg. Ik ontleen er nog aan, dat hij ook ondergeschikten in zijn particuliere zaken betrok, dat hij liefst onder vier ogen voor de Compagnie kocht en verkocht, zodat men niet kon controleren, hoeveel voordeel hij persoonlijk uit de zaken trok en dat hij geschenken aan de Compagnie als door hem gedane aankopen boekte, zo twee jonken, ontvangen van I Kwan, waarvoor Nuyts zich 1382 gulden liet uitbetalen. Bij deze sententie werd hij vanaf het ogenblik waarop hij zijn ambt van gouverneur van Thaiwan had neergelegd, gesuspendeerd van gage, tractement en kwaliteit. Op het ogenblik dat ze werd uitgesproken, was Nuyts echter niet meer in Batavia; hij was terug in Japan!

Her stilleggen van het bedrijf in Firando was een zware slag voor de Compagnie. Coen had de oorzaak van de daar tegen de Compagnie genomen maatregelen al heel spoedig vernomen van Portugezen uit Macao, die gevangen waren genomen. Hij had, zo gauw schepen naar het Noorden konden om polshoogte te nemen, Willem Jansz. naar Japan gezonden, den opperequipagemeester, die er vijftien jaar vroeger was geweest en van wien men verwachtte dat hij als diplomaat geen gek figuur zou slaan. Hij vertrok 23 Juni 1629 met de Zwarte Arend, die als lading alleen zwarte lakens mee kreeg, die nergens anders verkoopbaar waren en die anders maar bedierven en verder natuurlijk de gebruikelijke geschenken: Perzische tapijten, schapen, pauwen, kakatoes, hondekens enz. Willem Jansz. moest de Japanners ‘discreet ende beleeft, niet trots noch importun’ behandelen, veel werd aan zijn beleid over gelaten, maar over alle belangrijke kwesties moest hij ‘op 't soetste met alle beleeftheyt’ naar nadere orders van Coen verwijzen. Hij mocht wel zeggen dat Nuyts zijn straf niet zou ontlopen, zo hij zich op de ambassade of tegenover Jaffioye had misdragen.

De Zwarte Arend ging bij aankomst direct aan de ketting, geschenken werden niet aangenomen, de hofreis mocht niet worden gemaakt noch door Neyenrode, noch door Willem Jansz. die als tweede man in de raad te Firando optrad. Begin 1630 werd Muyser uit de gevangenis naar Nagasaki gebracht. Hij zou met een jonk van Fesodonne naar Batavia worden gebracht om daar aan

te zeggen dat de handel pas zou worden hervat als het fort op Thaiwan òf was geslecht òf aan de Japanners overgedragen. Om mij onbekende redenen was het ten slotte niet Muyser maar Willem Jansz. die met de jonk naar Batavia ging. Hij had brieven bij zich van Fesodonne en van den heer van Firando, niet dus van de centrale autoriteiten, waarin de eis tot afbraak van het fort op Thaiwan werd gesteld, van overgave aan de Japanners werd niet meer gerept.

Hoewel hij er persoonlijk weinig heil van verwachtte, zond Specx in Juni 1630 Willem Jansz. weer naar Japan, nu met het jacht de Kemphaen. Hij moest in alle onderdanigheid melden, dat men het fort niet wilde slechten, want dat zou alleen maar in het voordeel zijn van de gemeenschappelijke vijanden, de Spanjaarden, die zich ook op Formosa hadden genesteld. Verder moest hij de Nederlanders in de gunst van den sjogoen aanbevelen en ten hove duidelijk maken hoeveel onjuistheid er school in de beweringen van Fesodonne.

Ook de Kemphaen ging weer aan de ketting, maar toch bleek er in Japan heel wat te zijn veranderd. Al in Mei had Neyenrode, heel onverwacht, toestemming gekregen om de schepen voor de reis naar Java gereed te maken en bovendien om de goederen uit de factorij en uit de schepen te verkopen. Blijkbaar was de behoefte aan zijde, vellen en lakens in Japan groot geworden, o.a. omdat ook de Portugezen onder arrest waren; de opbrengst van de goederen was boven verwachting, Neyenrode had bijna acht ton in handen gekregen, merendeels in zilver, voor de rest in koper. Tot de verbetering had ook bijgedragen dat Fesodonne volslagen krankzinnig was geworden. ‘Den 24en Juny is Fesodonne naerdat 2 à 3 maenden herseloos in ketenen geslooten hadde geseeten, gestorven, een groott vyant van de Compagnie ende een man die door zijn erge subtile treecken bij veel groote gevreest is geweest, t'welck d'onse naer sijn overlijden oogenschijnelijck tott hunne verlichtinge bespeurde, veel duysende menschen waren in zijn doott verblijtt.’ De brieven van Specx, die in Japan zo'n goede naam had, vielen nu in de smaak van de heren; wel durfde de voorzichtige heer van Firando de gebruikelijke geschenken niet accepteren, maar Willem Jansz. mocht de hofreis aanvaarden. Verder dan Osaka bracht hij het niet, de toestemming tot het slot van de reis kwam niet af, zeker deels wegens de ziekte van den sjogoen Hidetada, die in 1632 stierf, maar deels ook omdat de stemming toch nog niet zo gunstig was. De schepen mochten nog steeds niet vertrekken, zelfs werd in 1631 het vrijburgerschip de

Parel, dat op aansporen van Specx de reis naar Japan had ondernomen, bij de andere schepen vastgelegd. Steeds weer hamerde men in Japan op hetzelfde aambeeld, n.l. alle beledigingen die Nuyts de Japanners had aangedaan. Langs allerlei kanalen o.a. via I Kwan, kwam dat ook Specx te Batavia ter ore. Als goede Japankenner trok hij hieruit de enige juiste conclusie. Vier jaar lang lag het Compagnies-bedrijf in Japan stil tot grote schade van het hele handelssysteem, een 180 Nederlanders waren er gevangen of werkeloos aan de wal en dat alles wegens Nuyts, die in zijn arrest bleef volhouden, dat hij al zijn daden kon verantwoorden. Nu, dan moest Nuyts maar naar Japan om dat den keizer duidelijk te maken. In Specx' correspondentie met de Heren XVII is niet te vinden, wanneer en hoe hij tot die conclusie kwam. Wel is een brief van Nuyts aan Specx en Raden bewaard, geschreven nadat hij in Rade was geroepen, waar hem was afgevraagd, of hij zich naar Japan wilde laten overbrengen om zich daar bij de Japanse autoriteiten te verantwoorden. Nuyts verklaarde in een juridisch sterk betoog (maar dat natuurlijk weer ontsierd werd door de nodige verwaande opmerkingen) dat men hem niet aan een buitenlandsen en heidensen rechter mocht overleveren. Evenwel was hij nog steeds bereid de Compagnie te dienen, dus ook om naar Japan te gaan, echter pas als was ‘affgedaen ende gedecideert 'tgeen de Compagnie schijnt op mij te willen seggen, als qualyck ofte ongeluckelyck in haeren dienst gebenificeert ofte gebesoigneert ende verricht.’ In dat *echter* school de adder in het gras. Even tevoren had Nuyts n.l. geschreven, dat hij van ‘soodanigen qualiteyt was dat noch voor den ordinarisen raet van justitie, noch gedelegeerde rechteren, noch alle die onder U. Ed. gouverno staen, betreckelyck ben.’ In werkelijkheid weigerde Nuyts dus te gaan. Aan dat *echter* hebben zich Specx en zijn Raden niet gestoord, juridisch waren ze vermoedelijk fout, maar zakelijk en moreel hadden ze gelijk: Nuyts moest naar Japan om goed te maken wat hij bedorven had. Vrijburgers wilden hun vaartuigen niet meer aan de reis wagen, vandaar dat Specx aan hen een compagniesjacht, de Warmont, verhuurde, dat zij met hun goederen bevrachtten. In de brief aan de Japanse Regering werd Nuyts aan haar clementie aanbevolen; hij was met de Japanse gebruiken niet op de hoogte geweest. Men hoopte dat het onschuldige volk, de schepen en goederen zouden worden vrijgegeven, in plaats waarvan men, als het dan moest zijn, Nuyts kon aanhouden. Nuyts schreef later over deze brief, dat ze niet met inkt maar met zuiver bloed was geschreven. Neyenrode kreeg van Specx opdracht er voor te zorgen, dat Nuyts

goed verzorgd en geaccomodeerd werd op kosten van de Compagnie, ‘opdat de Christelycke meedogentheyt als respecten die sy tot hare overhooffden altyt dragen, onder de heijdenen soodanich blijve’ enz. enz.

Nuyts gedroeg zich, ofschoon hij onder arrest was èn aan boord èn na aankomst in Firando, eind September 1632, als ware hij nog Raad van Indië. Onmiddellijk begon hij, buiten Neyenrode om, opdrachten aan het lagere personeel te geven; onmiddellijk ook begon hij weer aan zijn persoonlijk voordeel te denken, o.a. door een poging profijt te slaan uit de boedel van den in gevangenschap gestorven Muyser.

Reeds in November kon Willem Jansz. de blijde boodschap naar Batavia laten overbrengen, dat de Japanse Regering de Nederlanders uit het arrest, dat vier jaar had geduurd, had ontslagen en dat zij in hun oude staat waren hersteld. Dadelijk leefde de handel met Japan op en werd ze weer een belangrijke schakel in de commerciele band die de Compagnie om Zuid-en Oost-Azië gespannen had. De Japanse Regering was in de afgelopen jaren steeds verder gegaan met de afsluiting van het land, zodat de vaart op Thaiwan Haar niets meer kon schelen. De verhouding tot Christenen en Portugezen werd steeds slechter, voor het contact met de buitenwereld was Ze dus op de Nederlanders aangewezen. Nu men Haar genoegdoening had gegeven door Nuyts over te brengen, was Ze bereid ook hem genadig te behandelen. Ze liet hem te Firando in een particulier huis bewaken. Brouwer, Specx' opvolger, kon 8 Februari 1633 aan Heren XVII melden, dat ‘Sinjeur’ - dus niet meer de Edele Pieter - ‘Nuyts geen andere swaricheyt sal overcomen als de detentie van weynige jaren onder eerlyck tractement. Hij is aan de regeerderen van Firando door begeerte van des Keysers raet overgelevert, tot geselschap hebbende twee ondercoopluijden van U.E. dienaren door d'onse hem bijgevoecht, die vrij acces bij hem hebben.’

Van die betrekkelijke vrijheid maakte hij gebruik om een stortvloed van brieven te schrijven aan alle mogelijke mensen in Batavia en in Nederland; kruiperig en zoetzuur aan allen, van wie hij afhankelijk was, schimpend en druk met het woord Judas schermend, aan wie hij zijn intimi meende. Ik vermeld slechts uit twee brieven iets; aan Specx schreef hij o.a. dat de heer van Firando hem had laten weten ‘ick soude couragie hebben, mij stil houden ende moet voelen.’ In een brief aan een nicht te Batavia klaagde hij wel over het verblijf in een zo kleine en donkere kamer, maar hij erkende dat hij door de Japanners heel schappelijk werd be-

handeld, beter dan door zijn landgenoten voegde hij er rancuneus aan toe. In die brief leren wij ook een heel anderen Nuyts kennen, een man die om zijn boeken vraagt en die zich vol zorg toont voor de Christelijke opvoeding van zijn kinderen, die bij die nicht verbleven. Of de dood van den armen Laurens, die al in December 1630 in gevangenschap gestorven was, hem zwaar getroffen heeft? Misschien; ons doet het niet aangenaam aan, dat de vader de kleren van den gestorven jongen naar Batavia liet sturen met de boodschap, dat het jongere broertje, Pieter, ze goed kon opdragen.

In Februari 1633 eindigde de brievenstroom. Blijkbaar werd aan Nuyts het verdere contact met Nederlanders ontzegd, rekeningen over de kosten van zijn levensonderhoud ontbreken verder ook. Ondanks heel veel moeite van Nederlandse zijde lukte het niet de 'weynige jaren' van detentie te bekorten. Vier jaar heeft Pieter Nuyts te Firando moeten verblijven, zonder dat hij rechtstreeks contact met zijn landgenoten had. Wij weten niets over deze periode. Boxer vertelt, dat de plaatselijke traditie te Firando wil, dat Nuyts in zijn kamer in het geheim een Japanner in de kunst van de geschutgieterij zou hebben ingewijd. Boxer vindt dit verhaal terecht onwaarschijnlijk. Toen in Juli 1636 de sjogoen door de Nederlanders bijzonder aangenaam was gestemd door de aanbieding van een grote koperen kaarsenkroon - ze is thans nog in Japan te zien - was hij eindelijk bereid Nuyts te laten gaan. Zodra de heer van Firando het keizerlijke bevelschrift in handen had, was Pieter vrij. Met de kerende schepen keerde hij naar Batavia terug, maar verder kwam hij nog niet. Wel wilde van Diemen, inmiddels gouverneur-generaal geworden, zijn persoonlijke klacht tegen Nuyts wegens smaadschrift intrekken, bewogen door Christelijke liefde, maar overigens moest het recht zijn loop hebben. 13 September 1637 werd het door de Regering bekrachtigde vonnis van de Raad van Justitie afgekondigd. De hoofdzaak ervan was dat Nuyts van rang en stand definitief werd ontzet en onbekwaam verklaard de Compagnie nog te dienen. Verder werd een groot bedrag te zijnen laste gebracht; het gelukte hem in patria daarvan vermindering te krijgen. Nuyts mocht nu eindelijk met de thuisvloot van December 1637 repatrieren. Hij bleef tot het laatste in zijn rol, hij hield vol gewichtige diensten aan de Compagnie gepresteerd te hebben. Ook van Diemen bleef in de zijne, toen hij hierover droog aan Heren XVII schreef: 'dat wy soo niet apprehenderen.'

Voornaamste geraadpleegde literatuur:

J. Murdoch, History of Japan (vol. II), London 1925.

A.L. Sadler, A Short History of Japan, Sydney 1946.
O. Nachod, Die Beziehungen der Niederländisch Ost-indischen Kompagnie zu Japan im 17en Jahrhundert, Berlin 1897.
C.R. Boxer, Jan Compagnie in Japan, 1600-1850, Second Edition, The Hague 1950.
C.R. Boxer, The Christian Century in Japan, Berkeley 1951.
N. Mac Leod, De Oost-Indische Compagnie als Zeemogendheid in Azië, Rijswijk 1927.
W.P. Groeneveldt, De Nederlanders in China, Eerste Stuk (1601-1624). Bijdragen tot de Taal- Land en Volkenkunde van Ned. Indië XLVIII, 1898.
W.Ph. Coolhaas, Gegevens over Antonio van Diemen, Bijdr. T.L. en V. CIII, 1944.

Bronnenpublicaties:

De bijlagen in de geciteerde werken van Nachod en Groeneveldt.
Jan Pieterszoon Coen, Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië, dl. V, ed. H.T. Colenbrander, 's Gravenhage 1923 en dl. VII (2e stuk), ed. W.Ph. Coolhaas, 's Gravenhage 1953.
Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia, 1624-1629, ed. J.E. Heeres, 's-Gravenhage 1896, en 1631-1633, ed. H.T. Colenbrander, 's-Gravenhage 1898.
Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum, Eerste Deel 1596-1650, ed. J.E. Heeres, Bijdr. T.L. en V. LVII, 1907.
Een Indisch Verslag uit 1631, van de hand van Antonio van Diemen, ed. W.Ph. Coolhaas, Bijdr. Med. Hist. Gen. LXV, 1947.
Stukken betreffende P. Nuyts, afgedr. door P.A. Leupe in Kroniek van het Hist. Gen. 1852-1854.

Ongepubliceerde bronnen:

Wat in de Overgecomen Papieren 1626-1637 van de Kol. Afd. van het Algemeen Rijks-Archief op de zaak Nuyts betrekking heeft.

Dr. de Graaf spreekt als zijn mening uit, dat de Portugezen de namen van Japanners hebben veranderd. De naam Firando komt hem niet Japans voor. Voorts vraagt hij of er in de 12de eeuw al een sjogoen was en hij zou gaarne weten, welk oordeel de Japanners over Nuyts hadden.

Prof. Coolhaas antwoordt, dat er sjogoens zijn sedert de 7de eeuw. Inderdaad hebben de Portugezen vele Japanse namen verbasterd en via de Portugezen zijn ze in het Compagnie's Nederlands overgenomen. Firando is vrij zeker een verandering van Hirado. De Japanners zullen zeker een minder goede indruk van Nuyts hebben gekregen en zijn houding beledigend hebben gevonden. Onze Compagnie heeft daarbij zeker geen goed figuur gemaakt. Daar Oosterse bronnen meestal ontoegankelijk zijn, zijn in dit geval geen concrete bewijzen beschikbaar. Japanners gaven aan de Compagnies-dienaren meestal weinig bevelen, maar als zij ze gaven, moesten ze worden opgevolgd en Nuyts was in dit opzicht zeer in gebreke.

Prof. Brandt dankt de spreker voor zijn zeer interessante lezing, die wel een bij uitstek aantrekkelijk onderwerp heeft behandeld. Hij constateert, dat beide voordrachten zeer hebben bijgedragen tot het slagen van deze ledenvergadering.

Om vier uur wordt de vergadering gesloten.

[Kasoverzichten 1953]

Rekening Historisch Genootschap 1953

		Saldo per 31 December 1952	ƒ 1.884,49
Ontvangsten		*Uitgaven*	
Kapitaalsontvangsten	ƒ 4.364,11	Kapitaalsuitgaven	ƒ 3.485,92
Rente Spaarbanken	ƒ 109,44	Contributie Genootschappen	ƒ 129, -
Rente Effecten	ƒ 2.198,51	Reiskosten	ƒ 15,50
Contributie Leden	ƒ 7.368,15	Salarissen	ƒ 575, -
Giften i/z Thorbecke publicatie	ƒ 4.000, -	Copiëerkosten	ƒ 1.263,75
Schenkingen	ƒ 1.131,94	Honoraria	ƒ 120, -
Diversen	ƒ 2,30	Verzekeringen	ƒ 55,45
		Overgebracht naar Reserve voor Thorbecke-publicatie	ƒ 4.000, -
		Overgebracht naar Reserve voor Pomponne-publicatie	ƒ 1.131,94
		Reserve voor koersverliezen	ƒ 1.000, -
		Diversen	ƒ 1.086,09
		Saldo per 31 December 1953	ƒ 4.427,31
Totaal	ƒ 19.174,45	Totaal	ƒ 19.174,45
Effecten nominaal		ƒ 51.120, -	
Effecten reëel		ƒ 58.477,65	

Batig Saldo 31 December 1953	*f* 4.427,31
Totaal	*f* 62.904,96

Kasoverzicht van het Leesgezelschap 1953

Ontvangsten		*Uitgaven*	
Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 149,23	Saldo Cred. en Dep. kas incl. rente	*f* 157,62
Rente 1953	*f* 8,39	Aankoop tijdschriften	*f* 387, -
Contributies lezers	*f* 103, -	Herstel portefeuilles	*f* 6,50
Uit Boekenfonds Hist. Gen	*f* 407,91	Drukkosten formulieren	*f* 12,91
Van Penningmeester Hist. Gen	*f* 500, -	Porto etc.	*f* 1,50
		Gestort op Cred. en Dep. kas	*f* 603, -
Totaal	*f* 1.168,53	Totaal	*f* 1.168,53

Rekening kapitaal

Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 760,62

Bijdragen en Mededelingen

De werkzaamheid van Janus Dousa Sr († 1604) als geschiedschrijver van Holland

Medegedeeld door Dr B.A. Vermaseren

Jonker Jan Van der Does, heer van Noordwijk, is een van die vele merkwaardige mannen uit het Europa van de 16e en 17e eeuw, die in hun leven, gewijd aan de dienst van hun vaderland, immer tijd wisten te vinden voor een intensieve beoefening der schone letteren. De lijst van uitgaven, in de biografische woordenboeken achter zijn leven afgedrukt, getuigt waarheen zijn belangstelling ging: publicaties van klassieke auteurs, gedichtenbundels en studies over de historie van het middeleeuwse Holland wisselen elkaar in bonte mengeling af.

Geboren op 6 December 1545[1)], bezocht Dousa de scholen te Lier (Brabant) en Delft, waarna hij studeerde aan de universiteiten van Leuven, Dowaai en Parijs. In 1566 in het vaderland teruggekeerd, 'uxorem, malum necessarium, duxit.' - aldus de anders zo droge priester-biograaf Franciscus Sweertius[2)] - en vestigde hij zich te Noordwijk. Geheel zonder financiële zorgen, kon hij zich nu met volle kracht aan zijn liefhebberij bij uitstek, de boeken, wijden. Mag men de Leidse latinist Daniel Heinsius, een van Dousa's latere intimi, geloven[3)], dan hield de toekomstige dichter zich reeds in deze jaren bezig met onderzoekingen op historisch terrein. Bleef hij in den beginne buiten de actie van Oranje, zodra in 1572 de opstand in Holland een feit was geworden, heeft hij er zich vóór verklaard. Zo viel als vanzelf de aandacht der in Juli 1572 te Dordrecht bijeengekomen Staten - waarin hij als lid der beschreven Ridderschap zitting had - op zijn persoon, toen men iemand van adellijke huize zocht om toezicht te houden bij het voorgenomen copiëren der lands- en stadsprivileges, die be-

1) De eerste, in sobere en stijlvolle bewoordingen gehouden levensbeschrijving is de lijkrede, welke *Petrus Bertius* in 1604 voor de Senaat der Leidse Universiteit hield. Zij verscheen in druk onder de titel: 'Oratio de vita et obitu Nobilissimi D. Jani Dousae..... habita Lugduni Batavorum post exsequias ejusdem. Lugduni Batavorum, Ex officina Ioannis Patii. An. CI□.I□.CIV'.
2) *F. Sweertius:* Athenae Belgicae. Antverpiae 1628, 379.
3) *Heinsius* hield na Dousa's overlijden een lofrede, geheel in de gezwollen trant die hem eigen is. Hij geeft dan ook weinig levensbijzonderheden. Zijn herdenking verscheen in druk onder de titel: 'Laudatio..... Jani Dousae.....' Lugduni Batavorum 1605. Op blz. 10 leest men: 'Ea autem aetate cum nihil esset facilius quam naturam sequi, quamvis et antiquitatem totam et historiam diligenter coluisset.....'

rustten op het kasteel te Gouda[4]. Deze vér strekkende plannen moesten wapens verschaffen in de strijd tegen de Brusselse aanspraken. Wel ging van dit moment af de politiek langzaam maar zeker steeds meer beslag op de heer van Noordwijk leggen. Zo vertrok Dousa nog in December van hetzelfde jaar in een gezantschap vanwege Holland en Oranje naar Engeland. In 1574 benoemde de Prins hem tot bevelhebber in Leiden, waar hij reeds van 1571 af woonachtig was. Klaarblijkelijk als beloning voor de bewezen diensten zag Van der Does zich na de aftocht der Spanjaarden door de Prins en de Staten voorgedragen tot curator der op te richten hogeschool. In deze functie heeft Dousa enorm veel gedaan: gedurende 29 jaren bleef hij zijn verantwoordingsvolle taak met zorg uitoefenen en meer dan eens was het aan zijn persoonlijke bemoeienissen te danken dat geleerden van Europese faam zich in de Sleutelstad als hoogleraar kwamen vestigen.

Aldus was de nog niet 30-jarige edelman in nauw contact geraakt met hen, die in de nabijheid van Prins Willem vertoefden. Diens lijfarts was de veelzijdig ontwikkelde Hadrianus Junius, die in opdracht van de Staten reeds lang doende was met studies over het ontstaan van Holland. De vriendschap tussen Dousa en Junius, die elkaar al langer kenden, werd zo innig dat beide mannen in samenwerking een dichtwerk vervaardigden over het beleg van Leiden en de stichting van de Universiteit aldaar[5]. De bundel is van meer dan gewone betekenis omdat zij veel gegevens bevat over de gebeurtenissen binnen de stad tijdens het beleg,

4) *R.C. Bakhuizen van den Brink:* Cartons voor de geschiedenis van den Nederlandschen vrijheidsoorlog II ('s-Gravenhage 1898[3]), 203. Eerst in 1575 kwam men inderdaad zo ver. Dousa maakte toen een lijst op van enkele stukken, waarvan de inhoud ‘tot vrydomme ofte gerechticheyt van den graefschappe van Hollant diende’; copieën daarvan werden aanstonds overgebracht (*J. Smit:* Een bijdrage tot de geschiedenis v.h. Hollandsche archiefdépôt te Gouda. In: Ned. Archievenblad 33, 1925-'26, 151-156. Zie ook mijn: ‘Het ontstaan van Hadrianus Junius' “Batavia” (1588)’. In: Huldeboek Pater Dr Bon. Kruitwagen O.F.M. 's-Gravenhage 1949, 407-426.

5) De eerste uitgaaf viel nog in 1575; ik benutte een herdruk van 1576, getiteld: ‘*Iani Dousae* Nordovicis Novorum Poematum secunda Lugdunensis editio, plus dimidia parte, hoc est, novem librorum accessione recens locupletata et aucta. Quorum omnium, imo singulorum indicem versa pagina explicabit. Impressum in nova Lugduni Batavorum academia. Anno CI□.I□.LXXVI’. *Fruin,* V.G. VII, 168-169 bespreekt datgene wat handelt over het beleg en ontzet. Over de samenwerking van Junius en Dousa in deze, zie Junius' brief aan Nic. Vorstius van 18 April 1575 in *Hadr. Junius:* Epistolae, quibus accedit ejusdem Vita et Oratio de artium liberalium digaitate..... Dordrecht 1652, 492. Reeds in 1568 had Junius zijn uitgave van Martialis aan Van der Does opgedragen.

alsook omdat de schrijvers de jonge hogeschool telkens vergelijken met Leuven en Dowaai, zodat de geestesgesteldheid en bedoelingen der oprichters duidelijk geïllustreerd worden. Voor ons is bovendien van belang dat in het gedicht over de strijd tegen Valdez voortdurend parallellen worden getrokken met de vrijheidsstrijd der Bataven, die hemelhoog geprezen worden. Op dit punt is waarschijnlijk de invloed van Junius te bespeuren, die juist in 1575, vlak voor zijn dood, de laatste hand aan het eerste deel van zijn 'Batavia' had gelegd[6]. En niet onmogelijk is mede aan die invloed het feit toe te schrijven, dat Dousa in deze jaren vertrouwd raakte met de gedachte de geschiedenis van Holland in versvorm op papier te gaan stellen. Van 1577 af, twee jaren na het overlijden van Junius, was hij ten minste druk met de nodige voorstudies bezig[7].

Het toeval heeft gewild dat er enkele uitvoerige brieven van Dousa aan zijn vrienden Adriaan Van Blyenburg (1560-'99) te Dordrecht en Lambert Van der Burch te Utrecht uit 1582 en '83 bewaard zijn gebleven, die een helder licht werpen op de plannen en werkzaamheden van de Heer van Noordwijk. Respectievelijk op 21 en 24 October 1582 deelt hij aan beide personen ongeveer hetzelfde mee[8]. Diep betreurt hij de dood van Junius, die 'stipendio ac decreto publico honoratus' bezig was met een historie van het gewest Holland. Het eerste deel daarvan had Van der Does zelf als jongeman bij hem gezien. Hij weet evenwel op het moment niet waar het gebleven is. In ieder geval rust op Junius' zoon Pieter en de andere erfgenamen de plicht om het manuscript overeenkomstig de uiterste wilsbeschikking van hun vader door de druk gemeen te maken. Daar echter te vrezen valt

6) Junius had er een wat overdreven waardering van het dichterstalent van zijn jongere vriend in geplaatst. Niet ver van de roemruchte Janus Secundus staat Janus Dousa 'paululum extra iustos adolescentiae terminos egressus (id quod honori carminis eruditi tributum volo) qui edito nuper in lucem egregio exigui libelli foetu, in tantam excitatae famae opinionem irrepsit, ut non modo a Secundo secundi votum depositurus, multis etiam primam laudem sit crepturus' (*Junius:* Batavia. Lugd. Bat. 1588, 236).

7) Op 13 Nov. 1582 schrijft hij aan Lambert Van der Burch, dat hij in vijf jaar tijds een hele reeks auteurs heeft onderzocht. Zie *Bijlage C.* Na in zijn lofrede het beleg van Leiden verhaald te hebben, vervolgt *Heinsius:* 'Ex hoc tempore divino studio, cui diu animum intenderat, uti non frui cepit, et quae voluptati nata multi nugantur, virtuti consecrare. Patriae ergo Annales versibus conscribere aggressus est. Sciebat ex illo fonte sapientiae rivulos manasse omnes. Neminem olim eam coluisse quam ut doceret.....' (13).

8) *Bijlage A* en *Bijlage B*.

dat de geleerde wereld voor altijd van zulk een schat beroofd zal blijven, heeft Dousa vooral op aansporen van Justus Lipsius en de Leidse stadssecretaris-dichter Jan van Hout het plan opgevat om in de voetsporen van Junius te treden en als het ware diens opvolger te worden. De liefde tot het vaderland dringt hem tot deze stap meer dan de hoop op beloningen. En hij behoeft niet te aarzelen, want hij is door zijn studies niet de mindere van zijn voorganger. Zeer zeker zouden de Staten al enig specimen van zijn arbeid hebben verkregen, indien hij op z.i. voldoende wijze zijn zaken gereed had gehad. Hij wordt echter geremd door gebrek aan bouwstoffen, nl. oude annalen en memoiren. Had Lipsius hem niet opgebeurd en aangemoedigd, dan zou hij zeker zijn opgehouden. Als Junius nog leefde, zou hij, Van der Does, kunnen beschikken over een perkamenten manuscript van wel 200 jaar oud, waarin een nauwkeurige beschrijving van het oude Holland en de daden der vroegste graven voorkomt. Naar hij meent, was het te voorschijn gekomen uit de archieven der Brederodes; waar het evenwel is gebleven, weet hij niet. Ook zelf bezat hij vroeger een latijns werk over Holland van de hand van een onbekend schrijver. Hij had het aan Junius uitgeleend en daarom was het verloren gegaan, toen bij de inname van Haarlem diens bibliotheek door de Spanjaarden geplunderd werd. Hij heeft wel veel nut gehad van een handschrift uit het klooster Egmond, dat de Haarlemse raadsheer Willem Heda hem ter beschikking had gesteld. Doch ondanks dit alles, voelt hij zich toch genoodzaakt een beroep te doen op de hulp van zijn vrienden. Als zij iets tegenkomen wat voor hem van belang is, houdt hij zich aanbevolen. Wil Blyenburg eens naar de Dordtse predikant Nicolaas Dammius gaan? Toen deze te Leiden woonde, had hij n.l. van een kennis een geschreven exemplaar van ‘De rebus Batavicis libri XIII’ van Reinier Snoy. Zou hij willen vragen of Dammius het al weer heeft teruggegeven aan de eigenaar en zo ja, of hij het dan opnieuw in bruikleen wil zien te krijgen, zodat hij, Dousa, het voor een maand op zijn beurt eens kan inzien? En ook Van der Burch bezit een Snoy in zijn welvoorziene bibliotheek, evenals werken van Hadrianus Barlandus en Johannes Becanus (= Joh. de Beka). Zou hij hem dat alles willen sturen?

De kroniek van Reinier Snoy (1477-1537) welke in deze tijd door Dousa zo gezocht werd, was algemeen bekend[9]. Of

9) Zelfs de Keulse drukker Arnold Mylius wist aan de Gouwenaar Cornelius Loos te vertellen dat het handschrift bestond, doch nog niet in druk verschenen was. Zie *Cornelius Loos Callidius:* Illustrium Germaniae Scriptorum Catalogus. Moguntiae, Typi inventricis; Apud Casparum Behem, anno M.D.LXXXI, blz. N^8-0^1 over Snoy: ‘Item conscripsit Chronica sive Historiam Batavicam, typis nondum excusam. De qua me certiorem fecit Arnoldus Mylius, civis Agrippinus’. Mylius had zijn kennis wellicht opgedaan bij Bonaventura Vulcanius, die hij goed kende.

de Delftse humanist Pieter Opmeer Sr, die een aantal van Snoy's nagelaten en onuitgegeven geschriften op het gebied der medicijnen, theologie, philosophie en historie had weten te verwerven, ook de bovengenoemde kroniek in zijn bezit had, blijkt nergens. Wel gaf hij op onbekrompen wijze zijn schatten aan anderen ten gebruike[10], zodat de mogelijkheid bestaat dat ook Van der Does van Opmeers hulpvaardigheid heeft kunnen profiteren. Zeker is in ieder geval, dat Dousa's latere tegenstander, de Rotterdammer Jacob Cool of Brassica († 1637) een manuscript bezat, dat hij eerst in 1620 in R. Sweertius' 'Rerum Belgicarum Annales' het licht deed zien. Ook Junius heeft een afschrift van de kroniek van Snoy gekend[11]. En te Utrecht was naderhand Arnold Buchelius eveneens in het bezit van een geschiedenis van Holland door Snoy, welke aanmerkelijk afweek van het door Brassica aan zijn uitgave ten grondslag gelegde werk[12]. En van

10) Men kan dit concluderen uit de eigen woorden van Opmeer: 'Florebat et Goudae Reinerus Snoyus Medicus, qui Bataviae illustrandae operam suam contulit: maiore sane laude dignus quam ij, qui eius scriptis a me ipsis traditis profecerunt, illi detulere' (*P. Opmeer:* Opus Chronographicum. Antverpiae 1611, I, 457).

11) Sprekend over de naam 'Holland', zegt Junius: 'Hactenus fere prodideram, quando aliud forte agens incidi in Collectanea Medici Goudani, qui huic texendae historiae labori manum quondam admolitus fuit (cuius manes recte conditos stylo lacessere, hoc est, cum larva luctari nolim) ubi magno auctore inditam regioni nomenclaturam severo supercilio asserit.....' (*Junius,* Batavia, 176).

12) Zie *L.G. Visscher* in Kronijk v.h. Hist. Gen. 2 (1864), 173-176. Dit exemplaar berustte toen in het Provinciaal Archief te Utrecht. In de Universiteitsbibliotheek aldaar bezit men een exemplaar van Van Buchell, waarin een inscriptie van J.B. Gramaye. Dit exemplaar schijnt in het bezit van Dousa geweest te zijn. Want op 30 November 1625 schrijft Buchelius aan zijn vriend Franc. Sweertius o.a. over Snoy: 'Habeo apud me exemplum, quod Gramayus Hedae tribuisse videtur, cum sit R. Snoy, qui Goudam patriam suam ibi diserte nominat, et historiam XIIII libris distinguit, eam ad Carolum usque V Imperatorem perducens. Heda a capitum tam distinctione in Henrico Bavaro praesule librum suum terminet. Fuit hoc aliquando in potestate Cl. Douzae, qui ad margines sua manu quaedam quae ibi scriptorum culpa corrupta vel omissa videbantur, notavit; sed ea pauca sunt et ad librum I tantum, nec magni adeo momenti' (*A. Buchelius:* Epistularum Farrago 1590-1621, fol. 190^{v}-191^{r}, hs 7E5, Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit). Het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Hof van Holland, 6025, bevat een notarieel uittreksel dd. 6 Oct. 1600, uit het werk van R. Snoy, eveneens naar een ander handschrift dan Brassica's uitgave van 1620.

Brassica's editie week ook af het handschrift, dat aan Lambert van der Burch toebehoorde[13] en dat nu Dousa aan hem vroeg.

De Utrechtse kanunnik heeft met spoed het gevraagde naar Leiden gezonden, want reeds op 13 November 1582 dankte Dousa mede namens Lipsius en Van Hout voor een pakje boeken[14]. Uit de dankbrief blijkt dat het pakketje een der werken van Barlandus heeft bevat alsmede de toen nog niet uitgegeven kroniek van Joh. de Beka en een gedeelte van de kroniek van Snoy. In een begeleidend schrijven had Van der Burch gezegd dat hij een kennis ten spoedigste zou vragen hem het andere gedeelte van de kroniek van de Gouwenaar te verschaffen. Na veel omhaal van woorden vroeg Dousa nu aan zijn vriend of hij van hem een nederlandse bewerking van Beka[15] zou kunnen krijgen om met de latijnse tekst te vergelijken. De bedoeling is om zijn zoon Janus, die bij Lipsius latijn leert, door het lezen van Tacitus en Livius, vertaaloefeningen te laten maken zodat hij beter zijn uitdrukkingen leert. Voor hem, de vader, wordt dan tevens het werk verlicht. Zelf houdt hij zijn zoon Sallustius als model voor 'cuius Atticum plane scribendi genus ipsi quoque subinde per ferrarum intervalla inculcare non cesso'[16]. T.z.t. zal hij dan zelf de 'Annales Batavici' opnieuw ordenen en dan zal

13) *J.N. Paquot:* Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dixsept Provinces des Pays-Bas. Louvain 1763-1770, XI, 63. Het door Paquot bedoelde handschrift is nu aanwezig in de Koninkl. Bibliotheek te Brussel (nr. 13912). Dit zal ook dat zijn waarover Dousa spreekt. In 1599 schonk de bezitter het aan de Mechelse historicus Lambertus Sonoy of Snoy. Men bezit te Brussel nog een ander afschrift van 'De rebus Batavicis' of 'Chronica Hollandiae' van R. Snoy, dat eveneens aan Van der Burch toebehoorde. Het werd van 12 Maart tot 19 Mei 1583 door Adolf Blijleven uit dankbaarheid voor hem gecopiëerd (nr. 10250). Dit laatste kan dus onmogelijk door Dousa in deze brief van 12 Maart 1583 bedoeld zijn. Zie *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique XI* (Renaix 1927), 85-86.

14) *Bijlage C*.

15) Het exemplaar van L.v.d. Burch genoemd door *S. Muller Fz.:* Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken..... Utrecht 1880 (Werken H.G., N.S. 31), 40. Over de talrijke bewerkingen en vertalingen, zie *H.P. Coster:* De Kroniek van Johannes de Beka. Haar bronnen en eerste redactie. Utrecht 1914, 292-297.

16) Dousa had in 1580 zelf Sallustius uitgegeven onder de titel: *Jani Douzae* Nordovicis Ad C. Sallustii Crispi Historiarum libros, notae: cum luculenta fragmentorum aliquot accessione hactenus non editorum. Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, Architypographi Regij, CI□.I□.LXXX. Aan het einde van de brief zegt hij dat hij een commentaar op deze 'Romanae Historiae Principem' voorbereidt.

het geheel spoedig in Sallustiaanse stijl gereed zijn. Inmiddels heeft hij in de vijf jaar, gedurende welke hij aan het werk is, al een hele reeks auteurs onderzocht. Bovendien zal hij een belangrijk handschrift uit de Egmondse abdij, dat alle landerijen, rechten enz. beschrijft, ter inzage ontvangen van Pieter Vekeman Meerhout, nu rector te Amsterdam[17].

Op 12 Maart 1583 kwam Dousa in een brief aan Van der Burch nogmaals op Snoy terug[18]. In vorige (voor ons verloren) brieven had hij de afschrijver van het exemplaar van Snoy, dat aan zijn Utrechtse vriend toebehoorde, vanwege de fouten meer dan eens gelaakt. En dat nog wel terwijl door toedoen van de kanunnik van de uiterste grenzen van Friesland een complete Snoy in zijn handen was gekomen. Nu wilde hij toch wel bekennen dat hij wat voorbarig om hulp had verzocht, want momenteel had hij een zorgvuldig afgeschreven exemplaar van de kroniek van de Goudse medicijnmeester ontvangen vanwege de Hollandse landsadvocaat Paulus Buys. Daarom retourneert hij de kroniek van Snoy. Verder zendt hij bij deze de latijnse Beka terug; de nederlandse wil hij nog even behouden omdat hij er nog in werkt. Bovendien doet hij zijn vriend het boek van Willem Heda toekomen dat hij en zijn zoon alsmede Bonaventura Vulcanius hebben afgeschreven.

Alles bijeengenomen zag het er dus niet naar uit dat er binnen afzienbare tijd ook maar een deel van het opgezette geschiedwerk zou verschijnen. Daarom vatte Dousa het plan op om alvast min of meer belangrijke teksten bij wijze van voorstudie uit te geven. Reeds in November 1582 liep hij met de gedachte daaraan rond, want in de brief van de 13e van die maand aan Lambert Van der Burch zegt hij dat hij Barlandus terugzendt. Hij heeft hem helemaal laten overschrijven omdat hij de tekst opnieuw wil doen drukken, althans indien Van der Burch daaraan zijn goedkeuring wil geven. En om die toestemming te verkrijgen, beschrijft hij uitvoerig hoe hij zich het komende boek voorstelt: in fraaie letter gezet door Plantijn, met een lofrede van Lipsius en rijk geillustreerd met de prenten van Philips Galle. Deze had de Antwerpse aartsdrukker nog liggen van een uitgave van Michael

17) Hij kreeg het ook inderdaad. Dit manuscript, het anonieme ‘Chronicon Egmondanum’, bezat naderhand de verzamelaar Meerman. Zie BMHG. 66 (1947), 128-129; 125 nt 5; 124 nt 1. Vervolgens had Dousa t.z.t. nog uit de registerkamer van Holland een 15e-eeuws Egmonds exemplaar hiervan (BVGO., N.R. VI, 1870, 251). Vgl. hierover *Fruin*, V.G. VII, 51-53. Vgl. hierachter blz. 48, nt 2.

18) *Bijlage E*.

Vosmeer: 'Principes Hollandiae et Zelandiae, Domini Frisiae' (1578)[19]. Niet alleen, zo gaat Dousa voort, zal de uitgave Holland tot eer strekken maar ook Utrecht[20], ja tot buiten de grenzen zal de roem onzer provinciën verspreid worden. Als de kanunnik toestemt, zal Dousa zorgen dat zijn naam in de voorrede wordt vermeld! Jan van Hout had hem nog de 'Hollandiae Gelriaeque Bellum' (1507-1510) van Willem Hermansz van Gouda[21] gegeven om eventueel aan Barlandus toe te voegen. Dousa voelde er veel voor omdat hij uit 's mans eigen werk en uit Snoy verneemt dat hij een vaderlandslievend persoon was, wiens pennevrucht allesbehalve middelmatig is.

Wie zou voor zulk een verzoek met zulke verleidelijke voorstellen niet zwichten? Van der Burch gaf direct de verlangde toestemming. Van rond deze dagen moet dan ook het korte briefje dateren dat Dousa tot zijn vriend Vulcanius richtte[22] om van hem een druk van Barlandus' beschrijving van de Hollandse steden te lenen[23] alsmede een brief van Chrysostomus Sanctius van Napels over Holland[24] omdat hij beide werkjes bij zijn

19) Deze editie is aanwezig in de Universiteitsbibliotheek te Leiden. In 1586 verscheen een Franse uitgave er van. Over de platen zie men *W. Pleyte:* Een iconographie der graven van Holland en Zeeland. In: BVGO. III^2 (1882), 219 vlg.

20) Hieruit blijkt dat Van der Does een handschrift had ontvangen dat bevatte de 'Libelli III Principum Hollandiae, Episcoporum ecclesiae Trajectensis, Caroli Burgundiae ducis' (1e druk: Antwerpen 1520).

21) *J. Romein:* Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de Middeleeuwen. Haarlem 1932, 206-208.

22) *Bijlage D*.

23) Voor het eerst in 1524 verschenen in *Hadr. Barlandus:* 'Dialogi XLII..... Eiusdem opusculum de insignis oppidis inferioris Germaniae' en altijd met de 'Dialogi' herdrukt (*F. van der Haeghen:* Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas. Première Série. Gand-La Haye 1880-1891, B 2631).

24) Chrysostomus Sanctius is waarschijnlijk dezelfde als Giangrisostomo Zanchi uit Bergamo, later kanunnik aan de St Jan van Lateranen te Rome. Hij trad in 1524 in de Orde van de Reguliere Kanunniken te Bergamo en overleed in 1566 als Generaal van zijn Orde. Hij had de faam een groot geleerde te zijn en heeft dan ook verschillende werken op zijn naam staan. Volgens Tiraboschi had hij in zijn jeugd, in 1498, kennis gemaakt met P. Bembo. Het is daarom m.i. een nog niet uitgemaakte zaak of hij inderdaad de schrijver is van de hier door Dousa bedoelde 'Epistola de situ Hollandiae vivendique Hollandorum institutis', welke reeds in 1514 voor het eerst te Leuven werd uitgegeven door de hoogleraar *Mart. Dorpius* achter zijn 'Dialogus, in quo Venus et Cupido omnes adhibent versutias'. Zie *H. de Vocht:* Monumenta humanistica Lovaniensia. Louvain 1934, 333-334; 287-289. *G. Tiraboschi:* Storia della letteratura italiana VII (Firenze 1812), 875-877.

uitgave wilde doen afdrukken. Zoveel haast zette Dousa achter zijn voornemens, dat hij reeds in Maart '83 aan Van der Burch kon meedelen dat het nog slechts wachten was op de komst van Plantijn te Leiden. Deze arriveerde in April - reeds in November '82 had hij op aansporen van Dousa zelf een huis gekocht[25] - en moet aanstonds de teksteditie van Van der Does in handen van zijn zetters gegeven hebben. Nog in hetzelfde jaar schijnen enige exemplaren het licht te hebben gezien[26]. Immers, bij resolutie van 30 September 1583 schonken de Staten van Holland de beroemde uitgever honderd gulden uit de inkomsten van de Universiteit 'tot een vereering ende recompense van het gedrukte dat bij den selven Plantinus van de Graven van Holland is uitgegeeven en de Staten van Holland gededicеert', terwijl ook de curatoren hem bij besluit van 26 December van hetzelfde jaar royaal bedachten. En op 30 October en 19 December hadden de Staten van Utrecht de drukker eveneens beloond voor zijn opdracht van het Utrechtse gedeelte van Barlandus' geschriften[27].

In de dedicatie, welke gedateerd was op 13 September 1583, verklaarde Plantijn dat het de Heer van Noordwijk was geweest die hem had aangespoord de werken van Barlandus, welke zeldzaam waren geworden, te herdrukken. Want Dousa was bezig met een grote geschiedenis van Holland en tot nut en meerdere verlichting van de toekomstige lezer had hij gemeend dit als samenvatting en inleiding aan haar vooraf te moeten laten gaan. Van der Does was bij dit alles niet weinig geholpen door Lambert Van der Burch, die hem copieën van boeken en oude annalen verschafte.

De uitgave zelf bevat een tekst welke uitgebreider is dan de 'Libelli III' van 1520[28], hetgeen wel te verklaren is, daar Dousa klaarblijkelijk een manuscript van zijn Utrechtse vriend aan de copij ten grondslag had gelegd. Bovendien waren ter verklaring van de wat beknopte aantekeningen van Barlandus passages

25) *P.A. Tiele:* Les premiers imprimeurs de l'Université de Leiden. In: Le Bibliophile Belge IV (1869), 113-114.

26) De enig bekende druk dateert van 1584 onder de uitvoerige titel: *Hadriani Barlandi* Hollandiae Comitum Historia et Icones: cum selectis scholiis ad lectoris lucem. Eiusdem Barlandi Caroli Burgundiae ducis vita. Item Vltraiectensium episcoporum catalogus et res gestae. Eiusdem argumenti libellus Gerardo Noviomago auctore. Lugduni Batavorum, Ex officina Christophori Plantini. CI□.I□.LXXXIV.

27) *Tiele,* t.a.p., 116. (Gedrukte) *Resolutiën* van de Staten van Holland en West-Friesland, dd. 30 Sept. 1583.

28) Aldus *Van der Haeghen,* t.a.p., B 2571 vlg.

uit Jacobus Meyerus' 'Annales Flandriae' van 1561 ingelast[29].

Of het nu aan deze uitgave van Barlandus te danken is geweest ofwel aan een actie van vrienden en hemzelf, een feit is dat de Heer van Noordwijk zich op 1 Maart 1585 door de curatoren van de Universiteit - o.w. Paulus Buys, Jan van Hout en hijzelf! - zag benoemd tot bibliothecaris op een wedde van 300 gld. per jaar. Bovendien was hij ook gehouden 'voort genot van de zelve jaerl. gaigen te beschrijven de historie ende zaecken van Hollandt in der Latijnsche tale ende prose, zulcx ende als hier voormaels by den Staten van Hollant wijlen doctor Adrianus Junius daerthoe op zeeckere jaerlicxe wedden last ende bevel es gegeven geweest, daervan den voorn. heere van Noortwijck een schijnzel binnen sjaers zal verthoonen, omme 't zelve daernaer te doen ederen ende uytgaen ten believe van de zelve Staten'[30]. Aldus had Dousa nu officieel opdracht om het werk van Junius, wiens opvolger hij zich al zo lang voelde, voort te zetten; m.a.w. hij was historiograaf van Holland geworden. Het wekt evenwel bevreemding dat er geen benoeming bekend is vanwege de Staten zelf: noch de gedrukte, noch de geschreven resolutiën geven ook maar enige aanduiding hierover[31]. Ook is niet heel duidelijk aan wie Dousa binnen het jaar 'een schijnzel' van zijn werk zal moeten laten zien. Toch mag men zich er van overtuigd houden dat dit alles niet buiten de hoge regeerders om ging: later richt Van der Does zich in zijn boeken tot de Staten en ook juist tot hen alleen.

Voor zijn studie kwam het Van der Does uitstekend van pas dat in hetzelfde jaar 1585 Otto van Egmond, heer van Kenenburch, kwam te overlijden. Deze had, vanaf een ons onbekend moment doch zeker na 1572, het ambt van charterbewaarder van Holland bekleed. Nu had Dousa het geluk deze post te verwerven: zijn benoeming, goedgekeurd door Leycester wiens tegenstander hij later was, werd gedateerd op 14 November 1586[32].

29) Zie ook *V. Fris:* Essai d'une analyse des Commentarii sive Annales rerum Flandricarum (Annales Flandriae 1561) de Jacques de Meyere. Gand 1908, 218.

30) *P.C. Molhuysen:* Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit. I, 1574-7 Febr. 1610. 's-Gravenhage 1913, 122°-123°.

31) Evenmin de nog bewaarde vroedschapsresolutiën van Gouda (Vriendelijke mededeling van de archivaris Drs J. Taal).

32) 'Et quia ad Bataviae Hollandiaeque Annales conscribendos animum adjunxerat..... etiam Archivorum Bataviae custodiam post obitum nobilissimi viri D. de Kenenburch in se suscepit, anno 1585'. Aldus *Bertius,* Oratio, $C3^{v}$, verkort overgenomen door *J. Meursius:* Athenae Batavae. Lugduni Batavorum 1625, 89. De commissie voor Dousa is aanwezig te 's-Gravenhage, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer van Holland, Domeinen nr 498: Vierde register van de commissiën 1586-1625, fol. 29^{r}. In zijn nieuwe hoedanigheid trok Van der Does zich ook het lot aan van de verwaarloosde Librije van het Hof van Holland, waarvan hij in 1595 een en ander naar Leiden liet brengen (*J.L. van der Gouw:* De Librije van den Hove van Holland. In: Het Boek 29, 1947-'48, 127).

Voortaan had hij, onafhankelijk van wie dan ook, toegang tot de archieven, een buitenkans die hij ongetwijfeld goed benut heeft[33].

Zo werd de Heer van Noordwijk langzamerhand hét centrum van allen die zich met de geschiedenis van hun eigen land bezig hielden. Bovendien was hij door zijn gedichten en uitgaven van klassieken het richtpunt van ieder in Holland, die op min of meer gelukkige wijze de nieuw-latijnse dichtkunst beoefende[34]. Geen bundel uit die dagen kan men in handen nemen of men vindt er de naam van de even beroemde als geleerde poëet in. De jonge Haarlemmer George Benedicti Werteloos bijv. vervaardigde te zijner ere een hele reeks grafschriften op de Hollandse graven tot en met Karel V, aldus Dousa op twee manieren tegelijk lof toezwaaiend[35].

Inmiddels bleef Van der Does voortgaan met zijn studies. Misschien heeft hij de hand gehad in de bronnenverzameling, welke zijn vriend Vulcanius in 1586 onder de titel 'Batavia' bij Plantijn het licht deed zien[36]. Zekerheid hieromtrent valt echter niet te

33) Zo heeft bijv. P. Scriverius in het manuscript van Junius' 'Batavia' van de Koninkl. Bibliotheek te 's-Gravenhage aangetekend: 'Zyliae genti Dousicae stirpis antiquitas subjicienda, eo opportunius quod ei domui cum Zylia de Nobilitatis praerogativa controversia aliquando fuerit, arbitrio Gulielmi Comitis decisa denique. Qua de re publicae confectae tabulae, quarum archetypum in archivis arcis Gaudanae probe ac fideliter hucusque servatum: ex quo apographum patris Jani Dousae manu transcriptum, penes haeredes etiam nunc extat' (*A.D. Schinkel:* Beschrijving van het in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage berustende handschrift der Batavia, uit de nagelaten schriften van Mr. Gerard Van Lennep. 's-Gravenhage 1840, 3-4).

34) Over Dousa als leider van de kringen te Leiden zie men *G. Ellinger:* Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden vom Ausgang des fünfzehnten bis zum Beginn des siebzehnten Jahrhunderts. Berlin-Leipzig 1933, Hoofdstuk IV.

35) *Georgii Benedicti Harlemensis:* De rebus gestis Illustriss. Principis Guilielmi, Comitis Nassovij, &c. Lib. II. Item Epigrammata, Epitaphia. Lugduni Batavorum, Ex officina Ioannis Paetsij Anno MDLXXXVI, 75-87. Dousa zelf had in dit boekje een lofdichtje geplaatst.

36) Batavia sive de antiquo veroque eius insulae quam Rhenus in Hollandia facit situ, descriptione et laudibus; adversus Gerardum Noviomagum, Libri duo; Auctore Corn. Aurelio, D. Erasmi Roterodami olim praeceptore. Item alia quae proxima pagella indicabit. Bonaventura Vulcanii operâ, nunc primum in lucem edita. Antverpia, Apud Christophorum Plantinum CI□.I□.LXXXVI.

bekomen omdat noch in de briefwisseling van de drukker noch in die van Vulcanius - voor zover deze te Leiden bewaard is - noch in de voorrede van de bewerker iets daarover te lezen valt. Daarentegen weten wij wel dat Van der Does er in slaagde het manuscript van de 'Batavia' van zijn vereerde Junius in handen te krijgen: het exemplaar met zijn eigenhandige notities wordt heden ten dage bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage[37]. Uit de brief van 24 October 1582 aan Lambert van der Burch is ons al bekend dat hij het op dat moment niet bezat, zodat de uitlating van P.C. Bockenberg, Dousa's verbitterde vijand, als zou de Heer van Noordwijk Junius' werk bewaard hebben, slechts gedeeltelijk juist is[38]. Na '82 evenwel schijnt hij Pieter Junius te hebben overgehaald om hem het voltooide gedeelte af te staan. Heel veel moeite heeft het hem wellicht niet gekost, daar hij Pieter al als kleine jongen gekend had[39]. En ook moet Dousa omgang gehad hebben met de echtgenoot van Hadrianus' dochter Clara, de medicus Meynard Van der Laan. Want toen hij in 1586 zijn 'Odarum Britannicarum liber' had uitgegeven, verzuimde hij niet een exemplaar er van met opdracht 'eximio D. Meynardo Van der Laen... magni illius Hadriani Junii genero...' te zenden[40]. Ook deze bezat nog handschriften van Oranje's voormalige lijfarts[41].

Wanneer men nu de uitgave van 1588 van Junius' 'Batavia' ter hand neemt[42], vindt men daarin met geen enkel woord gerept over de uitgever er van: noch de zoon noch de vriend hebben klaarblijkelijk de naam van de in hun ogen zo grote geleerde willen schaden. En hoe men ook zoekt in contemporaine werkjes en documenten, men treft nergens een bevestiging van de algemeen aanvaarde opinie dat Dousa het werk ter perse heeft

37) *Schinkel,* t.a.p., 2.
38) *P.C. Bockenberg:* Pro Annalibus suis..... oratio. Delphis 1603, 8-9: '..... post Adriani Junii excessum, cuius lucubrationes nondum aeditas servabat'. In een ander werkje spreekt Bockenberg hierover niet.
39) H. Junius aan Nic. Vorstius op 18 April 1575: 'Salutat te uxor, nam Petrum meum nuper apud Douzam deposui' (*Junius,* Epistolae, 492).
40) Exemplaar van de Universiteitsbibliotheek te Leiden.
41) *D. Velius:* Chroniick van Hoorn..... Tot Hoorn..... 1617, 296.
42) *Hadriani Junii* Hornani medici Batavia, in qua praeter gentis et insulae antiquitatem, originem, decora, mores, aliaque..... declaratur quae fuerit vetus Batavia..... Ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium [Leiden] 1588.

bezorgd. Feitelijk geeft alleen de overigens accurate Bertius achter zijn lofrede de aanwijzing, die wij behoeven om althans enige zekerheid te krijgen. Onder drie werken die hij daar opsomt als door tussenkomst van de overledene te zijn uitgegeven, plaatst hij ook de 'Batavia' van Junius[43]. De uitgave werd aanvankelijk allerwege gunstig ontvangen. Zo sprak de geleerde Renatus Van der Duyn in 1589 van uit Spiers tegenover Suffridus Petri, die tot historiograaf van Friesland was benoemd, de hoop uit dat hij eenzelfde sieraad voor zijn gewest zou vervaardigen als Junius voor Holland[44]. Maar al in 1590 was Petri bezig aan een geschrift tegen de 'Batavia' en later vatte iemand als Scriverius het plan op om 'Observationes' er op uit te geven[45].

Nog een ander manuscript mocht Van der Does van Pieter Junius ontvangen: nl. de 'Rijmkroniek' van Melis Stoke. Waar Dousa echter niet de gewoonte had om zijn onderzoekingen van één handschrift te laten afhangen, verbaast het niet te vernemen dat hij ook een exemplaar had gekregen van Jacobus Blondelius uit Aalst, oud-prior van Egmond, die het op zijn beurt van de ondergang als scheurpapier had gered. In 1591 zag dit historiewerk, dat voor de geschiedenis van Holland van zo groot belang is, bij Barend Adriaensz. te Amsterdam het licht. Op het titelblad[46] leest men duidelijk dat een Voorrede door Van der Does er aan is toegevoegd. Maar slecht-ziende biografen hebben daarvan gemaakt dat de Heer van Noordwijk de uitgave bezorgd heeft en zo is deze opvatting gemeengoed geworden[47]. Leest

43) Daarna geeft pas *W. van Gouthoeren:* D'oude chronycke ende historien van Holland..... Dordrecht 1620, in een lijst van bronnen Junius op als te zijn uitgegeven door Dousa.

44) *S.A. Gabbema:* Epistolarum ab illustribus et claris viris scriptarum centuriae tres. Harlingae 1663, 486.

45) *Gabbema,* t.a.p., 599-600. Scriverius had in 1609 zijn boek persklaar. Zie twee brieven van hem aan Joh. Isaac Pontanus uit dat jaar in *Ant. Matthaeus:* Veteris aevi analecta..... I. Hagae Comitum 1738, 373; 387.

46) Hollantsche Riim-Kroniik Inhoudende de gheschiedenissen der Graven van Hollandt tot het Jaer M.CCC.D. Door enen wiens naeme noch onbekent is/ voor 286. Jaren beschreven. Met een Voorrede des Edelen E. Jonkh. Jan vander Does/ Here tot Noordtwyk/ Registermeester van Hollandt. Hier is noch by gevoeght de moort van Graef Floris/ ende Gherrit van Velsens wedervaren/ zangsgewijs. T'Amstelredam, By Barendt Adriaensz., woonende inde Warmoes-straet int Gulden Schrijff-boeck, Anno M.D.XCI. Deze editie is zeldzaam, want zij werd bij de drukker door brand vernield.

47) Zie bijv. *P.J. Blok* in NNBW. VI, 427 en *Romein,* Geschiedschrijving, 52. Bertius zegt hiervan niets!

men evenwel die lange berijmde voorrede, die aan Hendrik Laurensz. Spiegel is opgedragen, aandachtig door dan blijkt zonneklaar hoe ongegrond die opinie is! De eerste pagina van het gedicht bevat niets dan verontschuldigingen voor het feit dat Dousa, zo gewoon aan dichten in het Latijn, ditmaal de Muse in zijn eigen taal aanroept. Maar Spiegel, 'zijnen goeden vrundt', heeft nu eenmaal gewild dat hij een proeve van zijn kunnen in het nederlands zou afleggen en daarom moest hij deze kroniek, die Spiegel 'niet sonder pinen en costen is bedacht in druc te laten gaen', inleiden. Nog enige malen laat Van der Does zich in dezelfde geest uit, zodat het boven twijfel verheven is dat niet Dousa de uitgever en bewerker is, doch Spiegel. Zo was ook de mening van Fruin en vroeger die van Balthazar Huydecoper, die in 1772 een herdruk bezorgde[48]. De voorrede leert bovendien dat bij het bewerken en gereedmaken van de handschriften voor de pers Pieter Pauw en een Sebastiaan behulpzaam zijn geweest. Eerstgenoemde was een neef van Spiegel - zijn moeder was Geertruida Spiegel, gehuwd met Pieter Pauw, raad van Amsterdam - sinds 1589 buitengewoon hoogleraar in de botanie te Leiden. In 1593 zou hij huwen met Maria van Hout, de dochter van Jan Van Hout[49]. Hij behoorde dus geheel tot de kringen van letterkundigen die ons hier bezighouden, zodat zijn belangstelling inzake de uitgave van het dichtwerk van Melis Stoke niet vreemd aandoet. Sebastiaan, die niemand heeft kunnen identificeren, is hoogstwaarschijnlijk het lid van de Hoge Raad Mr Sebastiaan Van Loosen, die zoveel interesse voor geschiedenis bezat (en misschien ook wel zoveel kennis) dat de Staten van Holland hem in 1594 opdroegen om te zamen met Mr Johan Van Banchem rapport uit te brengen over het geschiedwerk van hun

48) *R. Fruin:* Tien Jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog 1588-1598. 's-Gravenhage 1908^6, 264-265. *H.A. Ett:* De briefwisseling Balthazar Huydecoper - Gerard Meerman en Huydecoper's onvoltooide Voorrede tot de Rijmkroniek van Melis Stoke. In: BMHG. 66 (1947), 156. Vgl. *Geschiedenis v.d. Letterkunde der Nederlanden* III, 's-Hertogenbosch 1944, 333-334; 394-395; 400.
In 1750 kocht Huydecoper ter auctie van de bibliotheek van Jacob Marcus twee mss van M. Stoke, waarvan het ene wordt aangeduid als 'gekomen uit het Clooster van Egmond, en daarna uit de Bibliotheek van Jonker Jan Van der Does, Registermeester van Holland'. Zie *Bibliotheca Selectissima,*..... Nagelaaten door den Heer *Jacob Marcus*..... Amstaelodami..... (7 Sept. 1750), Libri manuscripti in folio, p. 6, nr 65 en 66 (exemplaar U.B. Amsterdam).

49) NNBW. IV, 1051-1053. Huydecoper in BMHG. 66 (1948), 155.

historiograaf P.C. Bockenberg[50]. Hij was het die de kantaantekeningen - waarschijnlijk dus de korte inhoudsopgaven in margine - aanbracht.

Met dat al is het zeker dat het aandeel van Dousa in deze uitgave zich beperkt tot het ter beschikking stellen van zijn beide handschriften, die hij in het gedicht tot Spiegel noemt. Vóór de uitgave had hij al ruim gebruik gemaakt van de gegevens van de hem onbekende auteur ten behoeve van zijn 'Annales', die op rijm zouden verschijnen. Maar vooral Heda, zo zeide hij in deze voorrede, was voor die 'Annales' zijn leidsman geweest. Op het moment van schrijven is hij zo ver gevorderd dat hij weldra het feest zal meemaken dat een gedeelte er van voltooid zal zijn en naar de drukker gaan. Opnieuw spreekt hij van zijn geschiedwerk als van een vervolg op Junius' arbeid[51]. Juist *dat* maakt het uitgeven van de 'Rijmkroniek' alleszins waard: dat Dousa en zijn zoon de vaderlandse historie in het latijn zullen bezingen terwijl Spiegel door de uitgave van deze kroniek hetzelfde doet in de moedertaal[52]. Beide werken vullen elkaar dus schitterend aan. Een andere reden om de kroniek door de druk voor het publiek toegankelijk te maken, achtte Dousa haar belang voor de taal. Wel vond hij Stoke hier en daar wat langdradig en keurde hij de vele herhalingen af.

Er ging echter nog heel wat tijd overheen eer Dousa er toe kwam zijn eigen 'Annales' aan de zetter toe te vertrouwen: het zou 1599 worden. De reden van die vertraging kan men slechts gissen. Er gebeurde veel in die tussentijd. Zo werd in deze jaren de Gouwenaar Bockenberg door de Staten officieel tot hun historiograaf verheven; hij genoot al lang jaarlijkse uitkeringen voor de moeite die hij deed in het beschrijven van 's lands historie. Was Dousa, van wie men wellicht niets meer verwachtte, hierdoor in zijn wiek geschoten? In de Rijmkroniek had hij met een vrij duidelijke vingerwijzing in de richting van zijn mededinger gezegd, dat diens werk

50) (Gedrukte) *Resolutiën* van de Staten van Holland en West-Friesland, dd. 13 Dec. 1594. Hij was op 18 Jan. 1582 door Oranje benoemd tot lid van de Hoge Raad ('s-Gravenhage, Alg. Rijksarchief, Hoge Raad van Holland, nr 1279: Register van ordonnantien, placcaten, enz. 1582-1607, fol. 10^{v}).

51) 'Die nu in Junii spoir derf setten zijnen plant:
Spoir onbetreden noch van ander' (blz. iiij^{r} onderaan).

52) 'Te dienen/ U en my: ons Vaderland ten thone:
In de Romeynsche spraik/ voor my ende mynen soone;
U in ons moeders tael' (blz. iij onderaan).

‘Nut tot geen ander saik, dan om veel wit en schoon
Papiers te maken vuyl (hoewel niet sonder loon)
Tot oneer niet van hun, sijnd' all' eer overcomen
Maar ons liefs Vaderland, daer van sy sich steets romen’.

Of vond de beroemde dichter dat zijn werk niet gaaf genoeg was? Hij had niet al te veel gelegenheid zich aan studie en dichtkunst te wijden, daar juist in 1591 alweer een nieuw ambt, dat van raadsheer van de Hoge Raad (hetgeen hem verplichtte in Den Haag te gaan wonen) zijn beslommeringen in staatsaangelegenheden kwam vermeerderen. De laatste gissing benadert waarschijnlijk het dichtst de werkelijkheid, want in 1593 liet Dousa een open brief aan de Staten van Holland uitgaan om zich tegenover het publiek te verontschuldigen over het lang uitblijven van zijn boek[53]. Na een lange inleiding van veel woorden en weinig inhoud, komt hij eindelijk ter zake en zegt dat hij het ten zeerste waardeert indertijd charterbewaarder of archivaris van Holland te zijn geworden. De hoeveelheid der stukken oefende een bijzondere aantrekkingskracht op hem uit om de geschiedenis van het gemeenschappelijk vaderland eenmaal te voltooien. En daarom twijfelt hij er niet aan of men zal hem hiervoor meer tijd gunnen naarmate zijn plichten van staat meer tijd in beslag nemen. Slechts door harde noodzaak gedwongen lijkt hij ondankbaar. Hij zou niets liever doen dan de uitgave van zijn ‘Historiae’ bezorgen, die hij de Staten had beloofd en in het vooruitzicht gesteld. Wat blijft dan nog over? Dat, wanneer eindelijk het eerste deel zal verschijnen, het wordt opgedragen aan U, de Staten van ons gewest (blz. 9-13).

Daar overleed in 1597 na een korte ziekte vrij plotseling Dousa's veelbelovende oudste zoon en naamgenoot Janus, die hem tot dan toe trouw geholpen had. De slag kwam hard aan, doch

53) *J. Dousae* Epistolae apologeticae duae. Quarum priore de prolatâ Annalium suorum editione auctor se purgat: altera pro praetore Nortuicano, peregrinitatis in Batavis reo, causae-dictionem complectitur. Ad illustres, nobiles, amplissimos ac prudentissimos Hollandiae Westfrisiaeque Ordines. Lugduni Batavorum, Ex officina Plantiniana, Apud Franciscum Raphelengium. CI□.I□.XCIII. Het tweede stuk dateert al van veel vroeger datum. Waarschijnlijk in 1575 (de brief is ongedateerd) schrijft Dousa aan Junius: ‘Cum Dordraci essem, filio tuo libellum supplicem unum aut alterum ad Nordovicum, municipium nostrum, pertinens (de Praetura Peregrina ejusdem pagi loquor una cum literis obsignatis) ad Ordines servandum tradidi, quem ille una cum iis, quas dixi, literis secum imprudens in Zelandiam asportavit’; stuur daarom a.u.b. die verhandeling weer terug (*Junius,* Epistolae, 647-648).

verlamde de vader niet. Integendeel, hij was nu 52 jaar oud en voelde misschien zelf ineens dat hij dicht bij de dood stond. Twee jaar later waren de 'Annales... nunc primitus in unum metricae historiae corpus redacti' voor het publiek verkrijgbaar[54]. In de opdracht aan de Staten van Holland betoogde de dichter dat de geschiedenis van het gewest alleszins waard was om beschreven te worden, wijl men vroeger oorlogen voerde met niemand minder dan keizers en koningen. Noch de duisterheid van het ingewikkelde der vroegere historie, noch de zwaarte van de ondernomen taak schrokken hemzelf of wie de Staten dan ook tot het vervaardigen van dit geschiedwerk hebben willen aanwijzen, af; wat hemzelf aangaat: hij heeft geen moeite gespaard, want als beheerder der archieven stonden hem alle bewaarplaatsen van de publieke schatten open. Hier ziet men de vruchten voor zich, die het bekleden van dit eervolle ambt hebben afgeworpen. Want niets is heerlijker dan de privileges, verdragen etc. der vorsten aan het licht te brengen. Daarom dankt Dousa de Staten voor het in hem gestelde vertrouwen. Na deze dedicatie volgde een tractaat ter verdediging van het feit dat er een geschiedwerk in dichtvorm is geleverd. Toch is dit niet zo ongewoon als het lijkt, want Dousa kan zich o.m. beroepen op het voorbeeld van Melis Stoke. Overigens is zijn oordeel over zijn voorganger wel wat veranderd; hij vindt hem overdreven lang, saai en vervelend; hij neemt nutteloos de tijd van de lezer in beslag, heeft een slechte stijl, slechte woordkeuze, kortom: er is geen beschaving aan hem te vinden!

In de dedicatie had Dousa ook vermeld dar hij een tweevoudige editie van de 'Annales' prepareerde, nl. een in dicht en een in proza. Mocht deze laatste niet zo gauw gereed zijn, dan is zulks te wijten aan het noodlot dat hem zijn zoon ontnam. In een brief, die hij kort voor de uitgave, doch nog in 1599, aan zijn oude vriend Lambert Van der Burch schreef[55], kondigde hij zowel de annalen op rijm als in proza aan: zij zouden ongeveer tegelijk op de markt komen. Welnu, de proza-editie verscheen pas in 1601. Op het titelblad werd vermeld dat Dousa Jr haar

54) *Jani Dousae* Nordovicis Annales rerum a priscis Hollandiae Comitibus per CCC.XLVI. Annos gestarum continuatâ serie memoriam complectentes. Nunc primitus in unum metricae historiae corpus redacti, atque in X. libros tributi ac dispartiti. Ad illustres, nobiles, praepotentes, ac vere magnificos Hollandiae Westfrisiaeque Ordines. Hagae-Comitis, Ex officina Alberti Henrici. CI□.I□.IC. Cum privilegio ad sexennium.

55) *Bijlage F.*

vervaardigd had en de vader haar voltooid[56]. De annalen in versvorm en in proza lopen beide precies even ver, nl. tot graaf Floris II († 1121)[57]. Ook nu was het boek vanzelfsprekend aan de Staten opgedragen. Reeds de 8ste September besloten dezen de auteur voor zijn werk 'tot dienst van den Lande gemaakt' een gouden ketting met medaille toe te kennen ter waarde van 600 pond, terwijl hem bovendien als bijzondere gunst werd toegestaan zijn salaris als raadsheer van de Hoge Raad te toucheren zonder verplicht te zijn er te verschijnen[58]. Het was een eerbetoon waarop de beloonde trots mocht gaan: gouden kettingen werden alleen geschonken aan hen die zich op meer dan gewone wijze voor het land verdienstelijk hadden gemaakt. En wijl Dousa nog in de voorrede op Melis Stoke en in de opdracht van 1601 niet nagelaten had er op te wijzen dat hij zijn werk had ondernomen uit vaderlandsliefde - een motief, dat hij ook vroeger al had opgegeven - kan men slechts eerbied hebben voor de ijzeren onverzettelijkheid waarmee hij zijn doel bleef nastreven en zich slechts verheugen over het eerbewijs dat hem ten deel viel.

In feite is met de uitgave der 'Annales' de loopbaan van Van der Does als geschiedschrijver der Staten geëindigd. Maar niet zonder dat zijn werk een steen des aanstoots werd voor sommige geleerden, die hij ongetwijfeld overdreven hooghartig en zelfbewust, om niet te zeggen onbeschaafd, had behandeld. Hij had nl. in zijn gedicht in de 'Rijmkroniek' niet alleen Bockenberg aangevallen, maar ook diens waarheidsliefde in twijfel getrokken met de woorden:

> 'Of eenen Snois gelijc / dick met een waire schijn
> Bekleedt / doch meestendeels bevlekt met logentael'.

De Goudse geleerde had hierop geantwoord met de herdruk van een zijner boekjes, vermeerderd met een lijst van werken die hij

56) Bataviae Hollandiaeque Annales: a Jano Dousa Filio concepti atque inchoati iam olim; nunc vero a Patre eidem cognomine et superstite, Nordovici Domino, supremo Concilij Adsessore, tum Archivorum in Batavis custodiae Praefecto, recogniti, suppleti, novaque octo librorum accessione ad integrae usque Decadis finem perducti et continuati. Ex officina Plantiniana Apud Christophorum Raphelengium, Academiae Lugduno-Bataviae Typographum CI□.I□.CI. In Catalogus 1, Mei 1942, van Antiquariaat Burgersdijk en Niermans te Amsterdam komt onder nr 20 een exemplaar voor dat Dousa schonk aan Arn. Buchelius.

57) *J. Tideman:* De Annales van Dousa. In: Algemeen Letterlievend Maandschrift II (1846), Mengelwerk, 32-35 heeft beide uitgaven vergeleken.

58) (Gedrukte) *Resolutiën* van de Staten van Holland en West-Friesland, dd. 8 Sept. en 9 Nov. 1601.

zou gaan schrijven[59]. Dousa had toen in zijn 'Annales' van 1601 een scherpe passage tegen hem ingevoegd en vooral ook tegen Jacob Cool of Brassica[60], de bloedverwant van Snoy, die in 1599 in zijn 'Hollandiae Etymon' de naam 'Holland' van 'Holtland' wilde afleiden. Beide geleerden verdedigden zich in felle pamfletten, waartegen Dousa zich niet verweerde; misschien achtte hij het beneden zijn waardigheid om tegen zijn medehistoriograaf en diens aanhanger in het krijt te treden. Daniel Heinsius nam voor hem onder de schuilnaam 'Janus Philodusus' de toegeworpen handschoen op, doch daar hij geen historicus was, kwam hij niet verder dan het uiten van venijnige schimpscheuten die de persoon van zijn tegenstander moesten treffen, maar fouten bij hem niet bewezen! De vrij nutteloze en op zeer laag peil gevoerde strijd duurde tot 1603 toe[61].

In de loop van 1604 is Dousa vrij onverwacht aan de pest gestorven. Mogelijk had hij nog plannen tot uitgave van Heda en Beka. Met eerstgenoemde dweepte hij erg: men zie daarvoor zijn uitlatingen in de brieven aan Lambert Van der Burch van 12 Maart 1583 en van 1599. Ook aan Beka heeft hij gewerkt, als we ten minste het bericht van Bernard Furmerius, die in 1612 de door S. Petri voorbereide tekst van Beka uitgaf, mogen geloven[62]. Het was echter voor anderen weggelegd de werken van deze twee auteurs aan de historieliefhebbers in de Nederlanden te schenken.

59) *P.C. Bockenberg:* Historiae Batavorum hactenus editae a P. Cornelissonio Bockenbergio. Cum Catalogo omnium de rebus Bataviae voluminum edendorum. Ad Ampliss. Hollandiae et Westfrisiae Ordines. Post Monstra illa montana nuper edita. Lugduni Batavorum, Ex officina Plantiniana, Apud Franciscum Raphelengium. CI□.I□.XCII.

60) *J. Dousa,* Annales..... 1601, 251-254; 281-282; 297-298.

61) Omdat Dousa zelf niet in deze twist ingreep, worden de gewisselde pamfletten besproken in een biografische schets van Bockenberg. Heinsius zegt zelf in een brief van 20 Febr. 1602 aan Scriverius, dat hij 'Philodusus' is: 'Interim mea Lux tibi cura quam nosti de Tragora (*de bijnaam, die Bockenbergs tegenstanders aan hem gaven*) incumbet, quod ut quam emendatissime excuditur, operam velim des..... Nosti partim exemplares quod typographo tradidi ab Heremitio nostro descriptam, quamobrem velim de distinctionibus paulo magis sis sollicitus, praeterea ubi haec verba sunt *cum per totum prope terrarum orbem tot sint φιλοδουσι quot φιλομουσι* memini ab Heremitio scriptum fuisse φιλομυσι pro φιλομουσι, puto tamen illud me emendasse. Tu ex hoc in te recipias velim' (Leiden, Universiteitsbibliotheek, Cod. B.P.L. 885). *D.J.H. ter Horst:* Daniel Heinsius. Utrecht 1934, 19, had reeds op deze brief attent gemaakt.

62) *B. Furmerius* zegt, in de uitgave van Beka's en Heda's 'Historia veterum episcoporum Ultraiectinac sedis.....' Franeker 1612, in zijn narede op de tekstuitgave van Beka door Suffridus Petri op blz. 191 het volgende: in Beka staan enige fouten welke Heda wel opmerkte, doch niet verbeterde. 'Janus autem Dousa Nortvici Dominus corrigere voluit, sed per omnia non potuit, quamvis in eam rem diligentem operam navarit'. Zie ook *E.H. Waterbolk:* Twee eeuwen Friese geschiedschrijving. Groningen 1952, 222; 225 nt 1; 229; 231.

Het boek over de geschiedenis van Holland door Junius met steun van Oranje opgezet, is nimmer verder gekomen dan de inleiding welke onder de naam 'Batavia' werd gedrukt. Dousa, evenals Junius officieel door de Staten benoemd - de curatoren van Leiden zouden de benoeming zeker niet tegen de zin der Staten hebben kunnen doordrijven! - wilde het vervolg leveren en kwam na een heel leven van serieus en hard werken niet verder dan tot rond 1100: ook zijn werk, blijkens eigen uitlatingen een eerste deel, bleef een torso. Wel is Dousa betrokken geweest bij verschillende belangrijke uitgaven: die van Barlandus in 1584, van Junius zelf in 1588 en in de verte bij die van Melis Stoke in 1591, terwijl nog waarschijnlijk een uitgave van Beka en Heda in de pen was. Ongetwijfeld had Dousa meer succes gehad dan zijn voorganger en vriend. Maar mogelijk omdat zij op een gegeven moment er aan twijfelden of hij nog wel ooit tot het schrijven van een boek zou komen, hadden de Staten Bockenberg opdracht gegeven de middeleeuwse geschiedenis van Holland te bewerken. Twee historiografen voor hetzelfde onderwerp was wel veel. En bovendien: was het nu, in 1604, nog wel erg nodig te bewijzen dat men van ouds onafhankelijk was? Zodoende werd op 20 December 1604 'op de requeste van Job van Teylingen[63)], om te weesen historieschrijver in plaats van den Heer van Noortwijk, geresolveert en geappoincteert: Word niet noodig gevonden voor dees tijds iemand ten einde als in deesen van nieuws aan te neemen'.

63) (Gedrukte) *Resolutiën* van de Staten van Holland en West-Friesland, dd. 20 Dec. 1604. In 1582 raakten Augustijn en Jan Van Teylingen, zonen van een Job Van Teylingen, in proces over een jachtrecht in de domeinen van Holland. Die Jan had een zoon en kleinzoon, die beiden Job heetten. Een Johan Van Teylingen schreef ten behoeve van G. Sandelin een citaat af uit de Kroniek van Wilhelm Procurator (*Romein*, t.a.p., 55) over de oorsprong der Brederodes en Van Teylingens. 'Haec chronicon est apud haeredes Jani Douzae', zegt hij er bij (nu te Hamburg). In 1600 vertaalde een Job Van Teylingen ook een oud register over zijn familie. Zie *De Wapenheraut* 8 (1904), 409; 9 (1905), 449-460; 13 (1909), 385-406.

A. Brief van Janus Dousa aan Adriaan van Blyenburgh (1560-'99), uit Leiden, 21 october, Z.J. [1582].[1)]

Dousa bevestigt de ontvangst van een brief, tegelijk met een 'Anselmus'. Blyenburgh had deze, met het oog op een door beiden te ondernemen uitgave, voor Dousa laten afschrijven, waarvoor Dousa hartelijk dankt; hij wil zijn vriend de dienst graag op gelijke wijze vergelden. Dat kan omdat zij beide nu eenzelfde veld van studie hebben, want Dousa is zich op voorbeeld van Junius met de historie van Holland gaan bezig houden. Hij tast echter in het duister rond door gebrek aan annalen en oude memoires. Als Junius nog in leven zou zijn, zou hier een schat aanwezig zijn; deze had immers een oude codex uit het archief der Brederodes, die Dousa nu niet meer kan vinden. Hij vraagt daarom of Blyenburgh er eens op wil letten wanneer hij een of ander exemplaar van latijnse of hollandse annalen tegenkomt.

Hij verzoekt de groeten te doen aan zijn oud-collega, de predikant Nic. Dammius en te vragen of hij nog de kroniek van Snoy bezit ofwel reeds aan zijn vriend heeft teruggegeven. Laat hij hem dan weer opvragen zodat Dousa het werk kan benutten, al is het maar voor een maand.

Ianus Dousa Nordovix Hadriano Blienburgio Dordraceno S.D.

Literas tuas accepi, mi suavissime Blienburgi. Nam quot? inquies. Unas ac singulares modo, postremas illas scilicet, quas tu Anselmo nostro reduci comites ire iussisti, benevolentiae, fidei, festivitatis plenissimas. Neque dubito quin alterae quoque priores illae, quas ad me binas datas intelligo, ad idem fuerint exemplum. Quas ego tamen nullus accepi, magno quidem cum dolore meo atque incommodo, maiore etiam dedecore tuo, qui iisdem ad me curandis certiores homines allegare non potueris, quam levifidos istos nescio quos populares tuos, quorum oscitantia, an madidae memoriae vitio effectum, ut et tu conceptissima laboris tui opinione, ego vero iucundissimo earundem lectionis fructu penitus exciderimus. Proinde quod nos inauditos atque indefensos ingrati

1) Deze brief is te dateren op 1582 omdat de inhoud vrijwel gelijkluidend is aan die van het schrijven aan Lambert Van der Burch, dd. 24 October 1582.

silentii crimine condemnes, caussa non est. Ego enim (ut vides) extra noxiam; tute in culpa, qui tam sublestae fidei tabellarijs usus.

Sed hoc beat saltem, quod in Anselmo[2)] remittendo cautiorem tete ostenderis mihi: quem quidem poetam opera iam atque industria tua congeminasse nobis ac communium Musarum cultoribus gaudeo utique vitulorque merito: ipsi gratulor, qui in Batavis porro nostris aliquem posthac etiam locum habiturus. Atque ego decimam modo eius editionis partem tua manu exceptandam stipulatus fueram mihi, Hymnorum opusculum puta, in quo a reliquis Epigrammatum libris seiungendo novam te oeconomiam nobis sedulo instituturum receperas. At tu, non contentus pensum, quod datum fuerat, ex utriusque nostrum sententia confecisse, etiam totum insuper Poetam mihi a capite ad calcem curatissime descriptum repraesentare es ausus: non modio neque trimodio verum hercle ipso horreo delitiarum thesaurum nobis ultro atque insperato admensus: sane in tempore. Qua in re constantiamne promissi magis, an laboris mea a te causa suscepti pertinaciam potius laudem ac demirer, nescio (ita omnino nec dictis nec opera tua parcipromus fuisti); multo impensius illud, cuiusmodi nam potissimum gratias reddam tibi; nam, hostimentum par pari, non audeo dicere. Unde enim ea Dousae tuo vel facultas vel copia? Deberi confiteor certe? Quod possum tamen, nunquam praedicare porro cessabo officium tuum, gratamque animi voluntatem si non re, aut factis: at lingua, at calamo saltem in promtu habere, probareque in perpetuum tibi. Et hoc Delphis, non Lugduno tibi responsum dicito. Atque satisfactionem hic aliam a Dousa tuo exspectes, cave.

Nam quid ea est opus? Puto te iam dicere. Nihilne igitur ad nos de privatis rebus atque interioribus literulis illis tuis, hoc est, de praesenti communium studiorum ratione? Mane, istuc ibam. Illud igitur primum, de novo impetusne an consilij nostri instituto. Quid quaeris? Ecce Gliplandi subito ex Hollandis facti sumus, ab antiquarijs et poetis tuis ad Lipsianae disciplinae severitatem, hoc est, in Historicorum castra, non sine perfugij nota, dilapsi traductique. Vah, unde nova haec, inquies, tam subito cupido obiecta est tibi? Magis dicas, ubi quid rei sit planius aliquanto percognoveris. Historiam, inquio, adornamus, et quidem serio, opera celoce, puta, haud corbita. Nam cuiusmodi? dices.

2) Anselmus, over wiens gedichten hier wordt gesproken, is waarschijnlijk de Italiaan Georgius Anselmus, die in 1528 te Venetië liet verschijnen ‘Epigrammaton libri septem; Sosthyrides; Palladis peplus; Aeglogae quatuor’.

Nescio. Historia vocatur; et (si quaeris) Batavica: ad exemplum Iunianum scilicet; cui nos succidaneos porro fieri, quid vetat? Quid? An non et nos quoque Hollandi cluimus, aeque ac ille? Cluimus oppidò, et si minus ingenii, doctrinae ac Chronicorum Veterum struicibus pares; studiis certe ac propensa adversus comunem patriam voluntate inferiores non sumus. Quibus opibus confisi nescio quid sic quasi e quercu exsculpere institimus nuper, impolitum quidem illud ac rude, sed quod aliquam tamen simulacri speciem habere videretur. Ea cura, et quidem potissima, nunc impendet pectori. Sed enim auxiliariis cohortibus destituti, Marte nostro solisque domesticis copiis rem gerere, sic tanquam in tenebris micantes, cogimur; non quidem nostro, hoc est architectorum, verum hercule materiariorum vitio, Chirographorum Annalium defectu dico, ac Memoriarum Veterum maxime. Quarum in his locis copia non est; esset, si quidem Iunium nostrum superstitem haberemus modo. Apud quem membranaeeum quoddam probatae fidei ac vetustatis exemplar, intermortuam iampridem ac sepultam priscae Hollandiae descriptionem multo accuratissimam, tum superiorum Comitum res gestas rite atque ordine recensitas (con)tinens memini in re praesenti oculis usurpare iam olim, ex archivis (uti opinor) Brederodanae Gentis depromtum. Quod nunc ubinam gentium sit, id vero aut Harpaces Celtiberos, aut certe Gliplandos nostros scire oportet, scilicet. Fuit, fuit, inquam Iunianus ille thesaurus nobis, omnigenis rerum domesticarum opibus effertissimus. Cui si quid simile uspiam adipiscendi aliqua porro nobis eveniret facultas, faxo in proclivi sint omnia, nec molestiarum quidpiam ulterius haberemus, tantis statuminibus suffulti. Quod te per Gratiarum Genium

Perque Aganippaeos latices, et Musica labra[3],

rogatum atque exobsecratum cupio, ut si quod aliud antiquum forte, sive Latinum, sive adeo vernaculum Hollandicorum Annalium exemplar (cuiusmodi in cellulis istis coenobiorum a monachis conscribillari scis solere antiquitus, Chronicorum titulo inscripta) vel istic vel alibi in latebris situm fueris odoratus; id vero omne mihi communis Patriae ac Reipubl. nostrae nomine excipere ac procurare ne graveris. Ad tempus dico, et in leges eius, cui id ipsum non expensum laturus, sed acceptum.

Quod si feceris, illud adiuvabis, ut veterem collegam meum, Nicolaum inquam Dammium (qui nunc, sicuti audio, apud Dor-

3) Dit citaat zal wel niet uit de Oudheid stammen; het is althans niet te vinden. Mogelijk een dichterlijke vondst van Dousa zelf? Aganippe is een bron gewijd aan de Musen (Gratiae); vgl. *Pausanias* IX, 29, 5.

dracenos publici concionatoris munus fungitur) nostro nomine studiosissime consalutes[4], eumque meis verbis interroges sedulo, ecquos etiamnum penes sese Reineri Snoij Goudani Latinos Hollandicae Historiae Commentarios habeat in mundo, manu inquam expressos, haud typis: quibus idem ille (id quod ex Rysvijco accepi) interim dum apud nos Leidae degeret, aliquo tempore commodatis usus iam olim, beneficio, ni fallor, nostratis nescio cuius, qui non ita pridem hinc in Frisios commigraverit. Vel si exemplar istud, quod dico, iam restitui fortasse amico illi curaverit suo, rogitare me dicas obnixissime, ut id ipsum denuo si fieri possit, precario remittendum postulet sibi, usu, non mancipio dico, hoc est, in leges eius, cuius est, ut sit scilicet, quo ego, et tuo et Dammiano beneficio maxime, in tanta concinnandae Historiae necessitate, uti, frui pauxillisper possim, vel unum in mensem modo. Omnino mihi Chronicis illis cognitis inspectisque est opus ad eam rem, quam cogito. Quam si tu opera isthac tua in partem adminiculari porro, Duosaeque quasi secundas agere non recusaveris, erit quod forrasse non modo nos, sed vero et Dordracum ipsa, et haec Patria nostra communis in perpetuum debitura sit tibi. Quod si consequor,

Rex sum, Regem autem quid loquor? imo Deus[5].

Vale amicorum ocelle, et fac quaeso mutuum. Lugduno Batavorum. XII Kalend. Novembris. Raptim, ut vides. Alias erimus accuratiores.

Tuuse tuo merito, quomodo nosti Dousa

(Adres:) Et literis et moribus ornatissimo Hadriano Blienburgio amico benevolenti suo. Ten huyse van wylen Mr. Adriaen van Blyenburch s.g.[6] Tot Dordrecht.

's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, hs. 129 A 26. Oorspr.; ondert. oorspr.

4) Mr Nic. Van Dam, ongeveer 1549 geboren, werd in 1575 op aanbeveling van Joost De Menyn te Leiden tot professor in de wijsbegeerte en rhetorica benoemd. In 1579 nam hij ontslag; sinds 1583 woonde hij te Dordrecht, ofschoon hij predikant was te Groote Linde. In 1585 vertrok hij naar Brielle. In 1616 was hij emeritus. Hij stond bij vele geleerden van zijn tijd hoog in aanzien. Zijn dochter was gehuwd met Theophilus Rijckewaert (*A.J. Van der Aa:* Biografisch Woordenboek. 21 dl. Haarlem 1852-1878, s.v. Nic. Van Dam; NNBW. IV, 492).

5) De woorden 'Rex sum' komen voor bij *Plautus*, Poenulus, 671. De uitdrukking 'quid loquor' eveneens bij *Plautus*, o.a. Captivi, 535; Mostellaria, 723; Pseudolus, 1178, doch dan voortdurend als 'quid loquar'.

6) s.g. = saligher gedachtenisse. De vader van geadresseerde, eveneens Adriaan geheten, was in 1582 overleden.

B. Brief van Janus Dousa aan Lambert van der Burch, kanunnik te Utrecht, uit leiden, 24 october 1582.

Dousa spreekt over het handschrift, dat Junius bij zijn dood heeft achtergelaten; het handelt over de Hollandse geschiedenis en het zou een verlies zijn indien het onuitgegeven bleef. Hij heeft nu zelf het plan opgevat diens werk voort te zetten. Er zijn echter vele moeilijkheden door gebrek aan materiaal voor een studie van de geschiedenis van Holland. Dousa vraagt hulp en raad aan zijn vriend. Verdere plannen op dit gebied.

(77^{v}) Janus Dousa Nordovix Lamberto Burchio suo S.D.

Literas tuas accepi. Literas dico? Imo thesaurum boni, hoc est, delicias meras. Ad quarum capita ac partes antequam respondere porro insistam singillatim, pauca prius ad praesentis instituti rationem, quae faciant, apud humanitatem tuam praefari, haud dissentaneum videtur, mi optime atque eruditissime Burchi.

Juniano obitu quantum provincia haec nostra, praesertim literaria, noxae ac detrimenti acceperit, melius quam te, neminem pro rei magnitudine aestimare posse arbitror. Communis Patriae nostrae Annales, stipendio ac decreto publico honoratus, latinitate donandos susceperat, veteris nimirum ac novae nuperaeque huius Bataviae situm; omnes insulae praeterea, gentisque *(78^{r})* nobilissimae vetustates iam inde ab ipsis usque Cattis, hoc est, ab ovo atque ultima origine sua repetitas, multis cum artis tum ingenij luminibus ornare atque excolere aggressus. Quod quidem opus ex casca illa et opica antiquitate, omnique adeo ac omnifario monimentorum genere, quanta fieri potuit industria ac fide (in tanta scriptorum aevi veteris incuriane, an stribligine dicam, ac domesticarum rerum omnium caligine) in unum quasi corpus coacervatum, tomique adeo prioris titulo inscriptum, ceu specimen quoddam exaedificationis futurae, nos id temporis adolescentuli apud ipsum architectum vidimus iam olim: nunc autem ubinam gentium delitescat, id vero Petrum Junium reliquosque Juniani nominis haeredes scire oportet scilicet: eos utique, quibus de paterna testatoris ipsius voluntate, typis eapse aliquando divulgandi cura potissima, ac privata quaedam necessitas incumbit. Sed quando illum diem quum gloriosissimum patriae nostrae tropheum

oculo tandem praesente ac superstite usurpaturi? Nescis, mi doctissime Burchi, quanto cum stomacho atque animi moerore haec ipsa nunc apud te querulus atque indignabundus deponam: vereorque sane (atque utinam de nihilo fuerit hic metus) ne tanti tamque praeclari thesauri in perpetuum porro innopiam *(78^{v})* patiamur. Eorum inquam hominum perfidia, qui nobis ac Reipub. melius esse aliorum comitate pati non possunt.

Cui desiderio quum parem me minus esse animadverterem, Lipsii atque Hauteni impulsu maxime, aliquando a memet ipsus impetrare institi tandem, ut Juniani exempli inhaerens vestigiis, atque in vacuum sic quasi successor subiens, succidaneam porro istiusce rei curam cogitationemque susciperem. Satis pol confidenter, inquies. Fateor, ac prae me fero. Sed enim patriae ipsius omnia exsuperat caritas: cuius utilitatibus praevorti, nosque ac studia nostra servire oportere potissimum, cum ratio, tum natura, tacita quodammodo flagitatione aurem nobis vellere videntur. Qua fiducia magis, quam opima praemiorum spe solicitatus, superiorum adeo Hollandiae Principum res gestas, ex publicis Bataviae fastis, at superstitibus Memoriis, Chronicisque (quae quidem ex idiotismi nostri relatu ac fide, sic quasi per manus tradita, reliqua etiamnum nobis rapsodorum comitas fecit) curiosa utique investigatione scrutari, exsculpere, atque exterebrare penitius aliquanto occaepi (*unde nam alios mihi duces, ad hoc iter?*)[1] indidemque bellissimum quodque ac memorabilissimum decerptum Romana *(79^{r})* civitate donare porro, atque in latina plantaria ire transfusum scilicet.

Eiusque opellae aliquod iampridem a me specimen Ordines impetrassent nostri, si mehercule aciem, quantam istiusmodi certamen postulabat, ex animi mei sententia, tum rei ipsius dignitate instructam habuissem satis: in tanta praesertim superiorum temporum barbarie, librorumque ac Memoriarum veterum direptione, quae vicatim oppidatimque per coenobiorum omnium archiva, collegiorumque at sacrarum aedium pinacothecas, ceu universalis quaedam pestilentiae contages, immanissime simul ac impunissime grassata. Quae quidem odiosissimae remeligines, in causa aliquandiu fuere, ut rerum magis ignoratione, quam negotii asperitate deterriti, equos interiungere coacti fuerimus haud semel, curriculique ab ipsis usque carceribus rate atque ordine instituti pausam facere tantisper, donec a chirographorum codicum sub-

1) Het is mij onbekend gebleven aan wie Dousa deze zegswijze ontleend heeft.

sidiis instructiores essemus, et vero tanta inchoata res est, ut paene vitio mentis tam vastum pelagus ingressus videre mihi, nisi hanc ipsam solicitudinem nobis Lipsiana potissimum elevaret ac minueret auctoritas. Quam ne quid caussae sit cur defugiat, id vero cauto cumprimis opus.

Qua in re magna nobis nuper et levamento et subsidio Gulielmi Hedae, septemviri Harlemensis, prothymia ac benignitas fuit, subministrato ad id ex *(79^{v})* Bibliotheca Egmondana veteris fidei autographo; sed quod CC. ac LXXIV. annorum res gestas contineat modo, a temporibus Florentii puta Tertij, usque ad Gulielmi III cognomento Boni[2)], principatum magno (ut dixi) tamen usui futurum mihi ad id quod paro. Sed enim quantus legitimae historiae defectus, et quam paupertinis auxiliaribus copijs sustentemur, vides: non quidem fabri, ceu architecti, sed materiarorum vitio, quorum in his locis copia non est; sublato praesertim Junio, apud quem membrananum quoddam Batavicae Historiae exemplar ante annos ducentos calamo exaratum memini in re praesenti oculis aliquando usurpare, ex archivis (uti opinor) Brederodianae gentis depromptum. Cui si simile quidpiam adipiscendi nobis eveniret facultas, faxo in proclivi sint omnia; nec molestiarum quicquam ulterius haberemus, tantis statuminibus suffulti, ne latinum quidem illud, nescio quo auctore, Hollandicarum rerum inexhaustum ac iuge quasi copiae cornu, magnopere desiderantes; quod anserina item cuspide exaratum, ante postremam hancce civilium discordiarum procellam, eidem Junio nostro utendum tractandumque commodaveramus:

Ut foret, Harlemo capta quod scilicet urbe,
In praedam, belli iure, vocaret Iber;[3)]

2) Graaf Floris III van Holland regeerde van 1157-1190; Willem III van 1304-1337. Het hier aangeduide handschrift is waarschijnlijk de kroniek van Wilhelmus Procurator, welke de periode van 1206 tot 1332 omvat (*J. Romein:* Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de Middeleeuwen. Haarlem 1932, 55-57). De geleerde Meerman bezat naderhand uit het bezit van Dousa een exemplaar hiervan, dat toegevoegd was aan de Annales Egmondani (875-1205). Omdat de opgegeven periode niet klopt, is het best denkbaar dat Dousa nog een ander afschrift bezat. Vgl. BMHG. 66 (1947), 128-131; 125. Deze Heda, leenman der abdij, bezat ook een daarvan afkomstig exemplaar van het anonieme 'Chronicon Egmondanum' (-1205). Zie *H.v. Wijn* Huiszittend Leeven. Amsterdam 1801-1804, 371-372. Zie ook *S. Muller Fz.:* Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken..... Utrecht 1880 (Werken H.G., N.S. 31), 9-11.

3) In Dousa's eigen werken heb ik dit niet kunnen terugvinden.

(80r) Juniani (id quod te inaudisse arbitror) non fundi, sed musaei calamitas, cuius contages pertinuit etiam ad me, ubi tam cari cimelij iacturam fecerim miser: magno meo dolore atque incommodo, maiore etiam detrimento publico, maximo denique flagitio eorum hominum, qui istiusmodi nobis tempestates tragoediasque concivere. Incredibile est memoratu, quam nobis exemplaris eius amissio aspera, acerba, ne dicam luctuosa evenerit; Plautinum illud experiundo reapse verum nimis esse comperentibus:

Tum denique homines nostra intelligimus bona,
Quum quae in potestate habuimus, ea amisimus.[4)]

Nam quo nunc gentium ea persequar, aut investigem denique? In Cantabros? Gerrae germanae, atque edepol λ□□ος πολ□ς. Quae passim impedimenta, medijs conatibus nostris transvorsum incurrentia, mecum aliquandiu ruminatus, quum in animo meo identidem agitarem, ecce tibi impetrabilissime affinis meus, qui digitos nobis ad ipsos fontes iampridem sitientibus intendit, sane in tempore: ad librarias istas fodinas inquio, jugesque ac uberes Burchianae bibliothecae gazasne an thesauros dicam? quos unus ego pluris aestimo, quam

Persarum Montes, vel divitis atria Crassi,[5)]

ut ait ille. Nam quid literatissimas literas tuas dicam? quae me delibutum plane gaudio reddiderunt moerorisque ac aegritudinis nobis

(80v) Abstersere omnes ex animo maculas.[6)]

□ χ□υσ□ν □γγειλας □π□ν Hera dum, amabo, eadem ista mihi, Burchi animo meo carissime. Etiamne consilij nostri rationem de Historia concinnanda calculo probari tuo? Macte virtute

Et peream, si unquam lepidum apportaverit aeque
Ipse suo Patri nuntium Athlantiades.
Non, cupido Alcmenam quum conciliaret amanti;
Non caesove redux victor Aristoride.[7)]

4) *Plautus*, Captivi, 142-143.
5) *Terentius Varro:* Saturarum Menippearum reliquiae, VIII, 5.
6) Ongetwijfeld een herinnering aan *Plautus*, Captivi, 841: ‘ego ex corpore exigam omnis maculas maerorum tibi’.
7) Deze beeldspraak over Mercurius was bij de klassieken niet te vinden. De uitdrukking ‘macte virtute’ bij *Vergilius*, Aeneidos, IX, 641.

t.o. 76

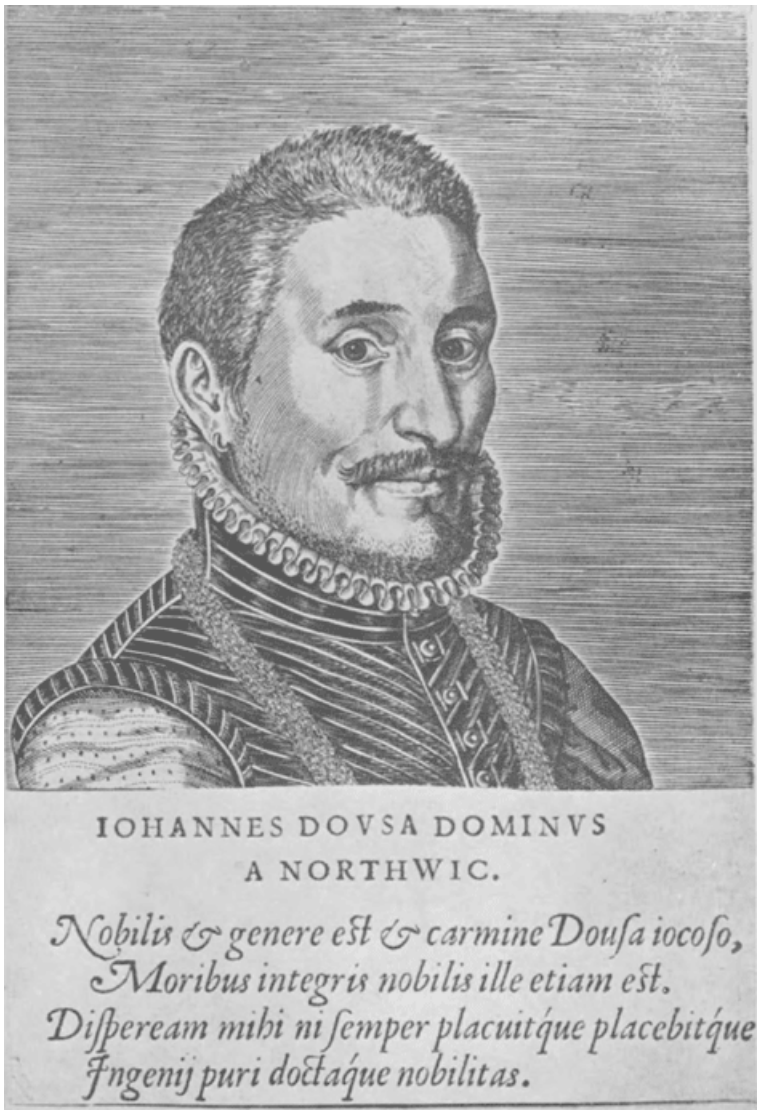

IOHANNES DOVSA DOMINVS
A NORTHWIC.

Nobilis & genere eſt & carmine Douſa iocoſo,
Moribus integris nobilis ille etiam eſt.
Diſpeream mihi ni ſemper placuitque placebitque
Ingenij puri doctaque nobilitas.

Itaque sustulimus manus et ego, & Lipsius meus; tanta erat oportunitas.

Nec potui debere mihi spem longius istam,
Pennato peterem quin mea vota gradu:[8)]

atque hoc literularum quod vides, nomini inscriptum tuo, ad te recta via Ultraiectum vorsus cupientissime dirigerem. Vides familiaritas quid facit, etsi iure id quidem: 'Omnia n[am] inter amicos communia', qui quidem amici sint, uti nomen possident: *In quorum numero nos precor esse velis*.[9)]. Et vero quid grave, si quod ultro a te nec opinanti mihi, quasi coelitus oblatum ingenue ac sine aulicae tergiversatione uti capior? Auget fiduciam hanc nostram veteris verbi ruminatio, quo vulgo dictatur, 'epistolam non erubescere'.

Habes proinde desiderii nostri summam, haud aliorsum contendentis, quam ut de tantis cupediarum tuarum struicibus Dousae tuo aliquantam gratiae partem facere ne gravere; neu communium *(81^{r})* disciplinarum cultori brevem commentariorum istorum visum ac tractationem invideas diutius; ad tempus dico, et quidem in conceptissimas leges, ut ad te videlicet cis menstruum hercule, vel bimestre certe spatium, quo eosdem illos a te accepero, in manus istas fide ac liberalitate praestantes, illuc unde bonum pedem attulerint scilicet, sarti tecti sine ulla porro comperendinatione revortantur: iure utique postliminij, nec ut foenus, sed depositum aliquod repetendum quum volueris, tuo (mi Burchi) potius quam nonorum aedilium arbitratu; usu, haud mancipio inquam: ut fiat illud: 'Inter bonos bene agier'. Ea praeterea conditione, ut quicquid indidem utilitatis ad nos, ipsamque adeo Rempub. in posterum sit dimanaturum id vero universum datori suo, tibi, tibimet inquio, tuaeque in patriam pietati, in Tabulas porro Publicas nostro qualicunque praeconio non expensum, sed acceptum meritissimo hercule ac lubentissime in perpetuum reseratur. Etenim ingrati ac illiberalis animi esse deruto, nolle porro agnoscere, quorum studio operaque fideli in re tua crepera antea sis adjutus:

Neque illi qui faciunt mihi placent, plane loquor,[10)]

ut qui illam Laurentium legem didicerim; eandemque in posterum pro regula mihi et quasi norma quadam praescribere, ceu potius

8) Dit citaat heb ik niet kunnen terugvinden.
9) Zie vorige noot.
10) *Plautus,* Persa, 64.

(81^{v}) imperare decrevi. Hic vero Hadr. Junium nobis obiectat quispiam? O steriles veri, ac praeposteros famigeratores. Quid enim? Cave autumes popularem illum meum quicquam praeter Aborigines nostros, Cattorum gentem scilicet, plenamque ac accuratam Veteris Bataviae enarrationem; priore isto Commentariorum suorum volumine complexum tantum abest ut aut Francigenas nostros, novamque Hollandici tituli usurpationem, aut continuatos longa ac legitima succesionis serie Comitum indigenarum principatus, vel tralaticia saltem commemoratione attigerit uspiam.

Eo dico, ne aut ita impudentem me, aut maligne ambitiosum existimes, ut vel Miloni malum tenenti dextram corrigere[11], vel clavam Herculi de manibus ire extortum me postulem; nedum falcem meam in alienae possessionis messem immergero.

> *Non hoc ingenio natus: genus odi ego furum*
> *Omne; neque hac unquam nobilis arte fui*.[12]

En hoc clienti huic tuo iniurato accredas velim, me adeo istorum neminem, Barlandum dico, Snoium, Jo. Becanum, seu quemcumque etiam nostratium facinorum laudatorem, inter praeteritos, vel extra numerum habiturum, neque quenquam, bene meritum modo, debitae *(82^{r})* laudationis adorea, ingrati silentij culpa, fraudaturum. Quod ingenuitatis temperamentum in rebus quoque caeteris, ad historiae scriptionem necessarijs, ex professo adhibere servareque porro decretum est mihi, ut videlicet unicuique quod suum est studiose utique ac sedulo, reddere ac tribuere perseverem, neque odio, neque ambitioni obnoxius. Molimur (ut scis) opus magnum, ac non unius anni: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. Quo maiore opere rogatum te atque obsecratum cupio; ut, quantus potest, triumviros illos (quos nominavi modo) una cum Historia vernacula auctoris incerti (de quo in catalogo tuo festiva mentio) calamo exarata, haud typis dico, e sanctuariis tuis erutos aliquando depromas mihi, ad nos recta evestigio Lugdunum porro opera quaestoris mei transmittendos scilicet, ea fide, easque in leges, quas paullo ante positas, nihil habeo necesse denuo hic iterare.

Venio ad laudes meas, in quibus adeo tu plena manu, non

11) Milo was een reus uit de Oudheid; niemand kon hem een granaatappel ontrukken, die hij in zijn hand hield.

12) Dit is een samenstelling van de volgende verzen uit *Plautus,* Bacchides, 1086: ‘eo est ingenio natus’; Pseudolus, 1112: ‘neque is unquam nobilis fui’.

modio, neque trimodio, verum ipso horreo cumulate in nos congerendis nimium effusus sane, ne dicam luxariatus; poeticaeque potius, quam historicae fidei leges servasse videri potes. Mihi tamen volupe; et in hoc ipso amplector errorem de me tuum. Quid nam Dousae obsecro gloriosius, quam suffragio *(82^{v})* maxime, atque auspicijs tuis, inter signiferos istos patriae communis maiorum quasi gentium praecones, qui et aetati huic nostrae in praesens, posteris vero et exemplo porro et admirationi esse in perpetuum possint, in ipsa inquam orchestra principe paene loco collocatum spectari? Satin' ad lassitudinem, aut languorem etiam datus propemodum nimia ista, ne dicam putida literarum nostrarum loquacitate? Mane.

Nondum enim habes omnia. Etiam catastrophae istarum molestia devoranda est tibi, ut fiat illud pervolgatum: '*Tute quod intristi, exedundum est tibi*'.[13]. De relligionis re loquor, quam, ut perfunctiorie tantum, ac cum modestia tractare, exequique insistam porro, literae me quoque per caussam commofaciunt tuae; amice sane, ac prudenter; neque ego repugno. Itaque obtemperare cogito praeceptis tuis; neque animi mentem modo, verum et styli aciem a Spe, Metu, Ira, Gratia, lectori meo liberam atque incorruptam praestare; nec praeiudicium meum inter infestos aut obnoxios Reipub. partibus interponere (haud facile enim animus verum providet, ubi illa officiunt) idque propositum nobis iam inde a principio fuit, ut videlicet indelibatam fidem palam ac publicitus professi, odii, faventiaeve quantum est caussas ab Historia *(83^{r})* hac nostra segregaremus quam longissime. Te tamen, mi Burchi, sic amo, ut debeo; utque tua ista germana ingenuitas meretur, quod mihi in re tam seria sententiam libere ac simpliciter ostenderis tuam; sine fuco omni ac dissimulatione more maiorum, atque ut amicum decet. Signum nam haud vulgare et benevolentiae et fidelitatis Dousae dedisti tuo.

Ego vero, si habenas indignationi laxare, stomachoque ac dolori vela indulgere ulla adeo mihi lubido foret; quanto mehercule iustius in haec importunissima hominum genera debaccharer, quorum barbarie atque insolentia effectum ut tot publicarum tabularum ac m. scriptor. codicum antiquitates, tot rerum iampridem intermortuarum memorias, lapidumque veterum ac monimentorum illustrium inscriptiones fractas, dissipatas, incendio

13) Het spreekwoord 'Tute hoc intristi (= intrivisti), tibi omne est exedendum', d.w.z. alle gevolgen op je nemen, komt voor bij *Terentius*, Formio, 318. Vgl. echter *A. Otto:* Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten. Leipzig 1890, 175.

absumtas in perpetuum porro simus desideraturi, nequaquam divae facientes vota monetae.

Sed ego cruda ista ac recentia valentioribus sustinenda relinquo. Utilius enim duco hulcus istud non tangere, manumque in universum abstinere potius, quam ut harum aut illarum partium dominatio, potiorve pollentia ex se porro nobis quicquam pariant incommodi. Proin de re hacce tota in utramque aurem ita conquiniscas licet, et hoc in posterum tibi persuadeas velim, nihilque Dousae tuo in optatis prius, nihil esse antiquius, quam pacis otiique *(83^{v})* tam privati, quam publici tranquillitatem, neque aliud ullum votum impensius totos hosce annos decem (qui in parietinis reipub. patriaeque nostrae vastissimis ruinis iacuerunt) a nobis factum conceptumve esse, aut etiamnum concipi, quam ut calamitosissimi huius belli oram exitumque videre aliquando ac reperire possimus. Neque nam voluntate officioque huic nostro officere oportere arbitror publicae mutationis invidiam aut communem culpam in privatum expetere, quam civilium secessionum rabies, cui fatalis quaedam necessitas contraxerit. Haud magis utique, quam Protogeni pictori quondam Rhodio patriae suae obsidium; qui quum a rege Demetrio in castra hostica accitus, interrogatusque esset, qua fiducia in pergula sua suburbana, hoc est, extra obsessae civitatis suae muros commorari ac versari intrepidus auderet, neque tot interpellantium praeliaribus pugnis vel tantillum commotus inchoata opera intermitteret, obsessori respondit: 'Scire se illi cum Rhodiis bellum esse, non cum artibus'[14]. In quo omine, mi Burchi, desino.

Quod si quid contra fuerit, in quo humanitati tuae sive opera, sive industria mea, sive adeo supellex libraria, quanta quanta est, usui vicissim vel adiumento esse possit,

(84^{r}) Audacter iure idomne fac poscas tuo;
Sume, utere, et quoad vives, nunquam tibi
Datum hostimentum par pari putaveris.
Integra enim apud me gratia usque erit et recens:
Postremo, nil (sciente me) frustra voles.[15]

14) De Griekse schilder Protogenes (4e eeuw v. Chr.) woonde het grootste deel van zijn leven in Rhodes. Gedurende het beleg van die stad door Demetrius (305-304) bleef hij schilderen in zijn tuin, ofschoon die ten slotte midden in het vijandelijk kamp lag.

15) Het citaat als geheel is niet te achterhalen. De derde regel schijnt een reminiscentie aan *Plautus,* Asinaria, 172: 'Par pari datum hostimentumst'.

Sed turpe est nos pluribus verbis agere tecum, quasi benignitati tuae diffidentes. Vale (mi patrone) et fac quaeso mutuum; neque nos harum rerum desiderio patere oblanguere diutius. Literarum impolitiae, ac lituris nostris ignosces.
Lugduni Batavorum, IX Kalend. Novembres, Anno asserto sal. CI□I□LXXXII

Et mancipio tuus semper, & usu quum voles;
ut cui me meaque omnia dicto audientia esse cupio.
DOUSA.

Superscriptio
Reverendo, nobili, ac spectatae eruditionis viro Dn.
Lamberto vander Burch, dignissimo D. Virginis apud
Ultraiectinos collegii Decano, amico suo ac benevolenti
vel potius patrono.
Ultraiectum.

Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, hs. 7 E 10:
Arn. Buchelius: Collectanea varia, fol. 77^{v}-84^{r}. Afschrift.

C. Brief van Janus Dousa aan Lambert van der Burch, uit Leiden, 13 november 1582.

Allereerst dankt Dousa mede namens Lipsius en Van Houten voor een pakje boeken.

Vervolgens vraagt Dousa een nederlandse Beka te leen, opdat zijn zoon hem dan werk voor zijn 'Annales' over Holland uit handen kan nemen. Uitvoerige uitweidingen over de stand van zijn studie betreffende de Hollandse historie. Met name heeft hij het plan om de opera van Barlandus over Holland, aangevuld door die van andere auteurs over hetzelfde gewest, te gaan heruitgeven. In verband hiermee vraagt hij een handschrift van Snoy te leen.

Aan een verzoek van Van der Burch betreffende Lipsius heeft hij voldaan: deze zal de uitgave van de 'Saturnalia' zenden. Weldra zullen ook Tacitus' 'Annales' en 'Historiae' met Lipsius' commentaren te verkrijgen zijn.

Naar aanleiding van deze mededeling somt Dousa tekstuitgaven van klassieken op, waaraan hij zelf werkt.

Janus Dousa Lamberto Burchio, S.D.

(315) O factum bene de fasciculo librorum ad nos misso. Incredibile est, quanta, non dico me, verum et Lipsium meum atque adeo Hautenum, omnes denique familiares meos, voluptate hoc tam lucrificabili nuncio in commune affeceris. Nam quid literas tuas dicam,

> *Omne malum mihi quae tota de mente fugarunt*
> *Deformis aegrimoniae, dulcibus alloquiis?*[1)]

Eas itaque ipsus hercule tantum non legendo ac relegendo contrivi, in quibus illud sane liberalissimum visum, de reliquis Snoii Commentariis, parte illa dico altera, cuius brevi oppido potiundi spem tibi ab amico haud obscure factam literae porro nobis adsignificant tuae. Quod utinam, iterum utinam, tuo tamen commodo. O mi Burchi, tantine obsecro literarum mearum fructus aestimatus

1) Uit *Horatius,* Epodon, 1. XIII, 17-18:
'Illic omne malum vino cantuque levato,
Deformis aegrimoniae dulcibus alloquiis'

tibi, ut praeter *(316)* tantam tamque omnibus modis festivam nostratium scriptorum copiam, etiam de vernacula eiusdem Becani Historia[2], et quidem duplici ac bipartita: de Fasciculo Temporum ac tralaticia Io. Veldenarii editione[3], aliisque talibus cimeliis verius quam libris; haud apud te modo, verum et apud amicos tuos insuper in secretiore Lararii parte sepositis, atque inter pretiosissima habitis gratiam nobis facere velle animum porro inducas tuum, et quidem tua ipsius sponte? Proinde flagitatus quid faceres? Quanquam ego conditione ista non utor. Uterer vel impermissa, siquidem canis illud Catulliani os non dico ferreum[4], sed (quod durius impudentiusque est) aut Geldrum Bureni pectus, aut Carrionis nostri frontem multo perstrictissimam haberem.[5]

Et fac quaeso, qui ego sum, esse te, estne aut tui pudoris aut nostri, cimeliorum bellissimum quodque a patrono vel benevolenti auferre velle; neque reliquum quicquam facere homini amico? De rebus longe carissimis loquor, quarum me unum, exclusis aliis, dignum abs te judicari qui particeps fiam, non jam gaudeo solum; sed, si in re humili verbo uti superbo licet, triumpho vitulorque merito. Essentque, mi patrone, facilia omnia atque in proclivi, si vel diem repetundarum modo easque saltem leges praescripsisses nobis, ut isto munificentiae tuae cumulo non antea Dousae tuo utifrui esset copia, quam priora illa denuo *(317)* recepisses. Mihi tamen ista prothymiae tuae largitas grata acceptaque oppido *(Quis enim damnet sua vota libenter?)*[6] imo vero peropportuna. Vixque adeo, ac ne vix quidem dissimulare apud te cupiditatis meae impotentiam possum. Verum esse vel hinc uti videas Sallustianum illud scilicet: *Animo cupienti nihil satis festinatur*[7]. Illud permolestum est modo quod oneri prius quam usui esse cogimur tibi, subverentes identidem ne nimia ista beneficentia tua abuti videamur. Itaque crebro regusto literas tuas. In his acquiesco:

2) Vgl. blz. 27, nt 15.
3) De boekdrukker Joh. Veldenaer gaf te Leuven in 1476 en te Utrecht in 1480 zijn 'Fasciculus Temporum' uit, een herhaling van een gelijknamige wereldkroniek van een Keulse Kartuizer. Hij voegde er een enigszins verward vervolg aan toe, dat vooral handelde over Holland en Utrecht en dat misschien ontleend is aan een vermeerderde Beka (*Romein,* t.a.p., 114-116).
4) Toespeling op de onbeschaamdheid van Catullus die in zijn gedichten waarlijk geen blad voor de mond neemt!
5) Het is mij niet duidelijk op welke onbeschaamdheden Dousa hier zinspeelt.
6) Onbekend gebleven.
7) Deze regel in Sallustius, Bellum Iugurthinum, 64, 6.

meque ipsum rusticitatis crimine subinde accusare non desino, qui mihi bene esse amicorum opera pati haud possim; nec permisso uti, dum licet, dumque adest occasio, quae fronte capillata, occipitio calvo, haud temere a poetis nostris, neque citra rationem, perhibetur. Habes confitentem reum, sed eum tamen, qui iudicis sui faventia tutus animo securo in ius descendere caussamque pro semet ipsus dicere nullo porro tempore sit reformidaturus. Et quidem eo mehercule fidentius, quod maximam et gravissimam noxiae istius partem auctoritas sustineat tua. Quam tantum abest ut defugites, ut cupiditati huic nostrae insuper secundas agere, ac velut alimenta subministrare magis etiam magisque perseveres quotidie.

Proinde caussam nullus*(!)* video, cur rustico huic pudori potius quam ingenui animi desiderio morem gerere debeam diutius, in tanta praesertim conscribillandae historiae opportunitate. *Quorsum haec tam putida tendunt*[8], *(318)* inquies. Eo, mi suavissime Burchi, ut plane perspicias, me haudquaquam sponte mea; sed enim facilitate ipsius tua ac promtitudine corruptum, urbanae ad praemia frontis, hoc est, ad libertatem hancce plus quam Decembrem ita familiariter descendere.[9] Qua fiducia fretus, ecce et hoc abs te precario videor audere contendere, ut alterum e duobus vernaculis saltem istis, Becanum inquio, nobis aliquando properes representare. Quo, facta inter se geminorum exemplarium conlatione, utrum alteri antistet, compertius in re praesenti dijudicare possim scilicet. Qua re patrata, quid reliquum est porro nisi ut pars aliqua depositi vorsoriam ad te rursus, hoc est ad creditorem suum, capiat postliminio? De chronicis Becani latinis loquor; quorum me hercule desiderium aequiore porro animo videor laturus, quam interpretum istorum quos praedicas mihi. Ita enim rem natam scito, ut exoticis domestica, hoc est latinis belgica, jure et quidem optimo, multis millibus anteponam. Quod proclivius ut accredas, haud abs re videtur, paucis prius toties instituti nostri rationem, quam planissime potero, humanitati tuae ob oculos proponere. Filiolum habeo natu maximum modo non duodecennem, qua spe, qua industriae indole puerum te ex aliorum relatu malo potius quam a me, qui illi parens cluo, cognoscere. Unum istuc praestare haud verecundabor tibi, tantos eum progressus in utriusque linguae literatura fecisse, *(319)* ut et iam sapiat aliquid

8) *Horatius,* Sermones II, 7, 21.

9) 'Libertas Decembris' = Decembervrijheid is een uitdrukking, ontleend aan *Horatius,* Sermones II, 7, 4, waarmee wordt bedoeld de vrijheid der Saturnaliën, die op 7 December en volgende dagen werden gevierd.

ad genium huius adolescentioris Academiae: nec Vulcanii aut Tiarae[10] lectionibus modo, sed et Lipsio meo docenti quotidianam aurium operam locare idoneus censeatur. Is mirabiles mihi commoditates praebet, non in apographis conficiundis solum aut excipiendis dictatis (quae quidem ille pro ludo habet), verum adeo in phrasibus quoque historicis coacervandis, Tacito utique ac Livio peculiaribus; quos auctores familiares jam illi assidua Lipsianarum lectionum frequentatio fecit. Ego duumviris istis C. insuper Sallustium adstruxi, cuius atticum plane scribendi genus ipsi quoque subinde per feriarum intervalla inculcare non cesso: cum bona ac certa spe, fore, ut nobis aliquando in instituti iam operis exaedificatione et usui simul et levamento esse in posterum possit. Quod adeo facilius ut assequar, eidem particulam interdum aliquam Batavicorum Annalium thematis loco soleo proponere, ex idiotismo hoc nostro in romanum sermonem transferundam; non quidem ut medullam aut nucleum, hoc est rem ipsam (cuius adeo intelligentia in tantulae aetatis captum haud cadit) sed ut verba solum ac voces in partem suppeditet mihi, a Sallustianis aut Cornelianis[11] certe fontibus saltuatim petitas, velutque in locos quosdam communes puerili meditatione digestas. Qua ratione efficitur, ut et ipse assidue legendo, commentando atque excolendo stylo uberes ac tempestivos diligentiae *(320)* suae fructus capiat denique; et mihi pars laboris haud modica dematur minuaturque; opera, inquam, atque industria eius, quem Fata (ut spero) haeredem olim mihi ac successorem destinarunt. Cui ego postea, collatis undique (quod in me est) cum artis, tum ingenii luminibus, inversa subinde narrationem serie ordineque totius dictionis commutato; novoque rerum ac sententiarum ornatu, et quasi delectu quodam adhibito, hoc est toto orationis corpore ad Sallustianae frugilitatis limam revocato, acrem porro me praebeo castigatorem et velut Aristarchum[12]. Eo dico, ne mirere, cur interpretem Becani potius, quam auctorem ipsum tractare lubido sit mihi. In caussa est (ut dixi) Dousa filius mihi, adde primigenius, cuius immaturae aetatulae ex usu magis (meo quidem animo) ac conducibilius videtur de vernaculis argumentis latina et quasi sua

10) Petreius Tiara, vriend van Dousa, geb. op 15 Juli 1514 te Workum, overl. 9 Febr. 1586 te Franeker, was behalve geneesheer een uitstekend kenner van het Grieks. Hij doceerde deze taal aan de Universiteiten van Douai, Leiden en Franeker (NNBW. II, 1432).

11) Bedoeld is Tacitus.

12) Aristarchos was een Alexandrijns grammaticus, berucht om zijn strengheid.

facere, quam ex inquinato et proletario dictionis genera labem, animo haesuram, trahere in posterum, merique ruris ac sordium infici contagione. Quid? an antiquam illam Venusini poëtae similitudinem oblitus?

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu.[13)]

Itaque frequentem addo operam facioque sedulo, ut hanc inter caeteras quoque cautionem adhibeam, ne ingenium eius industrium ac capitale scabiei quidpiam aut aeruginis contrahat. Quod bene constitutum si aliena barbaries infuscaret, graviter mihi accideret. Et certe (ut *321* quod res est, praedicem) si quid generis istiusmodi nos delectat, Latinitas non delectat. Quam tamen tantum abest, ut abhorreat aut refugiat animus, ut nihil appetam cupientius, nihil consecter avidius; praesertim si sub pannuceo centone purpurae lumen alicubi, hoc est sub opicarum vocum stribiligine gazae aliqua abstrusioris lateat copia; unde sic, velut e fodinis aurum, subtilioris nobis Historiae argumentum nascatur, novoque operi fabricando materies et quasi caementum architectis suppeditetur. Quo in lustro iure censuerim non nostratem istum Becanum modo, sed vero et Speculi Historialis[14)] et Fasciculi Temporum, Chronici item Bergomatis structorem[15)], et (qui haud paullo istis antiquiores ac latini magis) Gildam[16)] puta, ac Bedam[17)]; Aimonium cum Adone Viennensi[18)]; Dit-

13) Uit *Horatius*, Epistulae I, 2, 69-70.
14) De Dominicaan Vincentius van Beauvais (†1262) schreef als onderdeel van een groter werk een ‘Speculum Historiale’ tot 1244.
15) Jac. Phil. Foresta of J.Ph. di Bergamo (Bergomensis), overl. in 1520, schreef een ‘Supplementum chronicorum orbis ab initio mundi usque ad annum 1482 libris XV’, dat, met een 16e boek vermeerderd, verscheen te Venetië in 1503 en 1506 (*A. Potthast:* Bibliotheca historica medii aevi. 2 dl. Berlin 1896, s.v. Foresta).
16) Gildas Sapiens, een Britse monnik uit de 6e eeuw, schreef een ‘Liber querulus de calamitate, excidio et conquestu Britanniae.....’ (*Potthast,* t.a.p., s.v. Gildas).
17) Beda Venerabilis: Historia ecclesiastica gentis Anglorum libri V. Zie voor de uitgaven *Potthast,* t.a.p., s.v. Beda. Het kan zijn dat Dousa ook andere werken van Beda doorgelezen heeft.
18) Aimonius († 1008) schreef een ‘Historia Francorum seu libri V de gestis Francorum’, te Parijs in 1514 en '67 uitgegeven (*Potthast,* t.a.p., s.v. Aimonius). Ado van Vienne schreef een tegenwoordig onbelangrijke wereldkroniek tot de dood van Paus Nicolaas I (867). Zie *Potthast,* t.a.p., s.v. Ado.

marum denique ac Sigebertum[19)]; adde etiam Reginonem[20)], Luitprandum[21)], Wittikindum[22)], Eginardum[23)], Lambertum Scafnaburgensem[24)], Otthonem[25)], Radeuvicum[26)], Romerium[27)], Gunterum[28)], Helmoldum[29)], Saxonem Grammaticum[30)], Conrardum Abbatem Urspergensem[31)], non contem-

19) Ditmar of Thietmar van Merseburg (†1018) stelde samen 'Chronici libri VIII', uitgegeven te Frankfurt in 1580 (*Potthast*, t.a.p., s.v. Thietmarus). Sigebert van Gembloux schreef aan het eind van de 11e eeuw een wereldkroniek onder de titel 'Chronographia' (381-1112). Over de uitgaven, zie *Potthast*, t.a.p., s.v. Sigebert.

20) Regino van Prüm (ongeveer 900): Chronicon sive Annales non tam de Augustorum vitis quam aliorum germanorum gestis..... usque ad annum 906. Vóór 1582 slechts te Münster in 1521 uitgegeven (*Potthast*, t.a.p., s.v.).

21) Luitprand of Liudprand van Cremona (ongeveer 950) schreef een 'Antapodoseos seu Rerum per Europam gestarum libri VI', alsmede een geschiedenis van Otto de Grote. Het eerste werk verscheen te Parijs 1514 en te Bazel 1532, bezorgd door M. Frecht in diens verzameling der duitse historici (*Potthast*, t.a.p., LXXI en s.v. Liudprand).

22) Widukind van Corvey (ongeveer 975) schreef 'Rerum gestarum Saxonicarum libri tres', uitgegeven te Bazel in 1532 door Frecht (vgl. nt. 21) en te Frankfurt in 1577 (*Potthast,* s.v.).

23) Eginardus of Einhard (†840) schreef behalve zijn bekende leven van Karel de Grote een korte wereldkroniek tot 829, o.a. uitgegeven door H. Nuenarius te Keulen in 1521 (*Potthast,* t.a.p., s.v. Einhardus).

24) Lambertus van Aschaffenburg stelde samen de 'Annales' van Christus' geboorte af tot 1077, vóór 1582 in verschillende uitgaven bekend. Zie *Potthast,* t.a.p., s.v. Lambertus Hersfeldensis.

25) Otto van Freising: Chronicon seu rerum ab initio mundi ad sua usque tempora 1146 libri VIII. Zie daarover *Potthast*, t.a.p., s.v.

26) Radeuvicus (een andere naam voor Rahewinus of Radewinus), leerling van Otto van Freising, schreef een vervolg op Otto's 'Gesta Friderici I imperatoris'. Zie *Potthast,* t.a.p., s.v. Otto Frisingensis.

27) Romerius schreef een anoniem vervolg op de kroniek van Regino van Prüm tot 967 (*Potthast,* t.a.p., s.v. Regino Prumiensis).

28) Met Gunterus wordt bedoeld Günther van Pairis in de Elzas, die een verhaal schreef van de Latijnse Kruistocht en een gedicht over keizer Frederik I. Dit gedicht was in de 16e eeuw in verschillende uitgaven bekend; het verhaal over de kruistocht verscheen voor het eerst in 1604 (*Potthast,* t.a.p., s.v. Guntherus). Daarom zal Dousa het gedicht bedoelen.

29) Helmoldus, pastoor te Bosavo rond 1175 schreef een 'Chronica Slavorum', waarin veel belangrijks over Hendrik de Leeuw en de opkomst van de stad Lübeck. Zijn geschrift werd o.a. te Frankfurt in 1581 uitgegeven (*Potthast,* t.a.p., s.v.).

30) Saxo Grammaticus schreef over de 'Gesta Danorum seu Historiae Danicae libri XVI' tot 1185, uitgegeven te Parijs, Bazel en Frankfurt, resp. in 1514, 1534 en 1576.

31) Koenraad, abt van Ursperg, werd vroeger voor de schrijver gehouden van de wereldkroniek van Ekkehard van Aura (rond 1100). Zijn boek werd in de 16e eeuw verschillende malen uitgegeven (*Potthast,* t.a.p., s.v. Ekkehardus Uraugiensis abbas).

nendos sane Britannicarum, Francicarum, aut Germanicarum rerum scriptores. Quorum vix vola tamen, vel vestigium hodie comparet uspiam, in hac turba novorum voluminum. Ego tamen opera mea parcus non ero, quin et hos ipsos alicunde e latebris eruam terraque aut mari evolvam tandem. *(322)* Verum id frustra, an ob rem faciam, vel hinc (Burchi doctissime) aestimare possis, quod et bonam chronologorum istorum partem iam adeptus, et plures adipiscendi aliquando fiducia mihi ab iis facta, quos ego studiorum quasi socios, ac tantum non contubernales, habeo, quorumque adeo libraria supellectile utorfruor perinde ac priva, meopte potius quam novorum aedilium arbitratu.

Literae interea Amsterodamo, et quidem ferentariae. Quid quaeris? Prorsus ε□αγγ□λια. O mihi nuncium beatum, lepidum, festivumque adeo ac voluptabilem. Quid vero boni? inquies. Nimium. Exemplaria manuscripta scilicet, totidem quot ego ac tu sumus. Quorum alterum, sane vetus, a Caroli Calvi Donatione initio facto, domi militiaeque medio tempore res gestas, usque ad Gulielmi VII. principatum, commemoratione non indignas, strictim et quasi summatim complectitur[32]; alterum universa Coenobii Egmondensis Dominia, Iura, Immunitates, Latifundiaque ac possessiones iam inde ab antiquo usurpatas dissignat[33]. Auctor boni tanti P. Meerhoutanus, gymnasio Amsterodamensi praefectus, a quo alia item nonnulla, proposito huic nostro non aliena, brevi sane me habiturum confido. Ita supercilium salit. Inprimis chronicon quoddam multo vetustissimum, praeter superioris aevi memorias, iam inde ab ipsis usque Aboriginibus nostris altissime repetitas; etiam famosum illud, sed velut per caliginem tantum, nescio qua *(323)* chronologorum invidia, satis pol fastidiose ad posteritatis notitiam transmissum, Veronae inquam nostrae excidium, exitium, murorumque ac aedificiorum omnium vastitatem ab ipsis usque fundamentis, celeberrimae illi veterum Frisiorum

32) Welk kroniekje over de Hollandse graven Dousa hier bedoelt, is m.i. niet uit te maken. Fruin neemt aan dat de briefschrijver zich vergist en ‘Theodorici VII’ had moeten schrijven i.p.v. ‘Gulielmi VII’ omdat die niet bestaan heeft (V.G. VII, 51). Hij denkt niet aan de mogelijkheid, dat we hier met een drukfout hebben te doen voor ‘Gulielmi VI’. In beide gevallen kan men een kroniekje aanvoeren, dat Dousa zou hebben gelezen; zie daarvoor *Romein,* t.a.p., 103-107.

33) Zie blz. 28, nt 17. Over het ‘Chronicon Egmondanum’ ook *Romein,* t.a.p., 50-51.

metropoli, meritissima belli lege inductam continens[34]. Quod simul atque accepero, poteris et ipsi tanti quoque thesauri, si voles, in partem compos fieri; iure tuo vel (si mavis) arbitratu. Etenim (quod ille ait) omnibus amicis, quod mihi est, cupio esse idem.

Interim Barlandum tuum reducem habebis tibi. Quem quidem a capite ad calcem totum hic describendum curavimus, eo animo ac consilio ut is nostra porro opera typis aliquando recudatur fiatque publici iuris denuo; hac tamen exceptione, nisi tu ne vis! Nolis autem? Vah! Procul certe malignitas ista a Burchiani genii ingeniique candore seu munificentia potius; quae reapse nobis, ac verissimis experimentis cognita compertaque, cogitationi huic nostrae solidam maximamque fiduciam tribuit. Quamobrem caussaedictionem a nobis, aut supervacaneum audaciae istius patrocinium exspectes, cave. Alterum illud potius, novam Barlandi nostri editionem scilicet, nitidissimis inquam Plantini formis, tum Lipsiano insuper elogio cohonestandam? Quo vendibilior ac commendatior in manus inque ora civium suorum venire possit denique. Dabis hoc imprimis genio ipsius auctoris, dabis etiam Dousae *(324)* tuo, dabis denique non Hollandis meis modo, sed vero et Ultraiectis tuis. Quorum vel cumprimis interest heroica principum virorum ac nobilitatis suae facinora, cum nobis tum posteris innotescere,

Et natis natorum, et qui nascentur ab illis.[35]

Neque ad Batavas aures penetrare solum, verum ad caeterarum etiam nationum, juxta seu procul sitarum, atque ad exoticarum gentium notitiam vocalissimo historiarum praeconio ac praeclarorum ingeniorum comitate dimanare atque in perpetuum diffundi. Neque hanc Erasmi ac Barlandi nostri popularibus redivivam ac restibilem gloriae accessionem invidebis, spero; neque

34) Ook in een brief van Renatus Van der Duyn aan Suffr. Petri is sprake van een geschiedenis van 'Verona' (*Gabbema,* t.a.p., 491-492). Heel wat manuscripten over dit Vronen, identiek met St. Pancras, deden in de 16e eeuw de ronde over de studietafels der humanisten. Vronen zou door Friso de Jonge gebouwd zijn, door de Romeinen 'Verona' genoemd; na een zware belegering zou de machtige stad(!) totaal verwoest zijn. In 1714 publiceerde Simon Eikelenberg te Alkmaar een boek: 'Gedaante en gesteldheid van West Vriesland voor den jaare M.CCC en teffens den ondergang van het dorp Vroone; aantoonende dat de gemeene vertelling van een belegering en verwoesting van een magtige stad, die Vroonen zoude geheeten hebben, niet anders is dan een verdigtzel' (hulpvaardige mededeling van dr M.Ph. van Buytenen te Leeuwarden).

35) Ontleend aan *Vergilius,* Aen. III, 98.

adeo ius est? In tanta praesertim Cattigenis meis gratificandi opportunitate. Quod si impetro, omnia abs te mihi data putabo; faciamque sedulo, ut in ipso operis vestibulo, hoc est praefatione animi huius erga Rempub. vestri et fide et liberalitate praestantis, haud tralaticia fiat mentio. Et ut scias, cuiusmodi editionis, quam dico, futura sit oeconomia, illud quoque praedictum tibi habeas velim, comitibus singulis singulas icones suas a Philippo Gallione graphice atque ad verum expressas praemissum iri, spectandas exadversum scilicet et suo quamque loco. Adstruentur et alia nonnulla, argumento haud absimili; atque in his intermortua iampridem ac sepulta paene belli illius ruminatio, quod cum Carolo *(325)* Geldrorum duce Maximiliani imperatoris auspiciis gessimus. Cuius rei adeo Commentariolum a Gulielmo Hermanno Goudano[36] exiliter quidem, sed tamen ex fide satis (uti apparet) ac rei gestae veritate traditum, diebus hisce Hauteno meo acceptum tuli; ea inquam conditione, ut (si tanti videretur) id ipsum leviter interpolatum, auctoris sui nomine, Barlando curarem accudi. Nunc intaque in eo sum totus, ut Goudanum istum, quem dico, Barlando tuo sic quasi sociennum adiungam. Sed vero aliquantum (ut dixi) exasciatum, vel dedolatum potius. Qua in re honori popularis mei consultum volui, idque de editoris ipsius, tum Lipsiana sententia maxime; ut nobili illo Erasmi praeconio dignum concinnarem scilicet, quem alioqui saeculi istius fastidium effugitare posse haud facile videbam. Et quidem eo mehercule lubentius, quod eumpse non minus veri studiosum quam bonum civem patriaeque amantem fuisse comperior, cum ex ipsius antelogio, tum ex V Chronicorum libri praefatione Reineri Snoii, diserte atque ingenue profitentis, opera se eius viri haud sane mediocriter adiutum, neque ipsius adeo Historica Fragmenta indigna habuisse, quae passim sparsimque operi per caussam intexeret suo. Unde perspicue dilucet nobis Gulielmum illum universam Batavicae gentis Historiam animo complexum fuisse iam olim; sed morte praeventum, vel luxuriae potius (id quod Erasmus queritur) intempestivo rictu absorptum; *(326)* telam, quam exorsus fuerat, Snoio superstiti detexendam sic quasi testamento legasse.

Quo maiore opere rogatum te volo, ut Snoium istum, cuius dimidiatum a te Annalem accepi modo, totum aliquando a fami-

36) Willem Hermansz. van Gouda, vriend van Erasmus, heeft nagelaten een ‘Hollandiae Gelriaeque Bellum’ over 1507 tot 1510. (*Romein,* t.a.p., 206-208).

liari tuo, quem scribis, precario exsculpas nobis. Nam caetera illa (de quibus, in epistola tua, haud infestiva mentio) non moror, ut quae apud nos, non quidem de tabernis librariorum, sed vero ex amicorum scriniis pro arbitrio meo depromendi sit copia. Unum Gulielmum Hedam excipio modo, quem si a senatore isto Haghiensi auctoritas nobis expresserit tua,

Rex sum. Regem autem quid loquor! imo Deus.[37)]

Idem de integris istis Reineri Snoii Commentariis dictum cupio; eo magis quod exemplar, quo (virtute beneficentiae tuae) dimidiato nunc utor, eiusmodi est; ut qui examussim omnia investigando assequi speret sese, cum servo Plautino capillum promittat necesse sit, incipiatque hariolari.[38)] Ita hiulcae perperamque subinde cohaerentes periodi; detruncatae passim sententiae; traiectae voces, aut syllabae? prorsus,

Ad mentem auctoris, archetypumne nihil.[39)]

Verbi gratia: *templorum* □*ντι των temporum; vires* pro *videres; sinet* pro *finiet; non* pro *nos; obsidionibus* pro *obsidibus* posita; quis vero absque stomacho tacitaque animi indignatione, aut fastidio certe legere sese sustineat porro? Scires omnino analphabetum fuisse apographi eius sarcinatorem. Mihi tamen tuum consilium stat sequi, *(327)* ut centone isto pro tempore vel tantisper saltem contentus me teneam (Lucillianam loquutionem[40)] agnoscis) donec integrioris exemplaris in re praesenti nobis tandem eveniat facultas; quod quidem ab amico iam promissum tibi ad nos Lugdunum usque porro opera mittendum tua animis cupientissimis, ne dicam insatiabiliter exspectamus. Hoc itaque curae tibi cordique habeas velim. Sed tamen sine incommodo tuo, sine molestia quod fiat.

Mandatum tuum de Lipsio curavi diligentissime; eidemque epistolae tuae perlegendae feci copiam. Quid vis amplius? Exsilire mihi gaudio propemodum visus tuique animi candorem, industriam

37) Vgl. boven, blz. 45, nt 5.

38) Dousa ontleent dit aan *Plautus,* Rudens 377: ‘capillum promittam optimumst occipiamque hariolari’.

39) Archetypus = origineel. Waarschijnlijk is deze zegswijze niet aan de Oudheid ontleend.

40) Dousa schijnt hier een toespeling te maken op *C. Lucilius:* Carminum reliquiae, 747 (ed. F. Marx, Leipzig 1904-1905, 51): ‘sarcinatorem esse summum, suere centonem optimum’. In 1597 gaf Franc. Dousa, de tweede zoon, Lucilius uit. Het is de verdienste van Janus de werken van deze dichter uit de codices verzameld te hebben. Dousa schrijft in zijn tekstcommentaren ‘Lucilius’ en ‘Lucillius’ doorelkaar.

ac benignitatem utraque manu amplecti, exosculari laudibusque in coelum ferre; et (o Dii) quam facile perspiceres non ex oratione solum, sed etiam ex oculis et fronte (ut aiunt) totoque vultu denique, nihil non tua caussa porro cupere Lipsium meum! Quin et hanc quoque Saturnalium suorum editionem nomine ad te transmitti suo; atque istud responsi loco per me interpretem renunciari adiussit tibi; nil prius in votis aut studio esse sibi, quam loci illius seu die opportunitatem qua istam Rev.[tiae] tuae prothymiam grata aliqua munisque ac memoris animi testificatione demereri, hostire, et quasi mutuum facere, pro tam insignita faventiae erga se tuae declaratione, cum privatim, tum publicitus possit (reapse ac factis, non logis dico) haud quidem in Horatio recognoscendo - ne quid erres - verum Tacito potius; cuius *(328)* sicuti Annales nuper, ita et nunc Historiarum libros, Lipsianis item Commentariis illustratos, propediem es habiturus.[41)] Quanquam ad Venusinum illum quod attinet, nihil iam aut mea aut Lipsii cura opus esse video, post tantam commentariorum molem, tot notarum inquam ac scholiorum struices, alias aliis supergestas, non modio neque trimodio, verum ipso horreo. Nec vero hic Lambinum[42)] referam (de cuius interpretamentis, id quod res est, pronuncianti iure assentior tibi) multo minus obsoletos illos atque ambiguae fidei suspectissimos, Acronem puta ac Porphyrionem[43)], reliquosque eiusdem farinae enarratores; verum Landinum potius ac Glareanum, Xilandrum, Fabricium, Turnebum, Muretum, Manutium, Herfigulum, Io. Brutum, Hartungum, H. Stephanum, Cruquium ac Pulmannum denique.[44)] Et cui non ex hoc mustaceo laureola petita? Eo dico, ut ne male te

41) Zie over de Tacitus-bewerkingen van J. Lipsius *J. Ruysschaert:* Juste Lipse et les Annales de Tacite. Louvain 1949.

42) De Franse philoloog Dion. Lambin, 1516-1572, was sinds 1560 professor eloquentiae aan het Collège Royal en sinds 1561 professor in het Grieks aan dezelfde inrichting. Als commentator en uitgever van zeer veel klassieke teksten, o.w. met name Horatius dient te worden genoemd, genoot hij grote faam; men achtte hem de gelijke van Scaliger en Casaubonus.

43) De commentaren van de pseudo-Acron en van Porphyrius op Horatius werden in die tijd gewoonlijk samen gedrukt. Zie *J.G.Th. Graesse:* Trésor de livres rares et précieux. 6 dl. Dresde-Paris, 1859-1867, III, 347 b.

44) Zie voor al deze Horatius-uitgaven *J.W. Neuhaus:* Bibliotheca Horatiana sive syllabus editionum Q. Horatii Flacci..... ab an. 1470 ad an. 1770. Lipsiae 1775. Met 'Herfigulus' is bedoeld Herm. Figulus, wiens commentaren verschenen waren in 1546 te Frankfurt. Vgl. ook de volgende noot.

habeat, quod eam quam in poëta illo operam a nobis postulare videris, nequeam polliceri. Libenter et hic quoque petitioni morem gesturus tuae, nisi - id quod dictum prius - in alienum opus ire verecundarer scilicet. Quod ipsum et in praefatione nostra Horatiano Commentariolo praefixa iam antea sum contestatus.[45] Huc accedit nova haecce nostratis Historiae concinnandae necessitas; ut scholia interim in omnes Plauti Comoedias, Centurionatus titulo inscripta[46]; tresque Praecidaneorum *(329)* libros in Petronium Arbitrum silentio praeterfluere sinam[47]; quos iampridem adeo ad umbilicum perductos (ne affectos censeas modo) haud ego, sed chalcographus moratur. Quos simulatque a praelo madentes recepero primulum, unus eris, cui novae editionis primitias nostra imputabit tenuitas. Merito utique ac perlubenter. Utinamque par pari redhostiendi contra (ut ille inquit cum latranti nomine)[48] facultas Dousae aliquando eveniat tuo; faxim, hominem haud nactum te dicas, qui (uti et hic quoque solens porro more Plautissem meo) *beneficium norit sumere et reddere nesciat*.[49] Ne tamen iudices nos ad huiusmodi vota gratis, et

45) In 1580 had Dousa zelf gepubliceerd 'In novam Q. Horatii Flacci editionem commentariolus' Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, Architypographi Regij, CI□.I□.LXXX, een klein boekje van 84 bladzijden. In 1582 was het met een nog kleiner vervolg vermeerderd, dat eveneens te Antwerpen bij Plantijn het licht had gezien. Het was getiteld: 'Ad superiorem commentariolum suum, septem capitum succidanea pro novissima Horatij editione adpendix(!)' en diende als nalezing op de in hetzelfde jaar reeds verschenen 'Q. Horatii Flacci Opera cum notis Th. Pulmanni et Iani Dousae patris' Antverpiae, Ex off. Chr. Plantini.

46) De Plautus-verklaring, waarop Dousa hier doelt, verscheen pas in 1587 te Leiden onder de titel: 'Centurionatus, sive Plautinarum explanationum libri IV. In quibus praeter Plautum, multa veterum scriptorum loca, poetarum imprimis, varie corriguntur, illustrantur, explicantur'.

47) Dit verliet in 1583 de pers onder de titel: 'Jani Dousae Nordovicis pro Satyrico Petronii arbitri viri consularis Praecidaneorum Libri tres.' Lugduni Batavorum ex officina Ioannis Paetsii Anno M.D.LXXXIII. Het boekje is opgedragen aan de Engelse humanist en staatsman Daniel Rogers of Albimontanus. Het enige, mij bekende exemplaar is aanwezig te Parijs, Bibliothèque Nationale Nr Z. 17051, vanwaar men mij welwillend deze titelbeschrijving heeft doen toekomen.

48) Dousa maakt hier een toespeling op *Plautus,* Asinaria 172. Plautus zegt in de inleiding van zijn 'Casina' (vs. 34) dat Diphilon deze comedie eerst in het Grieks had geschreven; naderhand bewerkte 'Plautus cum latranti nomine' haar opnieuw. De dichter geeft zichzelf deze bijnaam van 'blaffer'. De eerste lettergreep van zijn naam doet inderdaad denken aan het blaffen van een hond. Feitelijk betekent zijn naam 'platvoet'.

49) Dit citaat vrij naar *Plautus,* Persa 762: 'nam improbus est homo qui beneficium scit accipere et reddere nescit'.

tamquam asymbolos accedere, en tibi, mi spectatissime Burchi, libellum huncce vix diobolarem:

Pro quo suum nec buttubatta Naevius;
Ciccumve Plautus, aut titivillitium;
Blitum Catullus, nauci Afranius daret.

Notulas has dico nostras in Romanae Historiae principem non quidem in Bellum Iugurthinum, aut Catilinae Coniurationem, sed vero ad eiusdem Historiarum Fragmenta, quae de tot tamque praeclaris librorum monimentis reliqua nobis modo veterum literatorum curiositas fecit.[50] Eas proinde literarii munusculi loco gratas porro acceptasque ut habeas tibi, etiam atque saepius te rogo, vel tantisper saltem, dum ad primum *(330)* musteumque ac recens Annalis mei specimen Rev.[tiae] tuae exhibendum:

Romano Batavas legiones ore loquentes,
In Campumque meas acies educere pergo;
Sallusti antiquis insignibus exornatas;
Exorsamque mihi propero detexere telam.[51]

Fratri (amabo) clariss. ac doctiss. viro multam a nobis salutem, et quidem de interiore nota. Vale, nosque ama, ac rescribe, quum vacabit. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Ego te in oculis fero.

Lugduni Batavorum, Idibus Novembribus, LXXXII.

Rev.[dae] Dom.[tioni] vestrae sic quasi addictus, tuoque sane meritissimo

Dousa tuus, Burchi si modo Dousa suus.

S.A. Gabbema: Epistolarum ab illustribus et claris viris scriptarum centuriae tres. Harlingae Frisiorum, 1665, 315-330.

50) Dousa spreekt hier over zijn commentaar op Sallustius, dat in 1580 te Antwerpen bij Plantijn was gedrukt onder de titel: ‘Ad C. Sallustii Crispi Historiarum libros, notae: cum luculenta fragmentorum aliquot accessione hactenus non editorum’.

51) In de berijmde ‘Annales’ van Dousa zelf heb ik dit niet kunnen terugvinden.

D. Brief van Janus Dousa aan Bonaventura Vulcanius, z.j., z.d. [1582]

Dousa vraagt aan Vulcanius een werkje van Barlandus en van Chrysostomus Neapolitanus te leen, ten behoeve van zijn voorgenomen uitgave van de werken van Barlandus.

Dn. Bonaventurae Vulcanio suo S.D.

Hadriani Barlandi de Hollandiae nostrae oppidis opusculum[1)], item Chrysostomi illius Neapolitani Epistolam, in qua accurata patriae meae descriptio[2)], Lovanii (ni fallor) iam olim in 8. typis vulgatum, paulisper nobis commodes velim, usu, haud mancipio, inquam. Statui enim utrumque novae Barlandi editioni subtexere.

Itaque iis mihi transscriptus *(sic)* est opus eique provinciae filium meum allegabo, simulatque tuo beneficio quod velo, obtinuero.

Remittam intra biduum, interea valebis.

Tuus meritiss. tuo Dousa

Leiden, Universiteitsbibliotheek, Ms Vulcanianae, 105, II. Eigenh. oorspr.

1) Zie boven, blz. 29, nt 23.
2) Zie boven, blz. 29, nt 24.

E. Janus Dousa aan Lambertus van der Burch, ongeveer 12 maart, 1583 (o.s.).

Na een verontschuldiging voor zijn langdurig zwijgen, spreekt Dousa uitvoerig over de handschriften van Snoy, die hij momenteel in zijn bezit heeft; met name heeft hij een belangrijk exemplaar van Paulus Buys. Hij zendt verschillende manuscripten aan Van der Burch terug. Vervolgens spreekt hij nog over een uitgave van Barlandus alsmede over Heda.

(84^{v}) Janus Dousa Lamberto Burchio suo S.D.

Puderet me tarditatis literarum mearum, siquidem ea ipsa ex privata potius, quam publica necessita penderet. Omnia feci, quo tibi opera nostra ad diem condictum appareret: sed enim quid agas? Patriae utilitatibus praevortendum fuit, cui quidem ego bis ter ad comitia Ordinum per literas publicas praesto esse jussus maiorem paene ac meliorem huius, tum superioris mensis partem alienissimo hercle tempore, nimisque adeo (ut quod res est praedicem) advorsus animi mei sententiam imputavi. Etiam in Brabantiam me cum auctoritate publica Hollandicae legationi sociumque ac comitem ijdem Ordines nostri (Status quos vocant) extrudere sategerunt. Et iam in navim paene invitissimus imposueram pedem, quum languor atque infirmitas mea, gelique (cuius adeo impatientissimus sum) intentissimi asperitas de vorsoria mihi aurem vellit, atque ut domum rursus revorsionem facerem, commonefecit. Sane in tempore! Etenim absque caussae huius, plusquam Sonticae, intercessione fuisset, perierat Dousa in perpetuum tibi, jure certo, haud arbitrario dicam; nec radicitus modo, verum hercule *(85^{r})* etiam eradicitus. *Quorsum haec tam putida tendunt?*[1)] inquies. Eo (mi Burchi) ne, quod tanto iam tempore tete creditorem habere sustinuerim mihi, quodque pro responso largo adeo ac liberali gratias agere porro munificentiae tuae opera parcus mea negligensque fuerim usque adhuc, levior sit apud te Dousicae amicitiae auctoritas. Quod si bonitas vestra responderit opinioni meae, quam de te habeo, habeboque porro dum vivam semper, est quod gaudeam gratulerque ipsus ex animo met mihi, cui quidem patroni, an judicis istiusmodi evenerit copia. Illud igitur primum, nihil animo meo gratius, nihil

1) *Horatius,* Sermones II, 7, 21.

adeo instituto nostro oportunius accidere unquam potuisse, quam jugis iste veterum Chronologorum thesaurus commodum sane atque in tempore obiectus mihi: de quo gratia nobis facta abs te, in queis Heda iste Vechtianus jure (mea quidem sententia) suo familiam nobis ducere videtur, impolitus quidem ille styloque ac sermone nimis quam proletario, caeterum judicio castigato, et qui curiosa oppido faelicitate usus facem primus praeluxerit nobis ad spississimas istas domesticarum antiquitatum tenebras evincundis errorumque (quibus hactenus laboratum) compendium faciundum, nebulasque omnes *(85^{v})* ac caliginem aliquando discutiendam. Scires scriptorem illum in historicis non minus quam aulicis et politicis negotiis exercitatum imo subactum prorsus ingenium habuisse? Vin' paucis te absolvam?

Hic mihi pro multis millibus unus erit.[2]

Tantum exempli eius exscriptorem propius accessisse ad archetypum vellem. Sed perfecto sic erit (id quod tibi quoque pervisum antea) vix ac ne vix quidem alphabetarium esse oportuisse, quisquis ille tandem fuerit, qui opellam suam apographo isti describundo locavit. Ita imperite omnia ac praepostere exarata: prorsus, nihil ad auctoris ipsius aut genium, aut mentem; verbi gratia: *acrius* pro *armis; praetantes* pro *praefantes; wer* pro *ver; omni* pro *omine; praestationes* □ντι τ□ν *per stationes; Judii* pro *Judaei*; *severitate* pro *securitate*; *tacita* pro *tanta*; *essent* pro *effecit*; *constituens* pro *constitutus; crames* pro *crates; confessus* pro *confossus*: *irrecuperant* pro *irruperant; derivantes* pro *deviantes*; *in* pro *ní*; *parcum* pro *parum*; *vimnioribus* pro *vicinioribus*; *coluit* pro *floruit*; *ac* pro *ad*; *iniuriam* pro *in vitam*; *consimilis* pro *consumitis*; *manibus* pro *navibus*; *deposita* pro *disposita*; *praedictum* pro *praeditum*; *multa* pro *nutu; magnum* pro *imaginum*; *conservatus* pro *consternatus*; *predicta* pro *delicta*; *alius cathedrum* pro *aliquis cohaeredum*; *(86r) coenam* pro *sitam*; *Francibus* pro *fuacibus*; *neuter* pro *circiter*; *fagurum* pro *faginum*; *sibi* pro *sedi*; *sua* pro *sacra*; *secundis* pro *sedandis*; *paratur* pro *pacatur*; *judicis* pro *judiciis*; et sexcenta alia denique ad hanc faciem, quae si percurrere singula vellem,

Ilias est operis, longa futura mei.[3]

Sed haec levia etiam tolerabilia, prae quod formularius ille quem

2) Reminiscentie aan *Horatius*, Epistularum lib. II, II, 4-5:
‘candidus et talos a vertice pulcher ad unos
fiet eritque tuus nummorum milibus octo’.
3) Herinnering aan *Ovidius*, Epistulae ex Ponto, II, 7, 34:
‘Ilias est fati longa futura mei’.

dico, periodos interdum integras visus est omisisse, partemque sane haud modicam sic quasi pro derelicto habuisse. Itaque nunc primum Snoii tui commentariorum descriptorem (de quo in superioribus literis meis serio conquestus fueram apud te) impolitiae crimine absolvo: prae quo alter iste (siquidem errorum utriusque conlatio fiat) vix mehercule dignus fuerit *qui palum* (id quod apud comicum est meum) *figat imparietem*.[4)]

Caeterum de hoc satis, ad reliqua porro quae restant gradum capessamus. Ut quonam potuis, quam ad Commentarios istos Becani tui, quos quidem ego *non modio, neque trimodio, verum ipso horreo*[5)] accepisse mihi videor abs te. Nam quot? inquies, totidem quot ego ac tu sumus, patrio conscriptos idiomate. Etenim hocce cupio nescius ne sis, exemplar aliud auctoris incerti, in quo nec pes, nec caput comparere visum hactenus, quippe truncum passim ac mutilum, nec tralaticia deformitate insignitum non aliunde esse quam a Becano tuo quem *(86v)* quidem latinum abs te non horno, sed anno acceptare memini iam antea. *Sic alia ex aliis commoda nata mihi*.[6)] Itaque trigeminus iam nobis Becanus factus scilicet, idque tua solius virtute ac comitate patratum potissimum dicere audacter possum, quem non piguit omnes res posteriores ponere, atque uni operam dare mihi; ac praeter operam eam, Dousici honoris gratia, sumptum insuper facere de tuo, in missitandis ad amicos iuxta proculque sitos nunciis literisque tuis scilicet, omniumque pariter bibliothecis atque archivis cum cura et fide excutiendis. Nec hac benignitate contentus, etiam ab extremis usque Frisiis integros nobis Snoii commentarios extricasti. Qua quidem in re visus sum hercule plus aliquanto, quam dignitatis tuae ratio postulabat, oneris tibi ac solicitudinis imposuisse, quum tibi de scriptore illo investigando molestiam creare ausus. Itaque iam calidae illi ac nimis praecoci petitioni mei lumbos equidem omnes defractos, teque mutata prioris consilii mei ratione obsecratum simul atque exobsecratum cupio; ne male *(87r)* te habeat, quod nimia ista comitate ac munificentia tua abusus fuerim, itaque pol familiariter.

Quid evenerit? Rogas? Quod quidem ego maxime iampridem habui in optatis. Etenim scias velim, me exemplar cronici istius

4) *Plautus*, Miles gloriosus 1140: ‘qui non sum dignus prae te palum ut figam in parietem’.
5) Uit *Plautus*, Menaechmi, 15.
6) Dit citaat doet denken aan *Ovidius*, Ibis 209-210:
‘Natus es infelix,..... ita di voluere..... nec ulla commoda nascenti stella levisque fuit’.

Snoiani, et quidem curatissime descriptum, a P. Busio Hollandiae Ordinum Advocato exterebrasse iam nuper. Eo perinde nunc utor, teque de senatore isto, quem scribis, mea caussa, ulterius molestando securum porro esse, atque in utraque aurem conquiniscere jubeo; neque id sine rubore manefesto tamen, quo jampridem me effusa ista ac superfluens liberalitas tua totum propemodum perfudit. Nam quid de geminis illis Frisiae gentis annalibus commemorem tibi, quorum nos desiderium hactenus nimis quam anxios ac sollicitos habuit: eo magis, quod a nobili quodam eius gentis, Docone inquam Martena[7], quum nuper Andoverpiae essem, serio intellexeram nihil istius modi imo nec vestigium, nec volam (quod aiunt) residuam porro ullam apud populares suos exstare, extitisse jam olim, priusquam fatalis haecce plusquam civilium discordiarum procella supremam *(87v)* adeo Frisiis bibliothecis vastitudinem simul et interitum induxisset. Multum proinde (mi Burchi) de eo te amo; multum etiam D. Praepositum Buchonem Montismanum[8], qui tam luculenti et (quae ratio maxima est) insperati thesauri copiam haud inviderit nobis. Unum aegre ac molestum est nimis, quod tibi juxta, ac amicis tuis oneri prius, quam usui esse cogimur. Itaque jam ejus rei nomine hostimentum porro hic ullum a nobis exspectes, cave; quid nam hoc utique tempore ad manum habeam nihil, quo reapse, aut pro meriti dignitate prothymiam ac largitatem istam vestram tam insignem invicem remunerari, et quasi mutuum facere vobiscum possim, pro uberrimo isto historico (ut sic dicam) commeatu tam vili munere orationis defungi supervacaneum videtur, nisi forte ita sensures es, ut me referre gratiam putes, quum memoriâ tenebo, quod quidem ego mea ex parte facere nunquam desinam, studiose utique ac sedulo; merito vestro utique ac perlubenter, redibuntque ea porro denuo ad te in tempore, jure postliminii, atque ea fide, qua jam antea inter nos conventum, tuo arbitratu maxime, atque ex praescripto formulae illius *(88r)* veteris: *'Inter bonos bene agier etc"*[9], cuius repromissionis aliquod reapse experimentum ut capias

7) Zie over hem *G. Kramer:* Het leven van Doecke van Martena (1530-1605). In: De Vrije Fries 37 (1943), 105-157. Kramer weet slechts van één latijns gedicht uit 1572, dat Martena heeft geschreven. Verder deelt hij niets mede over diens verkeer met geleerden.

8) Bucho Montzima, proost van St. Jan te Utrecht, o.a. vriend van Hopperus. Hij woonde in 1564 te Leuven en overleed plotseling te Utrecht in 1594 (*A. Van Buchell:* Diarium. Amsterdam 1907, 360).

9) Dit spreekwoord wordt geciteerd door *Cicero*, Topica 66; De Officiis III, 61.

Ecce Haedam reducem tandem aliquando tibi.
Thesaurum tamen ille jam reliquit
Nobis ex opibus suis perennem.

Apographum inquio, partim mea ac filii, partim etiam Vulcanii manu iterato, transcriptum; quae res in caussa fuit, ut utriusque nostrum desiderio fortasse tardius ad Vechtium consulem[10] depositum redeat suum. Quod quidem facinus tam candide velim ad aures perveniat tuas, quam simpliciter ac sine omni fuco est gestum. Adieci praeterea et Snoium tuum ac Becanum denique, latinum dico, nam vernaculis adhuc utor; quos quidem inter se ego conferre ac comparare non cesso, atque (ut Lucillius loquitur) *signare linea alba*[11], ita alter alterius auxilio eget, qua in re magno usui atque adjumento est nobis exemplar istud vernaculum ex libraria tua depromtum, cui Lamb. Hortensius praemissus, alterumque ac tertium insuper chronicum adiectum in fine; et illud quidem Francorum regum prius, mox Romanorum sive Germanorum imperatorum diplomatibus insignitum. Quae quidem ego Hedae mei commentariorum apographo, singula locis suis reddita, rite atque ordine interposui, ad historiae nostratis illustramentum quod quidem *(88v)* exemplar ego aeque ac meipsum amo: ita uber quasi Amaltheae cornu[12] novae exaedificationis materiam nobis, et quasi caementa suppeditat. Nam generale illud rerum ab orbe usque condito gestarum Compendium, quod Hub. Pavonii senatoris[13] liberalitati debemus, non multum moror. Nihil enim in eo insigne aut memorabile, quod non in fastis nostris pervolgatis procusum reperias. Itaque remittam ad te, si voles, vel potius Commendatori Weerdensi[14], qui hic Lugduni apud nos degit, idipsum in manus tradam: idque de Pavonii ipsius sententia quantum quidem ex literis eiusdem Commendatori quem dico inscriptis, potui conjectare.

10) Herman Vechtius was o.a. in 1575 burgemeester van Utrecht (*Van Buchell*, t.a.p., 39).
11) *Lucilius*, Carminum reliquiae 831: ‘signat linea alba’.
12) Amalthea is in dit verband de aardgodin, die de hoorn, teken van overvloed, als attribuut voerde.
13) Hubertus Pavonius of Pauw werd in October 1586 raadsheer van het Hof van Utrecht (*Van Buchell*, t.a.p., 138).
14) Geheel duidelijk is mij die ‘Commendator Weerdensis’ niet. Weerde of Werde is De Waard bij Leiden. En tussen Woerden en Bodegraven lag de kleine commanderij Waarder van de Johanniters. Hier woonde een commandeur met een kapelaan. In 1594 was de 78-jarige Arnold Hieren de commandeur (E.A. Van Beresteyn: Geschiedenis der Johanniter-Orde in Nederland tot 1795. 's-Gravenhage 1934, 52-53). Verschillende leden van het geslacht ‘uten Weerde’ zijn lid geweest van de Duitse Orde, maar ik heb er geen kunnen vinden uit de tijd van Dousa. Zie *J.J. De Geer Van Oudegein:* Register der Overheden en Leden van de Utrechtsche Balije der ridderlijke Duitsche Orde. Utrecht 1899. *W.J. Ablaing Van Giessenburg:* Wapenboek der ridders van de Duitsche Orde, aanvangende met het jaar 1581. 's-Gravenhage 1871.

De vastatione Mechliniensi, ac fraternae bibliothecae, tum literariae supellectilis direptione, quae scribis, ea vero cum Lipsio ac mihi, tum bonis doctisque omnibus non solum acerba, verum etiam luctuosa in perpetuum evenerunt. Quî illos Dii Deaeque omnes infaelicitent, qui tam immaniter ac schytica prorsus feritate in Musarum sacra, literasque ac literatos omnes sine ullo discrimine sunt debacchati. *Sed humana humanitus ferenda,* et (ut Lyricus noster canit) *Durum sed levius fit patientia, Quicquid corrigere est nefas*.[15] *(89r)* Atqui hoc beat saltem, quod politissimae istae Malinaei Epistolae[16] ex tanto incendio suspites ac superstites servatae in manus usque nostras tua potissimum industria ac vigilantia pervenerint, cui nuncio quae ε□αγγελια reddam nescio, deberi confiteor certe. Incredibile est, quam impense earum lectione fuerim delectatus; neque ego modo, sed vero et Lipsius noster, a quo literas quoque communis laetitiae testes atque interpretes his nostris adiunctas, atque in eundem fasciculum coniectas accipies. Dices: ubi igitur Malinaeus nobis? quem in rem praesentem reducem sistere se nobis significat Lipsius. Fateor ita esse ut dicis; caeterum ego illi comeatum interclusi, missionem haud prius impetraturo, quam omnes ad unam epistolas eius, aut mea aut filii manu exceptas videro, ut exemplar habeam scilicet, unde Plantinus, quum venerit, novam epistolici huius operis editionem procudere possit.[17] Sic igitur faciam, neque te (ut spero) invito: tuumque exemplar porro ut ad te, statim ubi illud descripsero, revortatur, in tempore operam dabo.

Interim Barlandum tuum eiusdem Plantini typis cusum exspectabis, una cum Centurionatu Dousico, hoc est, Praecidaneis

15) De regel: 'Ferre humana humanitus' in *L. Afranius:* Comicorum Rom. Fragmenta (ed. O. Ribbeck, Leipzig 1898), 514, 20. De beide andere versregels in *Horatius*, Carmina I, 24, 20-21.

16) Gul. Malinaeus, kamerheer van Karel V, heeft een zeer aanzienlijke briefwisseling met allerlei geleerden achtergelaten, vooral over de jaren 1551-1555. Die verzameling was beroemd en Lipsius schreef er aan Lambert Van der Burch een vleiend oordeel over. Malinaeus overleed in 1560. De genoemde brievenbundel is uitgegeven door De Reiffenberg. Zie over Malinaeus het uitvoerig artikel in de BNB.

17) Plantijn was in deze jaren bezig de briefwisseling van Lipsius uit te geven.

ad Plautum nostris[18], in centena capita per quatuor porro libros partitis *(89v)* ac distributis, quorum publicationem aliud mehercule nihil quam typographi adventus moratur; quem tamen jamjam appropinquare ac tantum non pro foribus esse intelligo; qui simul ubi advenerit, nae ille pol mirificas cum nobis, tum rei nostrae Academiae in commune utilitates est praebiturus. Sed heus tu, dum Barlandi tui, quo Traiectinos Antistites recenset, Catalogum obiter his diebus et quasi saltuatim percurro, incidi in mentionem libelli nescio cuius, quem idem historicus ille paullo antea amicorum rogatu in lucem emisisse testatur sese cum inscriptione huiusmodi: *De principum Hollandiae rebus gestis maxime dignis memoratu*. Unde perspicue dilucet, non universa quidem ac generatim comitum nostrorum facinora, sed egregia ac selecta tantum sic quasi per satyram collecta libello singulari, qui ab hoc diversus fuerit, jam antea quoque ab eodem edita fuisse in vulgum. Eum si alicunde aut terra aut mari evolvere potueris, nobis beabis omnino Dousam tuum.

Id ipsum quoque de Guilielmo Heda praemonitum te volo, cuius ipsissima haec verba plena ac probe in Vechtiano codice exarata digna observatione putavi:

> *(90r) Episcoporum veterum Ecclesiae Traiectinae, quos ex meritis anteactae vitae Sanctos ac domesticos Dei habitos adhuc nostra tempestate suis quoque locis veneramur, gestis parum hic immorandum duxi; quod ea, prout a claris auctoribus in scriptis redacta sunt, formis excusa tradidimus, et in lucem emisimus, ut qui volet Lector examussim videre poterit*.

Vides ut diserto testetur, omnes se *scriptores eos qui Traiect: Antistitum vitam resque gestas memoriae tradiderunt*, formis divulgandos curasse. Quo magis miror, quinam veteres auctores isti fuerint; nisi si Marcellinum forte, qui per tempora Caroli Magni, D. Willibrordi primi Ultraiectinae Ecclesiae Episcopi, ac Sc. Swicberti vitam duobus libris fuerit complexus[19]; aut Luitgerum Episcopum, qui eiusdem vestigiis insistens S. Gregorii Albricique tertii ac quarti antistitis virtutum exempla libris toti-

18) Zie blz. 66, nt 46.

19) Dirck Franckensz. Pauw of Theodoricus Pauli schreef in de 15e eeuw onder de naam Marcellinus een ‘Vita S. Swiberti’ (*Romein*, t.a.p., 224-225).

dem est persecutus[20], aut Theofridum etiam Abbatem Echternacensem, qui (sicuti ipsus apud Hedam testatur) sub Henrico IV vitam quoque ipsius Guillibrordi longiore quam coeteri stylo est complexus[21], aut Radbodum denique vel Adelboldum Episcopos[22], de quorum ingenii monumentis celebris passim apud Hedam mentio, quos quidem scriptores ego vetustatis ergo, tum quod in re praesenti non auriti, verum oculati testes exstiterunt, plures faciundos censeo, quam vulgo existimantur. Nam absque horum compertissimis indiciis Batavicam *(90v)* Historiam aggredi velle, perinde fuerit, ac si absque alarum remigio Daedalum fieri et postules, praeter morem humanum. Amabo sodes, juva in in partem, atque exime nobis hunc scrupulum, quod futurum est, si modo editionem illius ab Haeda procuratae ac propagatae denique, aut istic aut alibi adipiscendae spem saltem aliquam feceris Dousae tuo.

Plura non possum, temporis angustiis exclusus, etenim properat nauta et charta ut vides deficit. Haec raptim alias erimus accuratiores. Vale ac nos ama. Lugduni Batavorum,

Tuus tuo meritissimo
(geen naam)
I.m.: in adversa pag.
receptae XIII Martii LXXXIII
stylo antiquo.

Utrecht, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, hs. 7 E 10: Arn. Buchelius: Collectanea varia, fol. 84^{v}-90^{v}. Afschrift.

20) De schrijver Liudger - dikwijls verward met Liudger, bisschop van Utrecht rond 850 - heeft een 'Vita S. Gregorii' op zijn naam staan. Alberik (780-784) was de opvolger van bisschop Gregorius (*Romein*, t.a.p., 8-12).
21) Thiofried van Echternach schreef rond 1100 zowel in proza als in dichtvorm een uitvoerig leven van St. Willibrord. Bovendien liet hij na de 'Miracula S. Willibrordi'.
22) Over de geschiedschrijvers, de bisschoppen Radbod (899-917) en Adelbold van Utrecht (1010-1026), zie *Romein*, t.a.p., 22-24; 30-33.

F. Brief van Janus Dousa aan Lambertus van der Burch, z.j., z.d. [1599][1)]

Dousa verontschuldigt zich voor het uitblijven van een antwoord op de brieven van Van der Burch. De schuld van dat verzuim schuift hij gedeeltelijk op bezigheden van publiek belang, gedeeltelijk op besognes van huiselijke aard, gedeeltelijk ook op het feit dat hij zich ophoudt met de Muze der historie.

Hij heeft een groot geschiedwerk van zijn vriend doorgezien; zelf vordert hij dagelijks een weinig met zijn 'Annales', waarvan hij hoopt dat ze zó worden als de Geschiedenis van Savoye, welke Van der Burch zelf gepubliceerd heeft.

Dousa zet dan uitvoerig uiteen, hoe het met zijn boek staat en hoever hij is gevorderd. Dank aan zijn vriend voor de vele hulp bij moeilijkheden van allerlei aard.

Naschrift over een bezoek dat niet is doorgegaan.

(330) Janus Dousa Lamberto Van der Burchio, decano, S.D.

Vir Nobilis ac Reverende.

Sera gratiarum actio in offensam trahi non debet, praesertim ubi me suspicioni quidem ingratitudinis relictus est locus. Ego vero, mi Burchi, negligentiae notam lubenter equidem deprecarer, nisi omnem cessationis huius culpam partim publicae, partim (ut fuit) domesticae occupationes sustinerent. Huc historiarum tractatio si accedit, *(331)* quantillum porro temporis relinquitur, quod literularum ad amicos scriptioni impartiamur? Aedepol hominem negotiosum, inquies. Quid? tantum ne igitur a rebus tibi otii non suppetere, ut particulam unam modo, quae vel familiari epistolio, vel saltem schedulae raptim expediundae sufficiat, solido de die detrahere non possis? Mane, istuc ibam. Et certe in me verum nimis esse experior Horatianum illud, leviter quantumvis immutatum:

Nullum a labore me reclinat otium;

1) Deze brief moet uit 1599 dateren, omdat Dousa spreekt over de Geschiedenis van Savoye door Lambert Van der Burch, welke dit jaar verschenen was en die bij ontvangst zo'n diepe indruk op hem maakte. Ook spreekt hij over zijn eigen werk dat in 1599 het licht zag.

Urget diem nox, urget et noctem dies.[2)]

Eo dico, ne me (praeter ingenii mei morem) vel beneficiorum immemorem, vel etiam ingratum devexa iam aetate factum existimes, quod ad literas tuas, ita erudite, ita peramanter scriptas temporius non responderim.

Responsurus utique, si vel tantillum temporis a tricis ac molestiis forensibus vacuum habuissem. Ita tamen, ut Historiarum tuarum lectioni noctes aliquot imputaverim et quidem eo mehercule avidius ac lubentius, quod et nos iampridem (id quod tangere occaeperam modo) tale aliquid molimur. Opus sane arduum atque immensum[3)], sed tamen nihil est quod potius faciamus. Quod iam etiam sub manus gnaviter porro, haud ductarie procedit; atque ita ut operam hanc celocem, non corbitam locare civibus meis existimari possim. Miraris inter tot vitilitigantium argutias - ne offucias dicam - perpetem hanc laboris tolerantiam, praesertim *(332)* in Dousa? Quid? Si scias, quos quantosque in Annalibus nostratibus progressus faciam quotidie? quam non uniformem (ne bicipitem dicam) foetum, editurus, si quidem Lucinam faventem modo, Deosque Nixios propitios habuero mihi. Qui quidem mirifice tibi, immo pene supra votum opitulati in mustea atque aureola illa Serenissimorum Sabaudiae Principum Historiae publicatione.[4)] Quid quaeris? Exsilui gaudio, quum beneficio tuo primitus tanti thesauri compos ac particeps factus; nec minus studiis meis privatim, quam rei literariae in commune plaudere ac congratulari occaepi, cui istius modi musarum Hercules obtigisset. Audi igitur me hoc non poëtica, sed vero historica fide praedicantem:

Cedite scriptores nostrates, cedite Galli;
Burchius Allobrogum primus in historia,
Scaligeri et magni meritus praeconia Lipsi.
Et quisquam huic sese postulet esse parem?

2) Uit *Horatius*, Epodon XVII, 24-25:
'Nullum a labore me reclinat otium;
Urguet diem nox, et dies noctem:.....'

3) Waarschijnlijk doelt Dousa hier op de vier delen 'De Comitibus Flandriae', die nog in 1622 te Mechelen bewaard werden. Dit handschrift berust nu in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Zie *A. Miraeus:* Elenchus historicorum et aliorum scriptorum nondum typis editorum..... Bruxellis 1622, 10.

4) Sabaudorum ducum principumque Historiae Gentilitiae libri duo, Lamberto Vander Burchio, ad divam Mariam Virginem Ultrâiecti Decano, autore. Ex officina Plantiniana, Apud Christophorum Raphelengium, Academiae Lugduno-Batavae Typographum, CI□.I□.IC.

At enim ego aliquanto non dico industriosior, verum confidentior, qui simplici laureola non contentus geminam personam induerim mihi, et vatis pariter et historici partes (ut spero) si non absolute, at pro virili certe numeros impleturus. Nosti Ovidianum illud: *In magnis et voluisse, sat est*.[5] Etenim bipartitam Patriae Annalium editionem adornare me scito, equestri alteram ac numeris astricta; alteram pedestri ac soluta oratione conceptam; utramque in binas Decades divisam in proximas (cum Deo 333 volente) nundinas habiturus. Et illa quidem iam ad octavum usque librum Haghiensibus typis excusa processit; haec vero ad quinti libri umbilicum a Raphelingio nostro producta.[6] Quae simul absolutae fuerint, recta protenus ad te et quidem curriculo, hoc est, pennato gradu, vel a praelo madidae, auctoris missu advolaturae; neque diem interpositurus, quo minus humanitatem tuam ante alios Annalium meorum lectionis compotem faciam ac participem, ut aequum est tot tantisque a comitate ista tua beneficiis obstrictum, ac tantum non obrutum, iam inde ab antiquo. Qua quidem historica editione, utrum publicae de me exspectationi ipse satisfacturus sim, nescio; hoc scio me adnisum sedulo, ut tibi tuique simillimis, id est, et doctis omnibus et probis ingenii mei modulo tum fidem meam, tum diligentiam probarem. Et vero hoc haud timide asseverare possum in patriae nostrae antiquitatibus eruendis atque investigandis, multum nos operae atque industriae, multum temporis, plurimum denique olei impendisse. Quarum adeo rerum notitiam tuae potissimum comitati deberi, non sine grati animi ruminatione, lubens hercule ac merito agnosco; cuius beneficio festivam illam tot archaicorum voluminum copiam atque in his Hedam meum adeptus. Idque ipsum publicitus non ingrato memoris tabellae elogio (quando aliud mihi hostimentum pro tempore non suppetit) apud posteros testatum relicturus. Et vero absque istiusmodi *(334)* adminiculis foret, saepe in spissimis tenebris mihi caliginosa acie micandum, saepe cespitandum fuisset; et quidem eo gravius, quod manuductore destitutus, meoque remigio, hoc est domesticis copiis, rem gerere coactus, iter intentatum, ac nullius ante solo calcatum fuerim ingressus. In tantis tamen difficultatibus posito neque animus negotio defuit neque incaeptis labos. Itaque tot tantasque asperi-

5) Dousa vergist zich hier! Deze zegswijze komt voor bij *Propertius*, Elegiae II, 10, 5-6. Daarentegen komt bij *Ovidius*, Epistulae ex Ponto, III, 4, 79 de zegswijze voor: ‘Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas’.

6) Zie boven, tekst blz. 38.

tates ex parte eluctatus, e tenaci voragine ac limosis paludibus emersisse aliquando, pedemque iam propemodum extra lutum habere videor mihi; omniaque deinceps porto planiora sperare ac confidere debere, simulatque ad propiora tempora gradum promovero. Interim sustenta ac sponsionis vicem habeto tibi hanc epistolam a Douza tuo, amico ac cliente, non quidem nupero aut novitio, sed vero antiquo et veteri; ac non e face Romuli. Libet enim magnifice loqui, ne dicam paratragaediare; et certe decet, apud te praesertim, qui Dousam etiam, non inter Faunos aut Semones, sed majorum gentium Deos collocare ausus. Nescis, mi Burchi, in quem ruborem me dederit illa pars epistolae tuae, qua me proxime Scaligerum ac Lipsium statuere veritus non es; prae quibus Dousa dignus non est, qui figat palum in parietem. At enim abrumpam melius est, et tu iam (credo) lectitando defessus.

Itaque □εχπω simul Amplitudinem tuam ex sententia valere cupio optoque; nosque amare, mutuum utique tuo arbitratu facturos. Fratri tuo *(335)* doctissimo, integerrimo, amicissimo, poëtae ac I. Cto salutem nunties velim[7], et interiore nota, utique ego vos in oculis fero.

Quod mecum pro veteris illius necessitudinis, quam mihi tecum esse voluisti, iure familiariter expostulas; quod quum superiore bruma istic essem Amplitudinem tuam intervisere negligens fueram, facis tu quidem benignior et comiter, caeterum scias velim hoc ipsum non majori tibi, quam mihi id temporis dividiae pariter ac molestiae fuisse, ac vilem propemodum in nasum conscivisse, nimis praeter animi sententiam vorsoriam ad Lares meos capere ac Domnitionem accelerare coacto. Cui necessitati causa insuper plus quam sontica accedebat, Cajae meae invaletudo, cui ante omnia morem gerere compulsus, officium tui ac fratris salutandi, limenque vestrum quasi ex intervallo regustandi in commodiora tempora rejicere habui necesse, summa satisfactionis nostrae haec est. Placebo tibi, si me culpam emendare permiseris. Iterum vale.

Gabbema, t.a.p. 330-335.

7) Lambertus' broer Adriaan heeft verschillende dichtbundels, voornamelijk vrome poëzie, gepubliceerd.

Een onuitgegeven leenakte van Keizer Karel VI en het einde van den leenband der Noordelijke Nederlanden met het Heilige Roomse Rijk.

Medegedeeld door Mr. R. Feenstra

Wie zich wel eens heeft bezig gehouden met de eenvoudig schijnende vraag, wanneer de Republiek der Verenigde Nederlanden heeft opgehouden te behoren tot het Duitse (of Heilige Roomse) Rijk, weet in welke eigenaardige moeilijkheden men bij de beantwoording daarvan verzeild geraakt. Een van deze moeilijkheden is reeds dadelijk de vaststelling van den aard der betrekkingen die oorspronkelijk tussen de Nederlanden en het Heilige Roomse Rijk bestonden. Men vindt daar veel tegenstrijdigheden over en het enige stuk, waaraan men als uitgangspunt voor de latere ontwikkeling houvast zou menen te kunnen hebben, omdat het juist beoogt de verhouding voor de toekomst vast te leggen, het verdrag van Augsburg van 1548, blijkt zelf van deze tegenstrijdigheden geenszins vrij te zijn. Ik heb elders getracht dit belangrijke document uitvoerig te analyseren en met behulp van de beschikbare gegevens uit later tijd tot een beantwoording van de gestelde vraag te komen[1)]; het is niet mijn bedoeling dit betoog hier te herhalen. Doch er is een aspect, waarop ik hier in het kort wil terugkomen, bij wijze van inleiding op het hierachter afgedrukte document alsmede ter rechtvaardiging van de publicatie daarvan in deze Bijdragen; dit aspect is de *leenband* tussen het Rijk en de Nederlanden.

In de nog steeds zeer lezenswaardige dissertatie van Johan

1) *A quelle époque les Provinces-Unies sont-elles devenues indépendantes en droit à l'égard du Saint-Empire?*, in Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, dl. XX (1952), p. 30-63, 182-218 en 479-480. Aldaar ook verwijzingen naar de bestaande literatuur over het vraagstuk. Bij het op p. 39 en 185 over Overijssel opgemerkte is thans nog te vergelijken J.C.H. de Pater, *Leicester en Overijsel*, in Tijdschrift voor Geschiedenis, Jg. 64 (1951), p. 255-256, 259-260, 266 en 272 en de door hem geciteerde anonieme studie: *Betrekking van Overijssel tot de Algemeene Staten en de Unie van Utrecht*, in Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren 12 (1847), p. 1-156, 13 (1848), p. 1-130 en 14 (1849), p. 1-72; daarvan in het bijzonder 1847, p. 32, 46, 54, 121-123 en 128, 1848, p. 4, 9-10, 17, 27, 100-101 en 114, 1849, p. 40 en 44.

Meerman[1a)], *De solutione vinculi quod olim fuit inter S.R. Imperium et Foederati Belgii respublicas* (Leiden 1774), wordt stelselmatig onderscheid gemaakt tussen *nexus subjectionis* en *nexus feudalis*, tussen een staatsrechtelijken band en een leenband, zouden wij ongeveer kunnen vertalen. Hoewel het de vraag is of men deze twee begrippen steeds even scherp tegenover elkaar mag stellen, komt men bij de behandeling van ons onderwerp min of meer vanzelf tot het leggen van een accent op dit onderscheid tengevolge van de formulering van het verdrag van Augsburg. Dit verdrag is opgezet als een *transactio*, een 'Vergleich', waarbij beide partijen afstand doen van een aantal door hen gepretendeerde rechten en daarvoor een nieuwe rechtsverhouding in de plaats stellen. Terwijl nu ten aanzien van de *nexus subjectionis* inderdaad een nieuwe formule wordt gebruikt, die, hoezeer ook voor verschillenden uitleg vatbaar, tenminste een beroep op vroegere toestanden uitsluit, heeft men zich er ten aanzien van de *nexus feudalis* afgemaakt met een zinsnede, die eigenlijk geen dading, geen *transactio* inhoudt, doch de deur openlaat voor een voortbestaan der oude pretenties: 'doch sollen gleichwol obbemelte furstentumb und lande, so viel deren vom reich zu lehen ruren, hinfuro wie bisher vom reich zu lehen empfangen und getragen werden'. Hiermee was de oplossing van de zeer omstreden kwestie, welke gewesten leenroerig waren aan het Rijk en welke niet, op zijn minst genomen verschoven tot het moment van het opstellen ener leenakte. Dit geschiedde drie jaar later, in 1551, toen Karel V als Keizer zijn zoon Philips II met de Nederlanden beleende; wij kennen thans sinds enkele jaren den volledigen tekst van deze leenakte van 7 Maart 1551 door de voor ons gehele probleem uiterst belangwekkende '*Urkunden und Aktenstücke des Reichsarchivs Wien zur reichsrechtlichen Stellung des Burgundischen Kreises*'[2)]. Eigenlijk heeft men ook daarin geen op-

1a) Ten onrechte heb ik in mijn aangehaald artikel, p. 32 n. 7, geschreven: J.L.B. de Meerman. 'L.B. de' dient alleen ter aanduiding van den titel van Rijksbaron *(Liber Baro)*, voor het eerst aan zijn vader, Gerard Meerman, verleend. De schrijver van de dissertatie is geen ander dan de Johan Meerman, die onder Lodewijk Napoleon directeur-generaal van Kunsten en Wetenschappen was (1753-1815). Men merke op, dat hij, alvorens in Leiden den doctorsgraad te behalen, in Leipzig en Göttingen studeerde.

2) Hiervan zijn verschenen Band I (1454-1548), Wenen 1944, Band II (1548-1643), Wenen 1945 en Band III (1644-1700), Wenen 1944 (de eerste twee delen zijn bewerkt door L. Gross en R. Lacroix, het derde door J.F. Mayr). Een geprojecteerd vierde deel, dat de laatste periode van het Heilige Roomse Rijk zou behandelen en tevens het 'Gesamtregister' zou bevatten, heeft helaas nog niet (of niet meer) kunnen verschijnen; het feit dat de uitgave behoorde tot de 'Veröffentlichungen des Reichsarchivs Wien, herausgeg. in Auftrag des Herrn Reichsministers des Innern im Rahmen des Westprogramms der Deutschen Archivverwaltung' zal daaraan niet geheel vreemd zijn. Van dit politieke vernisje merkt men overigens in de uitgave zelf zeer weinig; vgl. ook de aankondiging in BGN III, p. 90-92. Ik citeer de uitgave hieronder als *Urk. Wien*. De in den tekst genoemde leenakte van 1551 staat in dl. II als n° 493; het essentiële gedeelte ervan is ook te vinden in mijn aangehaald artikel, p. 56-58.

lossing voor de tegenstrijdige beweringen der partijen gegeven, al is men wel weer van de Augsburgse formule afgeweken, tot ongenoegen van den Kurfürstenrat, die daarom weigerde bij de investituur aanwezig te zijn. De formulering van 1551 is echter in gebruik gebleven tot aan de leenakte van 1728, die hieronder is afgedrukt. Het heeft dus zijn belang haar nog eens nader te bezien, terwijl wij daarentegen het verdrag van Augsburg bij de bespreking der leenverhoudingen verder kunnen laten rusten.

In leen worden gegeven: *ducatum Gheldrie ac comitatum Zutphaniae necnon dominium Traiectense et Transisulanum* (met al hun toebehoren)..... *una cum omnibus aliis, quae in ducatibus Lotharingie, Brabantie, Lymburgiae, Luxemburgie et comitatibus Flandrie, Burgundie, Hollandie, Zelandie et Namurci dominiisque Frisie occidentalis et orientalis aliisque terris inferioris Germanie a nobis et sacro imperio in feudum moventur atque a nobis possidentur, necnon prefatum prefecturam seu burggraviatum citadelle seu arcis nostre imperialis cameracensis*. Deze omschrijving der lenen geeft niet alleen - behalve de uitdrukkelijke erkenning der leenroerigheid van Gelderland, Utrecht en Overijssel - geen enkele precisering van de formule van het verdrag van Augsburg, maar vervangt haar zelfs door een nog ruimere formule, die impliceert dat er buiten Gelderland, Utrecht en Overijssel geen gewesten zijn, die in hun geheel aan het Rijk leenroerig zijn[3].

Er wordt terstond bijgevoegd dat de belening geschiedt *pro se suisque legitimis ac naturalibus □haeredibus*[4]*□ masculis vel foeminis iuxta eorundem feudorum naturam ac libertatem antiquam*. Moderne schrijvers hebben over de betekenis van deze laatste

3) Zie voor een nadere ontleding der beide formules mijn aangehaald artikel, p. 46 n. 35, p. 55 n. 52 en p. 56 n. 53.

4) Dit woord staat hier niet in *Urk. Wien* afgedrukt, doch in een overeenkomstige passage van den considerans staat het wèl, zodat men gerechtigd is het hier in te voegen.

clausule getwist, doch de bezwaren, die in den Kurfürstenrat er tegen zijn geuit[5)], maken het waarschijnlijk, dat men er een poging in moet zien de mogelijkheid van erfopvolging door een vrouw in *alle* Nederlanden - mogelijkheid, die door de Pragmatieke Sanctie van 1549 uitdrukkelijk was geschapen - in een officieel van het Rijk uitgaand document *implicite* te doen erkennen[6)].

Wijst het bovenstaande er reeds onmiskenbaar op, dat Karel V ook leenrechtelijk aan de Nederlanden een bijzondere positie wilde verschaffen ten koste van het Rijk, hier wordt als het ware nog een schepje boven op gedaan door aan het einde der eigenlijke beleningsformule, na enkele andere bijzondere bepalingen[7)], een zeer uitvoerig voorbehoud te maken voor de *iura tam superioritatis quam proprietatis ac allodii*, die aan Karel en Philips toekomen *tamquam ducibus Lotharingie, Brabantie, Lymburgie etc., comitibus Flandrie, Burgundie, Hollandie etc. ac dominis prefatarum terrarum,* rechten die aan hen toebehoren *citra ullam obligationem recognitionis feudalis alteriusve subiectionis,* die *a feudo et recognitione sacri imperii libera sunt atque exempta* en die dit moeten blijven, terwijl ook de *tractatus Augustensis conventa* in alle opzichten gehandhaafd zullen worden. Kon men nog duidelijker tot uitdrukking brengen, dat, afgezien van Gelderland, Utrecht en Overijssel en het burggraafschap van Kamerijk, de gehele belening eigenlijk een wassen neus was[8)]?

Hoe dit echter ook zij, deze formulering bleef in volgende beleningen gehandhaafd. In welke jaren hebben deze beleningen

5) Zie vooral *Urk. Wien* II, pp. 66, 69 en 70.

6) Aldus Turba, *Über das rechtliche Verhältnis der Niederlande zum deutschen Reiche*, Wenen 1903, p. 9 en 10; anders Srbik, *Österreichische Staatsverträge, Niederlande,* I, Wenen 1912, p. 3. Men kan aan Srbik toegeven dat de passage grammaticaal desnoods ook anders uitgelegd kan worden, maar de bedoeling blijkt ten duidelijkste uit de in *Urk. Wien* II, p. 70, gerelateerde mededeling van Granvelle: *dicebat imperatorem esse dominum feudorum, posse efficere feminina vel masculina*. Dat de verandering van *masculis et foeminis* (hetgeen er oorspronkelijk stond) in *masculis vel foeminis* in dit opzicht veel betekenis zou hebben, zoals Srbik zegt, kan ik niet inzien. Overigens heeft men waarschijnlijk wel met opzet een enigszins vage formulering gebruikt.

7) Waaronder deze, dat de erfgenamen en opvolgers van Karel en Philips *sub simili forma..... eandem investituram suscipere possint nec ad aliam quoquo modo in futurum teneantur aut obligentur*.

8) Vgl. reeds een opmerking in dien geest van den 17e eeuwsen Zuid-Nederlandsen jurist Zypaeus, aangehaald op p. 58 n. 59a van mijn meergenoemd artikel.

plaats gehad? Hierover zijn wij reeds sinds 1903 tamelijk nauwkeurig ingelicht door den Oostenrijksen historicus Gustav Turba[9], doch uiteraard brengen de Weense *Urkunden und Aktenstücke* ons hierover nog nadere bijzonderheden.

Het kan ons niet verwonderen, dat tot aan de vrede van Munster de Spaanse koningen (c.q. de Aartshertogen Albert en Isabella) dergelijke beleningen ontvangen hebben en zich dus ook hebben laten belenen met gedeelten van de opstandige gewesten. Niet dat zij in het algemeen zo bijzonder geneigd waren de rechten van Keizer en Rijk op hun Nederlandse gewesten te erkennen, maar een dergelijke belening met haar weinig bezwarende formule zal hun toch een goedkope wijze hebben geschenen om van de zijde van Keizer en Rijk een zekere garantie van hun rechten op de Nederlanden te verkrijgen. Zo zien wij beleningen plaats vinden op 13 Mei 1560 (*Urk. Wien* II, n° 559), op 3 Maart 1588 (*Urk. Wien* II, n° 749; voorafgegaan door een aantal indulten, n°s 705, 735, 738 en 745), op 9 November 1620 (*Urk. Wien* II, n° 851; eveneens voorafgegaan door een aantal indulten, n°s 812, 832, 839, 842 en 844) en op 27 December 1638 (*Urk. Wien* II, n° 866)[10]. De Noord-Nederlanders schijnen tijdens het bestand, in 1617, eens tegen een voorgenomen belening van Albert en Isabella geprotesteerd te hebben[11], doch van enige behoefte hunnerzijds aan belening door Keizer en Rijk is begrijpelijkerwijs geen spoor te vinden. Al waren er ook gewesten of delen van gewesten (zoals bv. Kampen, Zwolle en Deventer), die zich nog lang op hun banden met het Rijk deden voorstaan, daarbij was toch niet van *leen*banden sprake. De Keizer wees hen wel verschillende malen op deze leenbanden, o.a. in zijn bekenden brief aan de Staten-Generaal van 9 October 1607, doch deze laatsten gingen daar wijselijk niet op in; *quia et refellere odiosum, et fateri inglorium*, zegt Hugo de Groot, die toegeeft dat *adversus ius Imperii in Geldriam, Trajectinam et Tranisalanam vix est quod dicatur*[12]. De Keizers zullen overigens, hoezeer zij ook soms gepoogd hebben de rol van bemiddelaars te spelen tussen Spanje en de Republiek, er niet aan gedacht hebben den Spaansen ko-

9) In zijn hierboven (n. 6) aangehaalde, zeer gedocumenteerde brochure, p. 11.

10) Turba, *op. cit.*, p. 11, noemt niet die van 1560 en 1638, doch vermeldt wèl een belening van 29 December 1565; op dezen laatsten datum vermeldt *Urk. Wien* II, n° 575, met verwijzing naar dezelfde vindplaats als Turba, slechts een belening met Kamerijk.

11) Zie *Urk. Wien* II, n° 844, noot.

12) Zie de vindplaatsen in mijn aangehaald artikel, p. 189 en 190.

ningen de gevraagde investituur volgens de formule van 1551 te weigeren.

Men zou een verandering van dezen toestand verwachten na de vrede van Munster, waarbij de Spaanse Koning de volledige souvereiniteit der Republiek erkende en afstand deed van al zijn pretenties te haren opzichte. Of daardoor nu de gezaghebbers der Republiek (of van een harer onderdelen) in een leenverhouding tot het Rijk kwamen te staan, of geacht konden worden steeds gestaan te hebben, of wel een dergelijke leenverhouding niet was aan te nemen omdat alle banden met het Rijk reeds vóór 1648 als verbroken beschouwd konden worden, dat zijn vragen waarover men kan twisten; doch één ding lijkt zeker, n.l. dat de Spaanse Koning niet meer met de Noord-Nederlandse gewesten beleend zal kunnen worden.

Het tegendeel blijkt echter te geschieden. Op 29 December van hetzelfde jaar 1648 nog schijnt de Spaanse Koning, Philips IV, opnieuw van Keizer Ferdinand III de Nederlanden volgens de formule van 1551 in leen ontvangen te hebben, dus Gelderland, Utrecht en Overijsel en alles wat in de overige gewesten (waaronder dus b.v. Holland en Zeeland) aan het Rijk leenroerig is[13]. In ieder geval is op 9 Augustus 1659 Philips IV door Keizer Leopold I op deze wijze beleend (*Urk. Wien* III, n° 100) en op 18 April 1670 zijn zoon Karel II door denzelfden Keizer (*Urk. Wien* III, n° 292, voorafgegaan door indult van 23 Februari 1667, aldaar n° 138). De beide laatste leenakten zijn in *Urk. Wien* vrijwel volledig afgedrukt, waardoor men hun identiteit (behalve op enkele ondergeschikte punten) met die van 1551 kan vaststellen.

Hoe deze beleningen te verklaren? Men is geneigd allereerst te denken aan een opzettelijk in stand houden van een juridische basis - hoe zwak die overigens ook zij - waarop men later

13) *Urk. Wien* III, n° 69. Deze investituur is ons slechts bekend door de vermelding ervan in de hier na te noemen beleningsakte van 9 Aug. 1659; of zij werkelijk heeft plaats gehad, is m.i. aan enigen twijfel onderhevig. In de eerste plaats is het vreemd, dat Philips IV hier opnieuw door denzelfden Keizer beleend zou zijn (hij was immers reeds in 1638 door Ferdinand III beleend); dit zou men echter desnoods kunnen verklaren door den wens om zijn rechten van Rijkswege opnieuw bevestigd te zien na de vredesverdragen van 1648 (men zou daarbij niet uitsluitend behoeven denken aan de bedoeling om op de erkenning van de souvereiniteit der Republiek terug te komen, doch ook aan een bevestiging zijner rechten op de Zuidelijke Nederlanden na de vrede van Westphalen, waar Spanje buiten was gebleven). Maar in de tweede plaats blijft het merkwaardig dat omtrent deze investituur op *geen* van de gebruikelijke plaatsen in de archieven iets te vinden is.

eens, wanneer de politieke verhoudingen veranderd waren en de Republiek in moeilijkheden was, zou kunnen teruggrijpen om rechten op het gebied der Republiek te kunnen pretenderen. Een dergelijke bedoeling zou geenszins tot de onmogelijkheden behoren[14)], maar men kan zich niettemin afvragen of dáárin wel in de eerste plaats de verklaring van deze beleningen gezocht moet worden. Zou hier toch niet allereerst gedacht moeten worden aan een zekere sleur, die nu eenmaal aan alle kanselarijen eigen is en waarachter men zich in dit geval wel eens verscholen zou kunnen hebben om te ontkomen aan moeilijkheden, die anders tussen den Keizer en den Spaansen Koning zouden zijn ontstaan ten aanzien van de formulering? In de beleningen van het type 1551 was de clausule opgenomen, dat de Spaanse Koning nooit een anderen vorm van investituur zou behoeven te accepteren[15)]; gesteld, dat hij zou hebben verzocht de Noordelijke provincies in de opsomming weg te laten[16)], zou hij daardoor dan niet ten aanzien van de overige provincies moeite hebben gehad zijn recht op een ongewijzigd laten der formule te handhaven?

Een bevestiging van de geopperde veronderstelling, dat het handhaven der oude leenformule van 1551 in 1648, 1659 en 1670 eerder zal hebben gediend ter vermijding van moeilijkheden tussen den Keizer en den Spaansen Koning dan ter handhaving van gezamenlijke pretenties op de Republiek, zou men kunnen zien in de hieronder gepubliceerde leenakte van 9 April 1728. Daarin beleent Karel VI, als Keizer van het Heilige Roomse Rijk, zichzelf, als Aartshertog van Oostenrijk en rechtsopvolger zowel der Oostenrijkse als der Spaanse Habsburgers, met alle Rijkslenen die zijn voorgangers hadden bezeten. Natuurlijk moest dit enige wijzigingen in de formule met zich meebrengen, doch indien het handhaven van een basis voor aanspraken op de Republiek steeds bij dergelijke beleningen een voorname rol had gespeeld, dan zou men verwachten, dat bij die kleine wijzigingen toch niet de Noordelijke Nederlanden uit de opsomming zouden verdwijnen: men liet immers evenmin het ‘graafschap Bourgondië’ (de Franche-Comté) uit de opsomming weg, hoewel dit bij de vrede van

14) Zie echter hetgeen ik in mijn aangehaald artikel over dergelijke pretenties heb opgemerkt op p. 209 n. 145 en p. 479-480; vgl. ook p. 35 n. 10[a], p. 201 n. 126 *in fine* en p. 204 n. 130.

15) Zie hierboven noot 7.

16) Waardoor intussen het pièce de résistance van de belening zou vervallen, want van de zonder voorbehoud als leen erkende gebieden, Gelderland, Utrecht en Overijsel, zou slechts een gedeelte van het eerste, n.l. Opper-Gelre overgebleven zijn.

Nijmegen aan Lodewijk XIV was afgestaan. Maar de tekst van de leenakte leert ons anders. De Noordelijke Nederlanden zijn in de toch zeker in uitvoerigheid niet te kort schietende opsomming der lenen niet te vinden; zelfs Opper-Gelre, waarvan een deel nog in handen van Oostenrijk was, ontbreekt[17]. Daarentegen is ten aanzien van de wel opgesomde Zuidelijke Nederlanden elk bijzonder voorbehoud verdwenen: niet meer *omnia alia quae in* ....., maar eenvoudigweg '*die* ..... Herzogthümber Braband, Limburg ..... usw.'; geen uitvoerig voorbehoud meer voor de *iura tam superioritatis quam proprietatis ac allodii*, die hun toebehoren *citra ullam obligationem recognitionis feudalis alteriusve subiectionis*, maar slechts de voor *alle* lenen geldende, veel minder opvallende clausule 'so viel daran und darein von Uns als Römischen Kayser und dem Heyligen Reich zu Lehen ist'[17a]. Een dergelijke wijziging doet vermoeden, dat men het in Wenen ook reeds eerder met de formulering van 1551 niet eens zal zijn geweest en dat men, wanneer de Spaanse Koning zelf om wijzigingen daarin had verzocht, zou hebben getracht de formule voor de Zuidelijke Nederlanden te veranderen.

Zijn er uit de hieronder afgedrukte leenakte ook meer directe conclusies voor de leenverhouding tussen de Noordelijke Nederlanden en het Rijk te trekken? Kan men er in zien een volledige erkenning van den Keizer, dat de Verenigde Nederlanden in geen enkel opzicht meer leenroerig waren aan het Rijk, een erkenning waar men elders tevergeefs naar zoekt?

Het antwoord moet naar mijn mening ontkennend luiden. Men kan er alleen een erkenning in zien van het feit, dat deze gewesten niet meer als rijkslenen *aan de Habsburgers toebehoorden*, doch dit impliceert nog geenszins een erkenning, dat zij opgehouden hadden rijkslenen te zijn. Ná 1728 kon de Keizer met evenveel recht - zo niet met méér recht - als daarvóór pretenderen, dat de Verenigde Provinciën, of althans bepaalde provinciën of delen daarvan, aan het Rijk leenroerig waren en dat de Staten zich met deze gebieden moesten laten belenen[18]. Doch

17) Men zal dit hebben begrepen onder de 'mehr andere im burgundischen Creyss gelegene Reichs-Lehen'. Op alle Noordelijke gewesten kan dit echter bezwaarlijk hebben gedoeld.

17a) In de preambule heet het: 'so viel dessen von Uns ..... zu Lehen rühreten'. Dit lijkt enigszins op de formule van het verdrag van Augsburg, hierboven aangehaald; vgl. ook noot 3.

18) Men heeft in 1648 in de omgeving van den Keizer wel aan belening van de Staten met bepaalde gebieden gedacht, vgl. *Urk. Wien* III, n° 16, p. 15 en mijn aangehaald artikel p. 204 n. 130; of men er later ooit op teruggekomen is, is mij niet bekend.

de Keizers hebben, voor zover mij bekend, een dergelijke pretentie nimmer openlijk in een verklaring tegenover de Republiek neergelegd; zij zou trouwens ook meestal al te zeer met de werkelijke machtsverhoudingen in strijd zijn geweest.

Bij het zoeken naar het einde der leenverhouding tussen de Verenigde Nederlanden en het Rijk kan men naar mijn mening in principe niet anders redeneren dan bij het zoeken naar het einde van de andere rechtsbanden, die er uit hoofde van het verdrag van Augsburg nog bestonden: een officiële erkenning heeft nimmer plaatsgevonden, doch men is gerechtigd van een verandering niet alleen in den feitelijken maar ook in den rechtstoestand te spreken van het ogenblik af, dat naast de feitelijke absolute onafhankelijkheid er ook de algemene overtuiging bestond dat dit zo behoorde te zijn. Een bepaald jaar of een bepaalde gebeurtenis kan men daarvoor niet aanwijzen, doch als uitgangspunt van een ontwikkeling in die richting kan men toch nemen het antwoord van de Staten-Generaal van 2 Januari 1608 op een brief van den Keizer, waarin deze op grond van zijn opperleenheerschap zeide gekend te willen worden in de onderhandelingen over het Bestand[19)].

Maar al is de leenakte van 1728 voor ons vraagstuk dan ook niet het 'fundamentale Dokument' waarvoor men het gehouden heeft[20)], zij verdient niettemin te worden gepubliceerd. Nu van een uitgave op de daartoe meest aangewezen plaats, n.l. in een vierde deel van de *Urkunden und Aktenstücke des Reichsarchivs Wien zur reichsrechtlichen Stellung des Burgundischen Kreises,* althans voorlopig geen sprake schijnt te zijn[21)], heb ik gemeend dat publicatie in deze Bijdragen niet misplaatst zou zijn. Behalve de eigenlijke belening vindt men er in opgenomen den volledigen tekst van de bekende Pragmatieke Sanctie van 1713[22)]. Een korte beschrijving van de plechtigheid van de belening is ge-

19) Zie hierover uitvoeriger mijn artikel in het Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, p. 216-217.
20) Aldus Eduard Schulte in zijn tamelijk tendentieuze *Reichsgeschichte der Niederlande seit der burgundischen Zeit*, Amsterdam 1944, p. 79.
21) Zie hierboven noot 2.
22) De betekenis van de volledige opname der Pragmatieke Sanctie van 1713 in de leenakte van 1728 zal duidelijk zijn na hetgeen hierboven is opgemerkt omtrent de poging, de Pragmatieke Sanctie van 1549 *implicite* in de leenakte van 1551 te doen erkennen. Overigens is in 1732 de geldigheid van de Pragmatieke Sanctie van 1713 ook direct door meerderheidsbesluit van den Rijksdag erkend.

geven in de 'Relation' van een reis van Karel VI in 1732 door Johann Adam v. Heintz, waarover onlangs een artikel verscheen van H.L. Mikoletzky[22a)].

Aan Gustav Turba komt de verdienste toe het eerst onze aandacht op deze leenakte te hebben gevestigd, doch hij heeft er alleen enkele zinsneden uit aangehaald[23)]. Turba schijnt alleen drie afschriften te hebben gekend[24)], doch op een schriftelijke navraag bij het Österreichische Staatsarchiv werd mij geantwoord dat zich aldaar het origineel der leenakte bevindt. Ik geef hieronder den tekst naar een microfilm van het origineel, dat 32 bladzijden bevat.

22a) *Hofreisen unter Karl VI.,* in Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung, Bd. LX (1952), p. 265-285; zie voor de belening van 1728 p. 267-268.

23) *op. cit.,* p. 12; vgl. ook zijn *Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI., 1156 bis 1732,* Wenen en Leipzig 1903, p. 163.

24) *op. cit.,* p. 12 n. 3: 'Drei vidimierte Abschriften der Lehensurkunde im Arch. d. Minist. d. Innern. I B_1, 3065 in Wien'.

1728, April 9. Wenen. - Karel VI beleent, als Keizer van het Heilige Roomse Rijk, zichzelf, als enigen Aartshertog van Oostenrijk, en zijn erfgenamen uit het Huis Oostenrijk, in de volgorde van de in haar geheel opgenomen 'Successions-Ordnung' van 19 April 1713, met alle rijkslenen, die hij bezit en die zijn voorvaderen, zowel van den Duitsen als van den Spaansen tak der Habsburgers, hebben bezeten.

(1) Wir Carl der Sechste von Gottes gnaden Erwehlter Römischer Kayser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, zu Castilien, Arragon, Legion, beeder Sicilien, zu Hierusalem, Hungarn, Böheimb, Dalmatien, Croatien, Sclavonien, Navarra, Granaten, Toledo, Valentz, Gallicien, Majorica, Sevilien, Sardinien, Corduba, Corsica, Murcien, Giennis, Algarbien, Algeziern, Gibraltar, der Canarischen und Indianischen Insulen und Terrae firmae des Oceanischen Meers, Ertzherzog zu Österreich, Herzog zu Burgund, zu Brabant, (2) zu Meyland, zu Steyr, zu Kärnten, zu Crain, zu Limburg, zu Lützenburg, zu Geldern, zu Wirttemberg, Ober- und Nider Schlesien, zu Calabrien, zu Athen und zu Neovatrien, Fürst zu Schwaben, zu Catalonien und Asturien, Marggraff des Heyl. Röm. Reichs, zu Burgau, zu Mähren, Ober- und Nider Lausznitz, gefürster Graff zu Habspurg, zu Flandern, zu Tyrol, zu Pfird, zu Kyburg, zu Görtz und zu Arthois, Landgraff in Elsas, Marggraff zu Oristani, Graff zu Goziani, zu Namur, zu Russillion und Leritania, Herr auf der Windischen Marck, zu Portenau, zu Biscaja, zu Molins, zu Salins, zu Tripoli und zu Mechlen.

(3) Bekennen für Uns und Unsere Nachkommen am Heyligen Reich Offentlich mit diesem Brieff, und thuen Kundt Allermännliglich, dass Uns als Römischen Kayser die von Uns als der zeit alleinigen Ertz-Hertzogen zu Österreich, der Kayserlichen Mayestätt und des Reichs allergeheimbsten Rath, bevollmächtigte Gewalthabere, die Hoch- und Wohlgebohrne, Unsere und des Reichs liebe Getreue, Sigmund Rudolph Graff von Sintzendorff obrister Hoffmeister, Philipp Ludwig Graff von Sintzendorff erster Österreichischer Hoff-Cantzler, Gundacker Thomas Graff und Herr von Stahrenberg, und Joseph von Silva Marches von Villasor, geziemend zu erkennen gegeben.

(4) Demnach durch den tödtlichen Hintritt weyland Josephi Römischen Kaysers Mayestätt und Lbden Unsers freundlich geliebten Herren Bruders, Christmildester Gedächtnus, nicht nur

die Fürstenthumb- und Herrschafften Österreich, Steyer, Kärndten, Crain, Windisch-Marck, und Portenau, sambt anderen Graffschafften, Herrschafften, Landen, und Leuthen, was Unsere hochlöbliche Vorfahren, Ertz-Hertzogen zu Österreich ererbt, erkaufft, durch Übergabe, Liebe, oder auch mit dem Schwerd an sich gebracht, und innen gehabt, sondern auch durch absterben Caroli 2^{di} Königs in Spanien Lden alle und jede von demselben in denen Niederlanden und unter-Teutschland, und in Italien von Römischen Kayseren und dem Heyligen Reich zu Lehen getragene Länder, als die in denen Niederlanden, oder unter-Teutschland gelegene Hertzog □5□ thümber Braband, Limburg, Luxemburg, die Graffschafft Flandern, Burgund, Namur, und mehr andere in dem burgundischen Creys gelegene Reichs-Lehen, wie solche von Unseren Vorfahren, Königen in Spanien besesssen worden, und auff Uns durch Erbfolg-Recht, und in mehr andere Weeg gediehen seynd, dan in denen wälschen Landen

Erstens das Hertzogthumb Mayland mit denen Graffschafften Pavia, und Angleria, sambt dem Marchionat Castro, und Ohrt Malgrati.

Andertens das General-Vicariat über die Stadt und Herrschafft Siena mit denen darzu gehörigen Meer-Porten Herculis, Orbitelli, Telamonis, Montis argentarii, und S^{ti} Stephani.

Drittens das Marchionat Final, und (6) der achte Theil von Novelli, Montis fortis, Montis Chierii, Sinei, Castelletti, et Vallis Turoriae.

Viertens der Meer-Port Final, das Fürstenthumb Plumbini, Marchionatus Populoniae, das Dominium Scarlini, Subireti, Buriani, Vallis, Montioni, S^{ti} Laurentii cum Casa Luppi, et Viginati, die Abbtey Abfango, almae Maris, almae Podii, almae Medii, die Insul totius Iluae Maritimae, Insul totius Planusae, et Montis Christi.

Fünfftens das Fürstenthumb Correggio cum jure Hypothecae

auff Uns als Ertz-Hertzogen zu Österreich Erblich kommen, und gefallen, wie solche jüngstlich von weylandt Unsers hochgeehrtesten Herren Vatters Leopoldi Kayserlichen Mayestätt, und Lden, respective Unserm Ertz-Hauss Öster □7□ reich am neun und zwänzigsten Novembris Sechszehen hundert drey und Sechszig, vorgedachtes Königs in Spanien Caroli 2^{di} Lden aber am Achtzehenden Aprilis Sechzehen hundert siebenzig, zu Lehen, nach innhalt deren darüber ertheilten, und bey Unser Kayserlichen Reichs-Hoff-Cantzley befindlichen Lehen-Brieffen verliehen worden;

Und sich nunmehro gebühren wolle, vorgedachte Hertzogthümber, Graff- und Herrschafften, zusambt auch den Fürsten-

thumben Würtemberg, und Teck, und andere graffschafften, und Herrschafften, so weyland Unsere Vettere, Gross-Vattere, Vetter, und Vatter, auch Bruder Kayser Carl, Ferdinand, Maximilian, Rudolph, Mathias, Ferdinand der Andere, und Dritte, dan Leopold, und Joseph die Erste, und Andere Löbliche Vorfahrere, wie auch Philippus 2^{dus} König in Hispanien, und desssen Vorfahrere Öster(8)reichischer Linie Christseeligster Gedächtnuss, sambt oder sonders in Kauff-Vertrags- oder andere weise mit guten Tituln, an Uns als Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Unser Haus gebracht und überkommen haben, so viel desssen von Uns als Römischen Kayser, und dem Heyligen Reich zu Lehen rühreten, durch Uns, als dermahligen alleinigen Ertz-Hertzogen zu Österreich, und also in gemein von Unsers gesambten Löblichen Hauses Österreich wegen, wiederumb zu Lehen empfangen, und getragen werde.

Als haben Uns vorbenannte bevollmächtigte Gewalthabere geziemend, und fleisssig gebetten, dass Wir als Römischer Kayser Unss, als dermahlig-alleinigen Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Lehen-Trager, Unseren Erben am Haus Österreich, und (9) zwar erstlichen dem von Uns abstammenden Manns-Stammen nach dem Recht der erst-Geburth, da Uns aber Gott der Allmächtige keine Männliche Erben verleyhen würde, Unserer Weiblichen Descendenz gleichfalls nach dem Recht der erst-Geburth, und da endlichen Unsere sowohl Männ- als Weibliche Descendenz gäntzlichen erlöschen solte, dem gesambten hochlöblichen Hauss Österreich, nach besag dessselben habender Brieff- und Freyheiten, und nach der darinnen vorlängst eingeführten, und den Neunzehenden Aprilis Anno Siebenzehen hundert dreyzehen erklährten Successions-Ordnung die vorberührte Hertzogthümber, Fürstenthümber, Graffschafften, und Herrschafften mit ihren ein- und zugehörungen, und alles das, so Unsere glorwürdigste Vorfahrere, und Wir als Ertz-Hertzog zu Österreich, wie vorgemeldet, hergebracht, und innen gehabt, (10) auch von Uns als Römischen Kayser und dem Heyligen Reich zu Lehen rühret, es wäre genannt, oder nicht, zu Lehen zu verleyhen, gnädiglich geruheten.

Das haben wir angesehen, solchvorbenannter Unserer von Uns als dermahlen alleinigen Ertz-Hertzogens zu Österreich bevollmächtigten Gewalthabern fleisssig- und ziembliche Bitte, auch die getreuen Dienste, und Guetthaten, so Unser löbliche Vorfahren, Uns dem Heyligen Reich, und gemeiner Christenheit, in viele Weege mit rühmlicher Beständig- und Tapfferkeit in rechten Treuen bewiesen haben, und in künfftige Zeiten noch wohl thuen können, mögen, und sollen.

Und darumben mit wohlbedachtem Muth, gutem zeitigem Rath, auch mit rechtem Wisssen, und Vollkommenheit □11□ Römischer Kayserlicher Macht, das vorgemelte Ertz-Hertzogthumb Österreich, die Fürstenthümber Steyer, Kärndten, Crain, die Pfaltzgraffschafft Kärndten, die Fürstenthümber Würtemberg, und Teck, auch die Herrschafften auf den windischen Marck, und Portenau, als auch die, wie vorgemeldet, in denen Niederlanden, oder Teutschland gelegene Hertzogthümber Braband, Limburg, Luxenburg, die Graffschafft Flandern, Burgund, Namur, und mehr andere im burgundischen Creyss gelegene Reichs-Lehen, wie solche von Unseren Vorfahreren, Königen in Spanien besesssen worden, und auff Uns durch Erbfolgs-Recht, und mehr andere Weeg gediehen seynd, dan in denen wälschen Landen

Erstens das Hertzogthumb Mayland mit denen Graffschafften Pavia, und Angleria, sambt dem Marchionat (12) Castro, und Ohrt Malgrati.

Andertens das General-Vicariat über die Stadt, und Herrschafft Siena mit denen darzu gehörigen Meer-Porten Herculis, Orbitelli, Telamonis, Montis argentarii, und S^{ti} Stephani.

Drittens das Marchionat Final, und der achte Theil von Novelli, Montis fortis, Montis Chierii, Sinei, Casteletti, et Vallis Turoriae.

Viertens der Meer-Port Final.

Fünfftens das Fürstenthumb Plumbini, Marchionatus Populoniae das Dominium Scarlini, Subireti, Buriani, Vallis, Montioni S^{ti} Laurentii, cum Casa Luppi, et Viginati, die Abbtey Abfango, Almae Maris, Almae Podii, Almae Medii, die Insul totius Iluae Maritimae, Insul totius Planusae (13) et montis Christi.

Sechtens das Fürstenthumb Corregio cum jure Hypothecae,

und alle Fürsten-Rechten, Marggraffschafften, Landgraffschafften, Graffschafften, Herrschafften, und Gebieth, mit allen Regalien, Obrigkeiten, Herrlichkeiten, Rechten, Güthern, allen Lehen, und Freyheiten, die Unsere Vorfahrere Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Könige in Hispanien, auch Wir als dermahliger alleiniger Ertz-Hertzog zu Österreich, Lehen-Trager, und Herr aller vorgeschriebenen in denen teutsch-nieder- und wälschen Landen gelegenen Ländern, bey Römischen Kayseren, und Königen Löblich, und ehrlich gehabt, und hergebracht, oder noch haben, und auch all die Herrschafften, Graffschafften, Schlösser, Städte, Dörffer, Weyler, mit allen ihren Rechten, die darzu gehören, darüber Wir, und (14) Unsere Erben Mann- und Weiblichen Geschlechts, von Kayser, und Königen, oder jemand anderen Brieff

haben, und auch alle die Lehen, die Wir, oder Unsere Vorfahren Ertz-Hertzogen zu Österreich von Teutsch- und Spanischen Linien, und Herren vorgeschriebener Landen, vorhero von dem Römischen Reich gehabt, oder besesssen haben, zu Schwaben im Elsass, zu Tyrol in dem Gebürg, und anderstwo, allenthalben im gantzen Römischen Reich diess- und jenseits der Alpen, wie auch im burgundischen Creyss, wie die genannt, und geheisssen seyn, keine aussgenohmen, und sonderlich auch den Bann über das Blut zu richten und denselben weiter zu verleihen, auch mit allen Mauthen, Zölleren, Schätzen, aller Metall-Berg-Wercken, Müntzen-Lehen von der Hand zu verleihen, glaithen, Vesten, Wildbahn, Wäldern, Höltzeren, Alben, Bergen, und Thällern, Vischen□15□zen, Fischwayden, Meyeren, Seen, Wassern, Wunnen, Wayden, Zinsen, Gülten, Rendten, Vogteyen, Kästen-Vogteyen, und sonst allen und jeden Ehren, Würden, Rechten, ein- und zugehörungen, wie man die mit sonderen Worthen benennen mag, nichts aussgenohmen, so viel daran, und darein von Uns als Römischen Kayser, und dem Heyligen Reich zu Lehen ist,

Uns als dermahligen alleinigen Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Lehen-Trageren, Unseren Erben am Hauss Österreich, und zwar erstlichen dem von Uns abstammenden Manns-Stammen, nach dem Recht der Erst-Geburth, da Uns aber Gott der allmächtige keine Männliche Erben verleihen würde, Unserer Weiblichen Descendenz gleichfals nach dem Recht der Erst-Geburth, und da endlichen Unsere sowohl Mann- als Weibliche Descendenz gänzlichen (16) erlöschen solte, dem gesambten hochlöblichen Ertz-Hauss Österreich nach vorgedachter darinnen vorlängst eingeführten, und im Jahr Siebenzehen hundert, dreyzehen, den neunzehenden Aprilis von Uns erklährten Successions-Ordnung, gnädiglich, und wie sich das gebühret, verliehen haben.

Und thuen das, und verleihen auch die hiemit wisssentlich, in krafft dieses Brieffs, wie das am allerbest- und beständigsten Krafft, und Macht gehaben soll, kan, und mag, was Wir als Römischer Kayser, Uns als dermahligen eintzigen Ertz-Hertzogen zu Osterreich in krafft Unsers Hauses Österreich Freyheiten, zu Recht, und von Gnaden wegen, daran billich verleihen sollen, und mögen, das alles von Uns als Römischen Kayser, und dem Reich zu rechten Lehen zu haben, zu halten, zu besitzen, (17) und zu geniesssen, alsdan solcher Lehen Recht, und Herkommen ist, und Unserer Vorfahren Ertz-Hertzogen zu Österreich Brieffe, und Freyheiten, auch vorgedachte in Unserm hochlöblichen Ertz-Hauss vorlängst eingeführte, und im Jahr Siebenzehen hundert

dreyzehen den neunzehenden April von Uns erklährte Successions-Ordnung aussweissen, und mit sich bringen, von allermänniglich ungehindert, und ungeirret:

Es lauthet aber letztbesagte Erbfolgs-Ordnung von Worth zu Worth, wie folget:

Ihre Kayserliche Mayestätt haben auff den neunzehenden April Siebenzehen hundert dreyzehen umb zehen Uhr allen Dero allhier in Wienn anwesenden geheimbden Räthen an dem gewöhnlichen Orth zu erscheinen, ansagen lasssen; Als nun die bestimbte Stund herbeykommen, haben sich Ihro Kay(18)serliche Mayestätt in Dero geheimmen Raths-Stuben unter den Baltachin begeben, und vor den gewöhnlichen Kayserlichen Tisch gestellet, darauff auch Dero geheimme Räthe, und Ministros hineinberuffen: Diese seynd in Ihrer Ordnung eingetretten, und jeder an seinem Orth stehend geblieben: Als /: Tit:/ Printz Eugenius von Savoyen: Fürst von Trautsohn: Fürst von Schwartzenberg: Graff von Traun Land-Marschall: Graff von Thurn Ihrer Kay: May: Eleonorae Obrist-Hoffmeister: Graff von Dietrichstein Obrist-Stallmeister: Graff von Seilern Hoff-Cantzler: Graff von Stahrnberg Cammer-Praesident: Graff von Martinitz Junior: Graff von Herberstein Kriegs-Vice-Praesident: Graff von Schlick böheimischer obrister Hoff-Cantzler: Graff von Schönborn Reichs-Vice-Cantzler: Ertz-Bischoff von Valenzia: Graff von Sintzendorff obrist-Cammerer: Graff von Paar Ihrer Kay: May: Amaliae obrist-Hoffmeister: Graff von Sintzendorff Reichs-Hoff-Raths-Vice-Praesident: Graff (19) Nicolaus Palffy Königlich-Hungarischer Iudex Curiae: Graff Illieschasi Hungarischer Cantzler: Graff Khevenhiller N: O: Stadthalter: Graff Pallas: Graff von Salm Ihrer Kay: May: Amaliae Obrister Stallmeister: Marches Romeo Königlich-Spanischer geheimmer Staats-Secretarius: Graff Kornis Siebenbürgischer Vice-Cantzler: Referendarius von Schickh.

Nachdem nun alle gemelte geheimme Räthe und Ministri beysammen waren, haben Ihre Kayserliche Mayestätt vermeldet; dass die Ursach, und zweck solcher Beruffung Ihrer Dero geheimmen Räthen, und Ministrorum wäre, Ihnen zu erkennen zu geben, dass von- und zwischen weyl: Ihres in Gott ruhenden gnädig- und hochgeehrtesten Herren Vatters Kaysers Leopoldi, und geliebtesten Herren Bruders damahls Römischen Königs, nachgehents auch Römischen Kaysers Iosephi May: und Lden glorwürdigster Gedächtnus, und dan Ihrer Kay: May: als damahlig declarirten König in Hispanien, (20) gewissse disposition, Ordnung, und pacta successoria errichtet, und in Gegenwart ver-

schiedener Kay: geheimmer Räthen, und Ministrorum allerseiths beschwohren worden: Weillen aber von denenselben Räthen, und Ministris wenig mehr beym Leben sich befindeten; so hätten Ihre Kay: May: der Nothdurfft erachtet Ihnen anwesenden geheimmen Räthen, und Ministris nicht allein obige Anzeige zu thuen, sondern auch gemelte Satzung, und pacta selbsten Kund zu machen, und vorlesen zu lasssen, wie dan Ihre Kay: May: solche Ablesung Ihrem Hoff-Cantzler Graffen von Seilern stracks allergnädigst anbefohlen haben.

Solchemnach hat derselbe auss dem bey Handen gehabten Königlichen Spanischen, von damahls Königlicher, nunmehro auch Kay: May: unterschriebenem, und mit Ihrem anhangenden Königlichen Innsiegel bekräfftigtem Original-acceptations-Instrument den Spanischen Eingang: Folglich aus Kaysers Leopoldi, und Römischen Königs Iosephi unterschriebenem, □21□ und mit anhangenden zweyfachen Kayser- und Königlichen Innsiegeln bestättigten Successions-Instrument den völligen Innhalt von Anfang bis zum Ende sambt dem beygefügten Notariatischen Anhang: Endlich wiederumb aus dem Königlich-Spanischen Instrument die annehmb- und Ihrerseitige Verbindung bis zum Ende ebenmässsig mit dem Notariatischen Anhang lauth und deutlich abgelesen. Welche Instrumenta datiert seynd Wienn den zwölfften Septembris Siebenzehen hundert drey.

Nachdeme dieses also geschehen, haben Ihro Kay: May: haubtsächlichen Innhalts weiters vermeldet; Es seye aus denen abgelesenen Instrumentis die errichtete und beschworne Disposition, und das ewige pactum mutuae successionis zwischen beyden Ioseph- und Carolinischen Linien zu vernehmen gewesen: Dass dahero, nebenst, und zu denen von weyl: Ihren Kay: May^{tten} Leopoldo, und losepho höchstseeligster Gedächtnus Ihrer □22□ Kay: May: übertragenen Spanischen Erb-Königreichen, und Landen nunmehr nach absterben weyl: Ihres Herren Brudern May: und Lden ohne Männliche Erben auff Ihre Kay: May: auch alle desssen hinterlasssene Erbkönigreiche und Landen gefallen, und sambtlich bey Ihren Ehelichen Männlichen Leibs-Erben, nach dem Iure Primogeniturae, so lang solche verhanden, ohnzertheilt zu verbleiben haben: Auff Ihres Männlichen Stammens Abgang aber /: so Gott gnädiglich abwenden wolle :/ auff die Eheliche hinterlasssende Töchter allezeit nach Ordnung, und Recht der Primo-genitur gleichmässsig ohnzertheilt kommen: Ferners in Ermanglung, oder Abgang der von Ihrer Kay: May: herstammender aller Ehelichen Descendenten Mann- und Weiblichen Geslechts,

dieses Erb-Recht aller Erbkönigreich- und Landen ohnzertheilter auff Ihrer May: Herren Bruders Iosephi Kay: May: und Lden seeligster Gedächtnus nachgelasssene Frauen Töchter, und deren eheliche Descendenten wiederumb auff obige □23□ weise nach dem Iure primo-geniturae fallen; Eben nach diesem Recht, und Ordnung auch Ihnen Frauen Ertz-Hertzoginen all- andere Vorzüge, und Vorgänge gegenwärtig zustehen, und gedeyhen müsssen; Alles in dem Verstand, dass nach beyden der jetzt regierenden Carolinischen, und nachfolgender in dem Weiblichen Geschlecht hinterlasssenen Iosephinischen Linien Ihrer Kay: May: Frauen Schwestern, und allen übrigen Linien des Durchleuchtigsten Ertz-Hauses nach dem Recht der Erst-Geburth in Ihrer daher entspringenden Ordnung jedes Erb-Recht, und was deme anklebet, gebühre, allerdings bevorbleibe, und vorbehalten seyen: Umbe willen nun diese immerwehrende Satzung, Ordnung, und pacta zu Ehre Gottes, und Conservation aller Erblanden angesehen, errichtet, auch nächst und sambt weyl: Ihres Herren Vatters, und Herren Bruders May^{tten} und Lbden von Ihrer Kay: May: durch leiblichen Aydschwur bekräfftiget worden; So würden so wohl □24□ Ihre Kayserl: May: darob beständigt halten, als Ihre May: zu Ihnen geheimmen Räthen, und Ministris sich mildest verseheten, dieselbe auch gnädigst ermahneten, und Ihnen befehleten, dass nicht minder Sie solche pacta und Verordnung vollkommentlich zu beobachten, zu erhalten, und zu verthädigen, gedacht, und beflieſsen seyn solten, und werden; Wie dan Ihre Kay: May: zu diesem Ende Sie geheimme Räthe und Ministros in diesem Fall ferners des Vinculi Silentii entlasssen haben wolten. Wornach Ihre Kay: May:, und folgend die Herren geheimme Räthe, und Ministri abgetretten seynd.

Dass obiges alles also vorgangen, und verhandelt worden, bezeige mit meiner eigenen Hand-Unterschrifft, und gewöhnlichen Pettschafft. Wienn den neunzehenden MonathsTag Aprilis Anno 1713. Ich Georg Friderich von Schickh der R: K: M: Hoffrath, geheimmer N: Ö: Secretarius, und Referendarius: dan zu diesem actu auth: Caesarea et archi-Ducali creirter Notarius pub^{cus}. L.S.

□25□ Und ob auch weyland gedachte Unsere Vorfahren, Gross-Vatter, Vatter, und Bruder, Kayser Ferdinand der Erste, Maximilian der Ander, Rudolph der Ander, Mathias, Ferdinand der Dritte, Leopold, und Joseph die Erste, oder Wir als Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Herren vorgeschriebener Landen, einig ander Lehen, die in diesem Brieff nicht specificiret seyn, in Erbsweise, oder mit kauffen, verpfänden, oder in andere Weege, gleich-

wohl nicht nach Ordnung des Reichs, oder der Lehens-Rechten an Uns gebracht, innengehabt, und genosssen, und dieselbe insonderheit nicht empfangen hätten, so wollen Wir doch dieselbe alle und jede Uns als dermahligen alleinigen Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Lehen-Tragern, wie obstehet, hiemit auch verliehen, und alle Mängel, Gebrechen, und Abgang, so darinnen seyn möchte, ob die gleichwohl also gestaltet wären, dass die von Recht, oder Gewohnheit einer sonderen Specification □26□ bedärffen, von Römischer Kayserlicher Macht-Vollkommenheit, und rechten Wisssen gäntzlich erfüllet, erstattet, und dieselbe alle erneuert, und bekräfftiget haben.

Wir verleihen, und bestättigen auch von sonderen Gnaden, Uns, als dermahligen alleinigen Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Lehen-Tragern an Unser selbst statt, auch in aller Unser Erben Nahmen am Hauss Österreich, nach vorangezogener in Unserm hochlöblichen Ertz-Hauss Österreich vorlängst eingeführten, und von Uns erklärten Successions-Ordnung, von Römisch-Kayserlicher Macht, die vor angedeutete Lehen, mit solcher Bescheidenheit, wan es zu Schulden käme, dass solche Lehen, nach besag Unseres Hausses Österreichs-Brieff, und Freyheiten, an Uns und Unsere Erben gefiele, dass Sie dan die vorgeschriebene Ertz- Hertzogthumb- Fürstenthumb- Herrschafften, Land, und Leu □27□ the, und was darzu gehöret, in aller der weise, als Sie darvon genannt, und geschrieben seynd, von Uns als Römischen Kayser, und dem Heyligen Reich empfahen sollen, als Recht, und Gewohnheit ist, und Unseres Hausses Österreichs-Freyheiten aussweissen, oder Unsere Nachkommen an dem Heyligen Reich, denselben Unseren Erben, die vorberührte Ertz-Hertzogthumb- Fürstenthumb- Graffschafft- Herrschafften, Land, und Leuth, und was darzu gehöret, in aller der weise, als die zuvorgenannt, und geschrieben seynd, zu Lehen wiederumb verleihen, und solches in keinen Weeg verziehen, oder versorgen, oder aber, Sie mögen die nichts destominder rechtlich innhaben, und besitzen, als ob Sie leiblich belehnet wären, gänzlich, ohne alle Beleidigung des Reichs, und ohne allen ihren Nachtheil, und Schaden wie Unseres Hauses Österreich Freyheiten klärlich vermögen, und aussweissen.

□28□ Auff das haben auch Unsere Gewalthabere obgenannt, in krafft ihrer habenden besiegelten Gewalt-Brieff, in Unsere, als Ertz-Hertzogens zu Österreich, und Lehen-Trager Seel, den Eyd der Treu, und Pflicht von denselben Fürstenthumben, und Landen gethan, gelobet, und geschworen, Uns als Römischen Kayser, und dem Heyligen Reich Getreu, und Gehorsamb, auch gewärtig zu

seyn, zu thuen, und zu dienen, als des Reichs getreuer Fürst, und Mann, seinem rechten ordentlichen Herren, dem Röm: Kayser, pflichtig zu thuen ist, und des Hausses Österreichs Freyheiten, und Brieff besagen, und aussweissen, doch Uns als Ertz-Hertzogen zu Österreich, und Herren der vorgeschriebenen Landen, und Gebiethen, auch Unseren allerseiths Erben, und Nachkommen, an allen Unseren Eigenthumben, Obrigkeiten, Freyheiten, Gewohnheiten, Rechten, und Gerechtigkeiten, so Wir auff solchen □29□ Fürstenthumben, Landen, und Leuthen haben, und von dem Heyligen Reich nicht zu Lehen seyn, unvergriffen, und ohne Schaden, ohngefährde.

Bey dieser Belehnung seynd gewesen der Durchleuchtig-Hochgebohrne, auch Hochgebohrne unsere liebe Oheimben, und Fürsten Anton Ulrich regierender Hertzog zu Saksen Meinungen, Eugenius Frantz Printz von Savoyen, und Piemont, Unser geheimmer Rath, Hoff-Kriegs-Raths-Praesident, General-Leutenant, und Ritter des goldenen Vlieses, Ferdinand Albrecht Hertzog zu Braunschweig-Lüneburg, Adam Frantz Fürst von Schwartzenberg, Unser geheimmer Rath, obrist-Stallmeister, und Ritter des goldenen Vlieses, Leopold Hertzog von Hollstein-Schleswig Unser geheimmer Rath, und Ritter des goldenen Vlieses, Joseph Adam Fürst zu Liechtenstein Unser geheimmer Rath, und Ritter des goldenen Vlieses, wie auch die Hoch- und Wohlge □30□ bohrne, edle, Unsere, und des Reichs liebe Getreue, Friederich Carl Graff von Schönborn Unser geheimmer Rath, und Reichs-Vice-Cantzler, Aloysius Graff von Harrach Unser geheimmer Rath, Ritter des goldenen Vlieses, und Landmarschall Unserer N: Ö: Landen, Sigismund Friderich Graff von Khevenhüller Unser geheimmer Rath, Ritter des goldenen Vlieses, und Stadthalter des N: Ö: Regiments, Johann Caspar Graff Cobenzel Unser geheimmer Rath, und obrist-Cammerer, Frantz Ferdinand Graff von Kinsky Unser geheimmer Rath, und Königlich-Böhmischer obrist-Cantzler, Johann Baptist Graff von Colloredo, Unser geheimmer Rath, Hofmarschall, und Ritter des goldenen Vlieses, Otto Christoph Graff von Volckra Unser geheimmer Rath, Frantz Gottfried Graff von Dietrichstein Unser geheimmer Rath, und Hoff-Cammer-Praesident, Johann Wilhelm Graff von Wurmbrand Unser geheimmer Rath, und Reichs-Hoff-Raths-Praesident, Sigmund Rudolf Graff □31□ von Wagensperg Unser geheimmer Rath, Gundacker Graff von Althan Unser geheimmer Rath und Leib-Guardi-Hartschieren Haubtmann, Johann Friederich Graff von Seilern Unser geheimmer Rath und Hoff-Vice-Cantzler, Raymund a Vilana Perlas Marchese de Rialp Unser

geheimmer Rath und Königlich-Spanischer geheimmer Staats-Secretarius, sodann Frantz Jacob Graff von Brandeiss, und Georg Frantz Freyherr von Gilleiss Unsere respective Cammerer, und Verordnete, derer N: Ö: Land-Ständen, und viele andere Unsere Räthe, und Cammerer mehr.

Mit Urkundt dieses Brieffs besiegelt mit Unserem Kayserlichen anhangenden Innsiegel, der geben ist in Unser Stadt Wienn den neunten Tag, Monaths Aprilis, nach Christi Unsers lieben Herren und Seeligmachers gnadenreichen Geburth im Siebenzehen hundert acht und zwänzigsten, □32□ Unserer Reichen, des Römischen im Siebenzehenten, des Hispanischen im Fünf und zwäntzigsten, des Hungarisch- und Böheimischen auch im siebenzehenten Jahre.

Carl

[.....] Ludwig [Sintzendorff(?)][25)]

Ad Mandatum Sac[ae]: Caes[ae]: Majestatis proprium.

E.F.H.v. Glandorff[26)]

Österreichiches Staatsarchiv Abt.: Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

25) Van deze handtekening is alleen het tweede woord: Ludwig, duidelijk te lezen. Onder de in de akte vermelde aanwezigen komt slechts één persoon voor, die den voornaam Ludwig draagt, n.l. Philipp Ludwig Graff von Sintzendorff, één van de vier 'bevollmächtigte Gewalthabere', die de belening in naam van den Keizer aanvaarden. Het ligt voor de hand dat één dezer gevolmachtigden de akte zal hebben medeondertekend: dat dit juist Philipp Ludwig von Sintzendorff zal zijn geweest, wordt zeer aannemelijk door het feit dat v. Heintz in zijn 'Relation' vermeldt dat deze 'die anrede gethan' heeft (Mikoletzky, *op. cit.*, p. 267). Intussen schijnt het eerste woord van de ondertekening niet 'Philipp' te zijn: eerder zou er 'Graff' kunnen staan.

26) Mikoletzky, *op. cit.*, p. 268, vermeldt uit de 'Relation' van v. Heintz, dat aan den 'Referendar der Reichshofkanzlei' Ernst Franz von Glandorff (evenals aan den 'Hofrat und Staatssekretär' Johann Christoph von Bartenstein) een 'Gnadenzeichen' van 2000 fl. is toegekend als remuneratie voor het uitwerken van de akte. Als motief was door de 'Hofkammer' o.a. aangevoerd, dat deze functionarissen een remuneratie te meer verdienden 'alls in erstermelt letztern belehnungs Act die wölsche zur Cron Spanien gehorige und dem Heyl. Röm. Reich zu lehen rührende Lande auch mitbegriffen, von welchen sonst Eine Tax von viel Tausend Gulden hätte entrichet werdten müssen'. De letter H. achter de voorletters E.F. zou 'Herr' kunnen betekenen.

Errata

In de op pagina 130 voorkomende opgave van de samenstelling van het bestuur dient achter de naam van Mej. Dr J.K. Oudendijk het woord ‘Bibliothecaris’ te vervallen. Als zodanig treedt op Dr D. Grosheide. Het adres van Dr A.J.C. Rüter is ten rechte Molijnstraat 13, Haarlem.

***

In de lijst van in 1954 toegetreden leden op pagina 131 dient het adres van A. Merens gewijzigd te worden als volgt: Manilla, p/a Min. v. Buitenl. Zaken, 's-Gravenhage.